

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Π Ρ Α Κ Τ Ι Κ Α

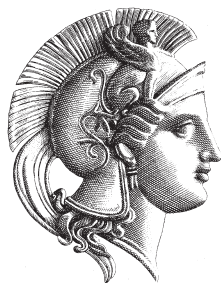
ΤΗΣ

ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΤΟΣ 2016: ΤΟΜΟΣ 91ος

ΤΕΥΧΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

ΤΑΞΙΣ ΤΩΝ ΘΘΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΓΡΑΦΕΙΟΝ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

2016

Π Ρ Α Κ Τ Ι Κ Α
ΤΗΣ
Α Κ Α Δ Η Μ Ι Α Σ Α Θ Η Ν Ω Ν

ΤΟΜΟΣ 91ος

ΤΕΥΧΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΘΑΝΑΣΗ ΒΑΛΤΙΝΟΥ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ
ΓΡΑΦΕΙΟΝ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΩΝ
Πανεπιστημίου 28, 10679 Αθήναι
www.academyofathens.gr
dim@academyofathens.gr

ISSN 0369-8106

Π Ρ Α Κ Τ Ι Κ Α

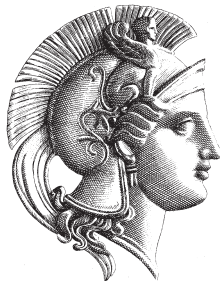
ΤΗΣ

ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΤΟΣ 2016: ΤΟΜΟΣ 91ος

ΤΕΥΧΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

ΤΑΞΙΣ ΤΩΝ ΗΘΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΓΡΑΦΕΙΟΝ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

2016

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

τοῦ 91ου Τόμου τῶν Πρακτικῶν τοῦ ἔτους 2016

ΤΕΥΧΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

	Σελ.
ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 21ΗΣ ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 2016.....	9
ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 11ΗΣ ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 2016.....	15
ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 19ΗΣ ΜΑΪΟΥ 2016.....	19
ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 13ΗΣ ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 2016.....	23
ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 27ΗΣ ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 2016.....	27
ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 23ΗΣ ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 2016.....	41
ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 13ΗΣ ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 2016.....	43
ΕΚΘΕΣΗ ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΩΝ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΕΡΕΥΝΗΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ.....	75
ΕΚΘΕΣΗ ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΩΝ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΕΡΕΥΝΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙ- ΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ.....	76
ΕΚΘΕΣΗ ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΩΝ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΕΡΕΥΝΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙ- ΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ.....	77
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟΝ ΚΑΤΑ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ.....	79

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 21ΗΣ ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 2016

Παρουσίαση τῶν βιβλίων
Ἡ προστασία τῆς ναυτιλίας ἀπὸ διεθνῶς παράνομες πράξεις
τοῦ κ. Εὐθυμίου Δ. Παπασταυρίδη
καὶ
Ἐμπορία ἀνθρώπων: ποικιλή καταστολή καὶ
προστασία τῶν δικαιωμάτων τῶν θυμάτων
τοῦ κ. Κωνσταντίνου Δ. Μαγκλιβέρα

ΑΠΟ ΤΟΝ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟ κ. ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΡΟΥΚΟΥΝΑ

Παρουσιάζω δύο πρόσφατες μονογραφίες ἐκδοθεῖσες ἀπὸ τὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, συγγραφεῖς τῶν ὁποίων εἶναι φερέλπιδες νέοι Ἕλληνες διεθνολόγοι:

Εὐθυμίου Δ. Παπασταυρίδη, *Ἡ προστασία τῆς ναυτιλίας ἀπὸ διεθνῶς παράνομες πράξεις* (Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, Ἀθήνα 2015).

Ἡ διεθνὴς καὶ ἡ ἐλληνικὴ ναυτιλία βρίσκονται συχνὰ ἀντιμέτωπες μὲ παράνομες δραστηριότητες, ὅπως ἡ πειρατεία, ἡ ἔνοπλη ληστεία στὴ θάλασσα, ἡ διεθνὴς τρομοκρατία, ἡ παράνομη διακίνηση ἀνθρώπων, ἡ μεταφορὰ παράνομων ναρκωτικῶν καὶ ἄλλων ψυχοτρόπων οὐσιῶν, καθὼς καὶ ἡ παράνομη διακίνηση πετρελαίου. Οἱ περισσότερες ἀπὸ αὐτὲς τὲς ἐνέργειες χαρακτηρίζονται ὡς σοβαρὲς ἀπειλὲς γιὰ τὴ θαλάσσια ἀσφάλεια (maritime security), ἐνῶ ἔχουν σημαντικὲς συνέπειες γιὰ τὴ δημόσια τάξη καὶ τὸ παγκόσμιο ἐμπόριο καὶ στοὺς ὠκεανούς. Μερικὲς ἀπὸ αὐτὲς τὲς ἀπειλὲς, ὅπως ἡ πειρατεία καὶ τὸ δουλεμπόριο, ἀπασχολοῦν τοὺς «χρῆστες τῶν ὠκεανῶν» αἰῶνες τώρα καὶ ἡ καταστολή τους ὑπῆρξε ἀπὸ τὲς πρώτες φροντίδες τοῦ

διεθνοῦς δικαίου. Ἡ πρώτη στὸν κόσμον ἑλληνικὴ ναυτιλία, πλοιοκτησία καὶ σημαία, ἔχει πολλὰς φορές πέσει θύμα πειρατείας καὶ ἔνοπλης ληστείας στὴ θάλασσα.

Τὸ βιβλίον τοῦ κ. Παπασταυρίδη ἐντάσσεται στὸ πρόγραμμα τοῦ Γραφείου Διεθνῶν καὶ Συνταγματικῶν Θεσμῶν γιὰ τὴ ναυτιλία καὶ τὴν προστασία τῶν Ἑλλήνων ναυτικῶν. Καταγράφει καὶ ἀξιολογεῖ τοὺς κινδύνους καὶ τὰ ἀντίστοιχα μέτρα ποὺ λαμβάνει ἡ διεθνὴς κοινότητα μὲ κανόνες καὶ διαδικασίες γενικοῦ διεθνοῦς δικαίου καὶ δικαίου τῆς θάλασσας.

Ὁ κ. Παπασταυρίδης εἶναι ἐπιστημονικὸς συνεργάτης τοῦ Γραφείου Διεθνῶν καὶ Συνταγματικῶν Θεσμῶν, ἔμπειρος χειριστὴς τοῦ συνόλου τοῦ δικαίου τῆς θάλασσας, καὶ εἰδικότερα τοῦ κεφαλαίου τῆς ἀσφάλειας τῆς ναυσιπλοΐας. Συνδυάζει ἔρευνα καὶ διδασκαλία, καθὼς καὶ πρακτικὴ ἐφαρμογὴ τῶν συναφῶν κανόνων. Εἶναι ἐμπειρογνώμων τοῦ UN Office on Drugs and Crimes καὶ τοῦ UN Office of the High Commissioner for Refugees. Διετέλεσε ἐπίσης ἐπιστημονικὸς συνεργάτης τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν καὶ διευθυντὴς Σπουδῶν τοῦ Κέντρου Ἐρευνας καὶ Σπουδῶν τῆς Ἀκαδημίας Διεθνοῦς Δικαίου τῆς Χάγης.

Ὁ συγγραφεὺς ἐπισημαίνει τοὺς κινδύνους γιὰ τὴ διεθνή καὶ τὴν ἑλληνικὴ ναυσιπλοΐα καὶ ἀναλύει τὸ γενικὸ-νομικὸ πλαίσιο ἀσκήσεως δικαιοδοσίας σύμφωνα μὲ τὴ Σύμβαση τῶν Ἠνωμένων Ἐθνῶν γιὰ τὸ Δίκαιο τῆς Θάλασσας τοῦ 1982, ἡ ὁποία κατανέμει ἀρμοδιότητες, πρῶτον, στὰ παράκτια κράτη γιὰ τὴν καταπολέμηση τῶν παράνομων πράξεων ἐντὸς τῶν ζωνῶν ἐθνικῆς κυριαρχίας ἢ δικαιοδοσίας, καὶ δεύτερον, στὰ κράτη τῆς σημαίας τῶν πλοίων. Ἀναφέρεται περαιτέρω στὰ πρόσφατα εἰδικὰ μέτρα τὰ ὁποῖα ἔχει λάβει ἡ διεθνὴς κοινότητα γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῆς διεθνοῦς τρομοκρατίας, τῆς σύγχρονης πειρατείας καὶ ἄλλων ἀπειλῶν γιὰ τὴν ἀσφάλεια τῆς ναυσιπλοΐας. Μεταξὺ τῶν μέτρων ποὺ ἐλήφθησαν στὸ πλαίσιο τοῦ Διεθνοῦς Ναυτιλιακοῦ Ὄργανισμοῦ International Maritime Organization – IMO εἶναι τὸ συμπληρωματικὸ Πρωτόκολλο τοῦ 2005 στὴ Σύμβαση τῆς Ρώμης γιὰ τὴν Καταστολὴ τῶν Παράνομων Πράξεων κατὰ τῆς Ἀσφάλειας τῆς Ναυσιπλοΐας, καὶ ἰδίως ἡ ἔγκριση τῆς χρήσεως ἰδιωτῶν ἐνόπλων φρουρῶν (private armed guards) πάνω στὰ ἐμπορικὰ πλοῖα. Ἡ Ἑλλάς περιλαμβάνεται μεταξὺ τῶν κρατῶν ποὺ ἐπιτρέπουν τὴ χρῆση ἐνόπλων φρουρῶν σὲ ὑπὸ ἑλληνικὴ σημαία ἐμπορικὰ πλοῖα (Νόμος 4058, 22ας Μαρτίου 2012). Φυσικὰ, ἡ ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία δὲν μπορεῖ καὶ δὲν πρέπει νὰ ὑποκαταστήσει πλήρως τὴν πρωταρχικὴ εὐθὺνη ποὺ φέρουν τὰ κράτη τῆς

σημείας για τη διασφάλιση και την εμπέδωση μιας δημοσίας τάξεως στους ώκεανούς.

Κωνσταντίνου Δ. Μαγκλιβέρα, *Έμπορία ανθρώπων: ποινική καταστολή και προστασία των δικαιωμάτων των θυμάτων* (Ακαδημία Αθηνών, Αθήνα 2014).

Το βιβλίο του κ. Μαγκλιβέρα αποτελεί συνέχεια προηγούμενης πραγματείας, που έχει επίσης εκδοθεί από το Κέντρον Έρευνας της Έλληνικής Κοινωνίας της Ακαδημίας Αθηνών, με τον τίτλο *Μετανάστευση και Διεθνές Δίκαιο. Η Δράση του ΟΗΕ και του Συμβουλίου της Εύρώπης* (2008). Οί δύο μελέτες αποτελούν μέρος του έρευνητικού προγράμματος του Κέντρου με θέμα «Μετανάστευση στην Ελλάδα». Ο κ. Μαγκλιβέρας, ο οποίος υπήρξε εξωτερικός συνεργάτης και κατόπιν έρευνητής του Κέντρου Έρευνας της Έλληνικής Κοινωνίας, είναι σήμερα Καθηγητής Διεθνούς Δικαίου του Τμήματος Μεσογειακών Σπουδών του Πανεπιστημίου του Αιγαίου και έχει έρευνητικό και διδακτικό έργο στην Ελλάδα και την αλλοδαπή.

Ο κ. Μαγκλιβέρας πραγματεύεται ένα ζήτημα το οποίο αποκτά αυξημένη σημασία σήμερα λόγω των ανθρώπων μεταναστευτικών και προσφυγικών ροών. Είναι το έγκλημα της έμπορίας ανθρώπων (human trafficking) και οί συνέπειές του. Με μεθοδολογική πληρότητα ο συγγραφέας διακρίνει μεταξύ των έννοιων έμπορίας (smuggling) και διακινήσεως (trafficking). Η έμπορία ανθρώπων, ή όποια έχει χαρακτηριστεί από το Συμβούλιο της Εύρώπης και το Εύρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου ως μιá σύγχρονη μορφή δουλεμπορίου, αντιμετωπίζεται στην εργασία αυτή από την άποψη τόσο των έγκληματικών ενεργειών με τις όποιες συντελείται όσο και από εκείνη της κατάφωρης προσβολής του έννομου αγαθοῦ της ύπαρξεως και της προσωπικότητας του άτομου. Κατά την τέλεση των έγκληματικών πράξεων έμπορίας ανθρώπων το άτομο αντιμετωπίζεται ως αντικείμενο (res), στο όποιο δέν αναγνωρίζεται ή θεμελιώδης αρχή της ανεξαρτησίας και της αυτοδιαθέσεώς του.

Η διεθνής κοινότης εκλήθη να αντιμετωπίσει αυτό το έγκληματικό φαινόμενο ήδη από τη δεκαετία του 1990 προχωρώντας, άν και με σχετική καθυστέρηση, στη θέσπιση όρισμένων ειδικών διεθνών συμβατικών κειμένων σέ παγκόσμιο και περιφερειακό επίπεδο. Ο συγγραφέας αναλύει διεξοδικώς το Πρωτόκολλο κατά της Έμπορίας των Ανθρώπων στη Σύμ-

βαση τοῦ Παλέρμο κατὰ τοῦ Διεθνοῦς Ὁργανωμένου Ἐγκλήματος (2000), στὴ Συνθήκη τοῦ Συμβουλίου τῆς Εὐρώπης γιὰ τὴ Δράση κατὰ τῆς Ἐμπορίας Ἀνθρώπων (2005) καὶ τὴν Ὁδηγία 2011/36/ΕΕ τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐνώσεως. Εἰδικὴ μνεία γίνεται στὸν νόμο-ὑπόδειγμα τῶν Ἡνωμένων Ἐθνῶν γιὰ τὴν Καταπολέμηση τῆς Ἐμπορίας Ἀνθρώπων τοῦ 2009. Ἡ Ἑλλάς ἐπικύρωσε τὴ Σύμβαση τοῦ Παλέρμο καὶ τὰ συναφῆ Πρωτόκολλα τὸ 2010, στὰ ὁποῖα συμμετέχει ἡ συντριπτικὴ πλειονότητα τῶν κρατῶν, καὶ τὸ 2013 ἐπικύρωσε τὴ Σύμβαση τοῦ Συμβουλίου τῆς Εὐρώπης καὶ ἐνσωμάτωσε τὴν Ὁδηγία τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐνώσεως στὸ ἐσωτερικὸ μας δίκαιο.

Ὁ κ. Μαγκλιβέρας ἀναλύει τὴ σχέση μετὰξὺ ἐμπορίας ἀνθρώπων καὶ δουλείας, καθὼς καὶ τὴν ἔννοια τῆς ἀλυσίδας τῆς ἐμπορίας ἀνθρώπων. Συζητᾷ παλαιότερες σχετικὲς πρωτοβουλίες τῶν Ἡνωμένων Ἐθνῶν, δίνοντας ἔμφαση στὶς ποινικὲς πτυχὲς τῆς ἐμπορίας ἀνθρώπων, καθὼς καὶ στὴν προστασία τῶν θυμάτων. Ἰδιαιτέρω ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ ἀναφορὰ στὶς νομικὲς ρυθμίσεις κατὰ τοῦ Διεθνοῦς Ὁργανωμένου Ἐγκλήματος στὴν ἐλληνικὴ ἔννομη τάξη.

Οἱ προαναφερθεῖσες δύο ἐνδιαφέρουσες μονογραφίες μοῦ ἐπιτρέπουν νὰ διατυπώσω μερικὲς περαιτέρω παρατηρήσεις:

1) Ὡς πρὸς τὴν πειρατεία γενικῶς, τὸ 2009 ἡ Εὐρωπαϊκὴ Ἐνωση ἀπέστειλε μὲ ἐξουσιοδότηση τοῦ Συμβουλίου Ἀσφαλείας τὴν πρώτη ναυτικὴ ἐπιχείρηση στὸ πλαίσιο τῆς Κοινῆς Ἐξωτερικῆς Πολιτικῆς καὶ Πολιτικῆς Ἀσφαλείας στὸν Ἰνδικὸ Ὠκεανὸ καὶ στὶς ἀκτὲς τῆς Σομαλίας. Στὴν EUNAVFOR Operation Atalanta, ὅπως ἐπίσης καὶ στὴν ἀντίστοιχη ἀποστολὴ τοῦ NATO (Operation Ocean Shield), συμμετεῖχαν πολεμικὰ πλοῖα εὐρωπαϊκῶν κρατῶν, μετὰξὺ τῶν ὁποίων καὶ τῆς Ἑλλάδος. Ἡ ἀποστολὴ ναυτικῶν δυνάμεων σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴ χρῆση ἰδιωτῶν ἐνόπλων φρουρῶν στὰ πλοῖα ποὺ ἔπλεαν στὸν Κόλπο τοῦ Ἄντεν καὶ στὸν Ἀνατολικὸ Ἰνδικὸ Ὠκεανὸ συνετέλεσε στὴ δραματικὴ μείωση τῶν πειρατικῶν ἐπιθέσεων. Οἱ ἐπιχειρήσεις ἤγειραν ἐνδιαφέροντα ζητήματα διεθνοῦς δικαίου καὶ κατανομῆς τῆς διεθνοῦς εὐθύνης μετὰξὺ τῆς Ἐνώσεως καὶ τῶν κρατῶν-μελῶν τῆς γιὰ παραβιάσεις τοῦ διεθνοῦς δικαίου. Σὲ μιὰ ἐνδιαφέρουσα τοποθέτηση τὰ γερμανικὰ δικαστήρια ἔκριναν ὅτι ἡ εὐθύνη δὲν βαρύνει τὴν Εὐρωπαϊκὴ Ἐνωση ἀλλὰ τὸ κράτος-μέλος, πολεμικὸ πλοῖο τοῦ ὁποίου μετέχει στὴν ἐπιχείρηση.

2) Ὡς πρὸς τὴν περιοχὴ μας καὶ τὶς παράνομες πράξεις στὴ Μεσόγειο, καὶ εἰδικότερα στὸ Αἰγαῖο, τὸ ἰσχύον δίκαιο τῆς θάλασσας εἶναι γιὰ τὴν

πατρίδα μας βασικῆς σημασίας ὄχι μόνο σχετικῶς μὲ τὰ ἐκκρεμῆ ζητήματα τῶν ὀριοθετήσεων θαλασσίων ζωνῶν, ὅπως ἡ ὑφαλοκρηπίδα καὶ ἡ Ἀποκλειστικὴ Οἰκονομικὴ Ζώνη, ἀλλὰ καὶ ἐν σχέσει πρὸς τὴν αἰγιαλίτιδα ζώνη τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Τουρκίας καὶ τὴν ἀνοικτὴ θάλασσα, ὅπου λαμβάνουν χώρα ἐγκληματικὲς πράξεις, κυρίως ἐκεῖνες τῆς παράνομης διακινήσεως προσώπων. Πιστεύω ὅτι γιὰ διαφόρους λόγους ἡ Ἑλλάς δὲν ἐπωφελήθηκε τῆς εὐκαιρίας μετὰ τὴν ἀποτυχημένη Δεύτερη Συνδιάσκεψη τῆς Γενεύης τοῦ 1960 καὶ πρὶν ἀπὸ τὴν Τρίτη Συνδιάσκεψη τῶν Ἡνωμένων Ἐθνῶν γιὰ τὸ Δίκαιο τῆς Θάλασσας (1969-1982) –ὅταν πολλὰ ἄλλα κράτη προέβησαν σὲ μονομερῆ κήρυξη θαλασσίων ζωνῶν καὶ ὀριοθετήσεων– νὰ χαράξει εὐθεῖες γραμμὲς βάσεως, νὰ αὐξήσει τὰ ὅρια τῆς αἰγιαλίτιδας ζώνης τῆς καὶ νὰ θεσπίσει Συνορεύουσα Ζώνη, ὅπως προσέβλεπε ἡ Σύμβαση τῆς Γενεύης τοῦ 1958. Ὅχι ὅτι τὸ ἰσχύον διεθνὲς δίκαιο δὲν ὀπλίζει τὴ χώρα μας, ὥστε νὰ ἀντιμετωπίσει μὲ ἀποτελεσματικότητα ἔκνομες δραστηριότητες ὅπως ἡ παράνομη διακίνηση ναρκωτικῶν οὐσιῶν, συμβατικῶν ὄπλων, καθὼς καὶ παρανόμου ἐμπορίου πετρελαίου. Ἀπλῶς πιστεύω ὅτι θὰ ἐνδυναμωνόταν περισσότερο στίς δυνατότητες τουλάχιστον ὡς πρὸς τὸν ἔλεγχο πλοίων ποὺ διακινοῦν παράνομους μετανάστες, πρόσφυγες καὶ ἄλλους, ὥστε νὰ μὴ θρηνοῦμε τόσα ἀνθρώπινα θύματα λόγω καὶ τῆς ἐλλείψεως συνεργασίας ἐκ μέρους τῆς Τουρκίας. Αὐτὰ ὅμως ἀποτελοῦν ἱστορία.

Σήμερα ἀντιμετωπίζουμε μιὰ κατάσταση κατὰ τὴν ὁποία –ἐν καὶ ἡ Τουρκία δὲν ἔχει ἐπικυρώσει τὴν κωδικοποιητικὴ Σύμβαση τῶν Ἡνωμένων Ἐθνῶν τοῦ 1982 γιὰ τὸ δίκαιο τῆς θάλασσας, τὴν ὁποία ἐκ τῶν πρώτων ἐπικύρωσε ἡ Ἑλλάς, καὶ ἡ Τουρκία ἀμφισβητεῖ πολλὰς ρυθμίσεις τῆς Συμβάσεως– ὅλα τὰ διεθνῆ δικαστήρια δέχονται ὅτι ἡ μέση γραμμὴ γιὰ τὴν αἰγιαλίτιδα ζώνη ἀποτελεῖ ἀδιαμφισβήτητο διεθνὲς ἐθιμικὸ κανόνα. Τὸ λέγω αὐτὸ ἐπειδὴ συμβατικὰ σύνορα αἰγιαλίτιδας ζώνης ἔχουμε βάσει τῆς Συμφωνίας Ἰταλίας–Τουρκίας τοῦ 1932 μεταξὺ Δωδεκανήσου καὶ Τουρκίας. Ὑπάρχει καὶ ἡ διμερὲς συμφωνία τοῦ 1926 γιὰ τὴν ὀριοθέτηση στὸν Ἐβρο μὲ ἐπέκταση στὸ Αἶγαῖο. Τὰ θαλάσσια σύνορα τῆς Ἑλλάδος θεμελιώνονται στὸ ἰσχύον διεθνὲς δίκαιο. Ἡ ἐλληνικὴ ἀκτοφυλακὴ ἐνεργεῖ ἐντὸς τῆς αἰγιαλίτιδος ζώνης καὶ τῶν ἐσωτερικῶν ὑδάτων καὶ τὸ Πολεμικὸ μας Ναυτικὸ, ὅταν εἶναι ἀνάγκη, δικαιούται νὰ ἐνεργεῖ ἐν καιρῷ εἰρήνης τόσο στὴν αἰγιαλίτιδα ζώνη ὅσο καὶ στὴν ἀνοικτὴ θάλασσα.

3) Ἐρχομαι τώρα στοὺς ἐταίρους μας. Ἡ δευτέρη ναυτικὴ ἀποστολὴ τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐνώσεως μὲ ὀνομασία EUNVAFOR Operation Sophia ξε-

κίνησε πολύ πρόσφατα, τον Ιούλιο 2015, στην Κεντρική Μεσόγειο με στόχο την πάταξη της λαθραίας διακινήσεως μεταναστών στην Ευρώπη. Και σε αυτή την περίπτωση η δράση της στην ανοικτή θάλασσα βασίζεται σε ρητή έξουσιοδότηση του Συμβουλίου Ασφαλείας. Συμπληρώνει τη δράση της Ευρωπαϊκής Υπηρεσίας για τη Διαχείριση των Έξωτερικών Συνόρων των κρατών-μελών της Ε.Ε., της πιό γνωστής μας ως FRONTEX. Ή εν λόγω υπηρεσία δημιουργήθηκε το 2004 από το Συμβούλιο με σκοπό τον συντονισμό φυλάξεως των ευρωπαϊκών συνόρων από τα κράτη-μέλη. Στην Ελλάδα και δη στο Αιγαίο ή FRONTEX, με περιορισμένο δυναμικό, λειτουργεί από το 2009 με την επιχείρηση Ποσειδών μόνο για θέματα μεταναστεύσεως και σε συνεργασία με τις ελληνικές αρχές. Ο ρόλος της FRONTEX αναβαθμίστηκε και της ανατέθηκε να απελευθερώσει δυνάμεις ταχείας επέμβασεως στα σύνορα των κρατών-μελών. Συζητείται ή περαιτέρω αναβάθμισή της και ή μεταβολή της σε Ευρωπαϊκή Ακτοφυλακή. Αυτές οι δραστηριότητες περιορίζονται μόνο στα προβλήματα μεταναστεύσεως. Γι' αυτά και όλες τις άλλες έννοιες ή ενέργειες ή εθύνη ανήκει στις ελληνικές αρχές.

4) Οί παρατηρήσεις μου γίνονται για να επισημάνω πόσο πολύπλοκα και δυσχερή ζητήματα έχει να αντιμετωπίσει με συλλογικότητα, προγραμματισμό και φρόνηση ή Ελληνική Πολιτεία.

Τελευταίο ερώτημα: Αφού πραγματοποιηθούν οί νόμιμες ενέργειες στην αιγιαλίτιδα ζώνη και την ανοικτή θάλασσα, συλληφθούν οί παρανομούντες και διασωθούν οί μετανάστες, πρόσφυγες και τὰ θύματα, τί ακολουθεί; Η απάντηση πρέπει να αναζητηθεί στα επισπεύδοντα ή ναυελικά αστυνομικά, διοικητικά και δικαστικά όργανα του κράτους. Δέν είναι σπάνιο να αναζητούνται τὰ αρμόδια όργανα, ή ακριβής διάταξη, αν έχει εκδοθεί εφαρμοστικό διάταγμα και άλλα. Έτσι, μπορεί να λεχθεί ότι σε μερικές περιπτώσεις χανόμαστε στη μετάφραση.

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 11ΗΣ ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 2016

ΑΝΑΓΓΕΛΙΑ ΘΑΝΑΤΟΥ

Ὁ Πρόεδρος τῆς Ἀκαδημίας κ. Θανάσης Βαλτινός ἀναγγέλλει τὸν θάνατο τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ Κωνσταντῖνου Δεσποτόπουλου.

Μετὰ τὸν Πρόεδρο λαμβάνει τὸν λόγο ὁ ἀκαδημαϊκὸς κ. Μιχαήλ-Κωνσταντῖνος Σταθόπουλος καὶ λέγει γιὰ τὸν Κωνσταντῖνο Δεσποτόπουλο τὰ ἑξῆς:

«Ἡ Ἀκαδημία πενθεῖ γιὰ τὴν ἀπώλεια τοῦ Κωνσταντῖνου Δεσποτόπουλου, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε ἀπὸ τὸ 1984 τακτικὸ μέλος τῆς. Ἡ πορεία τῆς ζωῆς του, ποὺ ὑπερέβη τὸν ἕναν αἰῶνα, ξεκίνησε στὶς ἀρχὲς τῆς δεκαετίας τοῦ 1910 στὴ Σμύρνη, τὴν καταστροφή τῆς ὁποίας τὸ 1922 τὴ βίωσε ὡς παιδί. “Ἐζησα τὰ παιδικὰ μου χρόνια”, γράφει, “μὲ τὴ ζοφερὴ ἀνταύγεια στὴ συνείδησή μου τοῦ πυρπολημένου μεγαλείου τῆς πατρίδας μου Σμύρνης”. Ἀπὸ τὴν πυρπολημένη Σμύρνη ἔφθασε μὲ τὴν οἰκογένειά του στὴ Λέσβο καὶ ἀπὸ ἐκεῖ στὴν Ἀθήνα. Σπούδασε στὴ Νομικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, παρακολουθώντας συγχρόνως μαθήματα φιλοσοφίας καὶ ἱστορίας στὴ Φιλοσοφικὴ Σχολή. Παρακολούθησε μὲ ἐνθουσιασμὸ καὶ ἐνεργὸ συμμετοχὴ τὰ σεμινάρια κοινωνιολογίας καὶ φιλοσοφίας τοῦ δικαίου τοῦ Παναγιώτη Κανελλόπουλου καὶ τοῦ Κωνσταντῖνου Τσάτσου.

Ἀναγορεύθηκε διδάκτωρ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν τὸ 1939 καὶ ὑφηγητὴς τὸ 1943 σὲ θέματα φιλοσοφίας τοῦ δικαίου. Δὲν ἦταν ὅμως μόνον ἡ φιλοσοφία τοῦ δικαίου ἀλλὰ καὶ ἡ φιλοσοφία καθόλου, ποὺ τὸν ἀπασχολοῦσε στὶς πολλαπλὲς ἔκδοτε δημοσιεύσεις του.

Κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ Ἐμφυλίου θεωρήθηκε ἐπικίνδυνος γιὰ τὸ καθεστῶς καὶ ὀδηγήθηκε στὴ Μακρόνησο. “Ἐκεῖ εἶχα καθῆκον”, γράφει, “νὰ ὑπερασπισθῶ τὴν τιμὴ τῆς φιλοσοφίας”. Τὸ τήρησε. Ἦταν ἀπὸ ἐκείνους

που δὲν υπέγραψε τὴ γνωστὴ δήλωση καὶ ἔμεινε γι' αὐτὸ ἐκεῖ τρία χρόνια ὑπὸ συνθήκες μεγάλης δοκιμασίας.

Ἐπανέλαβε τὴν ὑπερήφανη αὐτὴ στάση καὶ ἀργότερα ἐπὶ χούντας, ὅταν ἔφυγε γιὰ τὴ Γαλλία. “Ἀπάδει στὸν φιλόσοφο”, εἶχε πεῖ, “νὰ ὑπογράφει ἐξευτελιστικὲς δηλώσεις καὶ νὰ ἀποκηρύσσει θεωρίες καὶ ἀνθρώπους”. Στὸ Πανεπιστήμιο Nancy II δίδαξε φιλοσοφία. Φιλοσοφία δίδαξε καὶ ὅταν, στὴ Μεταπολίτευση, ἐπανῆλθε στὴν Ἑλλάδα. Ἦταν Καθηγητὴς τῆς Παντείου Σχολῆς Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν, τῆς ὁποίας διετέλεσε καὶ Πρύτανης. Ἐπὶ περισσότερο ἀπὸ 30 χρόνια ἦταν ἀκαδημαϊκός.

Ἀλλὰ ἔργο τῆς ζωῆς του ἦταν ἡ μελέτη τῆς φιλοσοφίας. Καρποὶ τῆς τὰ πολυάριθμα βιβλία καὶ μελετήματά του. Ἀπὸ τὰ βιβλία του κορυφαῖα εἶναι ἡ *Φιλοσοφία τοῦ Δικαίου* καὶ ἡ *Πολιτικὴ Φιλοσοφία τοῦ Πλάτωνος*, ὅπου καὶ ἀποτίμησε, μὲ αὐτοδύναμη ἀξία, τὸ συνολικὸ ἔργο τοῦ Πλάτωνος.

Ἄν κάτι χαρακτηρίζει τὸν Κωνσταντῖνο Δεσποτόπουλο πάνω ἀπὸ ὅλα εἶναι ὅτι ὑπῆρξε ὀξυδερκὴς μελετητὴς ἀλλὰ καὶ ἐκφραστὴς, ὅσο ἐλάχιστοι σήμερα, τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ πνεύματος. Μὲ τὴ διεισδυτικὴ προσωπικὴ ἐρμηνεία τῶν ἀρχαίων κειμένων – πρωτίστως τῶν πλατωνικῶν καὶ ἀριστοτελικῶν – καὶ ἔχοντας στερεὸ φιλοσοφικὸ ὄπλισμό καὶ ἐντυπωσιακὴ γνῶση τῶν πηγῶν, ἀναδείκνυε κυρίως τὰ μεγάλα ἠθικὰ προβλήματα μὲ ἔμφαση στὴν ἀξία τῆς ἐλευθερίας, τὸ νόημα τῆς ὁποίας θεωροῦσε ὅτι εἶναι ἡ ἐσωτερικὴ ἐμπέδωσή της ὡς ἀνεξαρτησίας ἀπὸ τὴς ἐξωτερικῆς τύχης. Τέτοια ἐλευθερία βίωνε μὲ συνέπεια ὁ ἴδιος.

Συγχρόνως ὅμως ἐζήταζε τὴ σχέση τῆς ἐλευθερίας, ὡς ὑπαρξιακῆς ἀρχῆς τοῦ ἀνθρώπου, μὲ τὴν Πολιτεία, ὡς σύνθεμα διανθρωπίνων καταστάσεων καὶ δράσεων, ὥστε ἡ φιλοσοφία νὰ προσεγγίσει τὴν κοινωνιολογία, ἡ θεωρία τὴν πράξη. Τὴν πρακτικὴ πλευρὰ τῆς φιλοσοφίας, τὴν “πραξιολογία”, ὅπως ὀνόμαζε τὸν κλάδο αὐτὸν τῆς φιλοσοφίας, τὴν ὑποστήριζε ὄχι μόνον στὰ φιλοσοφικὰ του ἔργα ἀλλὰ καὶ στοὺς δημόσιους διαλόγους καὶ στὴς συχνὲς παρεμβάσεις του σὲ κρίσιμα πνευματικὰ καὶ κοινωνικὰ ζητήματα, ὅπου διακρινόταν πάντα γιὰ τὴν παρρησία καὶ τὸ πάθος του γιὰ τὴν ἀλήθεια.

Δὲν θὰ πρέπει νὰ παραλείψω νὰ πῶ ἀκόμη ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος Δεσποτόπουλος ἦταν σταθερὰ προσηλωμένος στὴν ἰδέα τῆς πατρίδας καὶ τοῦ ἔθνους. Καὶ διατηροῦσε μέχρι πρόσφατα πνευματικὴ διαύγεια, ἐγρήγορη καὶ θαυμαστὴ γιὰ τὴν ἡλικία του μνήμη.

Στις τελευταίες επαφές μου μαζί του μιλούσε για τὸ ζητούμενο τῆς ἠθικῆς φιλοσοφίας, τὴν ἀρετή, ποὺ ἔχει τὶς ρίζες της στὴν ἀρχαία ἐλληνικὴ διανόηση. Ἦταν σὰν νὰ ἔλεγε ὅτι μὲ αὐτὸ τὸ ἀγαθὸ ζοῦσε, μὲ αὐτὸ ἤθελε νὰ τελειώσει τὸν βίον του, τὴν ἀρετή.

Καὶ πράγματι, ὁ Κωνσταντῖνος Δεσποτόπουλος ἔφυγε ἐνάρετος».

Ἡ Ὀλομέλεια τηρεῖ ἐνὸς λεπτοῦ σιγῆ εἰς μνήμην τοῦ ἐκλιπόντος.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 19ΗΣ ΜΑΪΟΥ 2016

ΑΝΑΓΓΕΛΙΑ ΘΑΝΑΤΩΝ

Ο Πρόεδρος τῆς Ἀκαδημίας κ. Θανάσης Βαλτινός ἀναγγέλλει τὸν θάνατο τῶν ἀντεπιστελλόντων μελῶν Παύλου Τζερμιᾶ καὶ Παναγιώτη Λιάκουρα.

Μετὰ τὸν Πρόεδρο λαμβάνει τὸν λόγο ὁ ἀκαδημαϊκὸς κ. Νικηφόρος Διαμαντοῦρος καὶ λέγει γιὰ τὸν Παῦλο Τζερμιᾶ τὰ ἑξῆς:

«Τιμοῦμε σήμερα τὴ μνήμη τοῦ Παύλου Τζερμιᾶ, ἀντεπιστέλλοντος μέλους τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, ὁ ὁποῖος ἀπεβίωσε στὴ Ζυρίχη στὶς 13 Μαΐου 2016 σὲ ἡλικία 91 ἐτῶν.

Πολιτειολόγος καὶ δημοσιογράφος διεθνοῦς ἐπιφάνειας καὶ κύρους, ὁ Τζερμιᾶς διετέλεσε ἐπὶ μακρὸν καθηγητὴς ἐλβετικῶν πανεπιστημίων καὶ ἦταν μονίμως ἐγκατεστημένος στὴ Ζυρίχη τῆς Ἑλβετίας.

Ἀριστοῦχος ἀπόφοιτος τῆς Νομικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, διετέλεσε μετὰ τὶς μεταπτυχιακὲς του σπουδὲς στὸ ἐξωτερικὸ ἐπιστημονικὸς συνεργάτης ἀπὸ τὸ 1956 ἕως τὸ 1962 στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Ζυρίχης, ἀφοῦ προηγουμένως εἶχε ὑπηρετήσει τὴ θητεία του στὸ Ἑλληνικὸ Πολεμικὸ Ναυτικὸ. Μὲ πρωτοβουλία του, ἡ Ἐπαγγελματικὴ Σχολὴ τῆς Ζυρίχης εἰσήγαγε τὴ διδασκαλία τῆς γερμανικῆς γλώσσας γιὰ Ἕλληνες τὸ 1961, καθὼς ἐπίσης καὶ τῆς νεοελληνικῆς γλώσσας γιὰ Ἑλβετοὺς.

Ἀπὸ τὸ 1965 ἕως τὸ 1995 διετέλεσε Καθηγητὴς στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Φράιμπουργκ τῆς Ἑλβετίας καὶ ἀπὸ τὸ 1984 ἕως τὸ 1992 Καθηγητὴς ἐπίσης στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Ζυρίχης, μὲ ἀντικείμενο διδασκαλίας τὸ Βυζάντιο καὶ τὸν Νέο Ἑλληνισμό.

Παράλληλα μὲ τὶς ἀκαδημαϊκὲς του δραστηριότητες, ὁ Τζερμιᾶς σταδιοδρόμησε ἐπίσης καὶ ὡς ἔγκυρος δημοσιογράφος. Ἀπὸ τὸ 1970 ἕως τὸ 1990

ύπηρξε διευθυντής τῆς ἐκπομπῆς τοῦ ἐλβετικοῦ ραδιοφώνου γιὰ τοὺς Ἑλληνες καὶ τοὺς φιλέλληνες τῆς Ἑλβετίας. Ταυτοχρόνως, συνεργάστηκε ἐπὶ πολλὰ χρόνια μὲ τὴν πανευρωπαϊκοῦ κύρους ἐφημερίδα *Neue Zürcher Zeitung*.

Ἀπὸ τίς θέσεις αὐτὲς προσέφερε πολὺτιμες ὑπηρεσίες γιὰ τὴν προβολὴ τῶν ἐλληνικῶν ἀξιῶν καὶ τῶν ἐλληνικῶν ὑποθέσεων. Γιὰ τὸν Τζερμιᾶ ὁ Gunnar Hering, πάλαι ποτὲ Καθηγητῆς Νεοελληνικῶν Σπουδῶν στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Βιέννης καὶ συγγραφέας μεζονος ἔργου γιὰ τὰ ἐλληνικὰ πολιτικά κόμματα ἀπὸ τὸ 1821 ἕως τὸ 1936, ἔγραψε τὸ 1993 ὅτι «[...] ὅσον ἴσως κανεὶς ἄλλος συνέβαλε γιὰ τὴν προβολὴ τῆς εἰκόνας τῆς Ἑλλάδος στὸν γερμανόγλωσσο κόσμον». Ὁμοίως, ὁ Jacques Schamp, ἐπίσης Καθηγητῆς στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Φράιμπουργκ, διατύπωσε ἐγγράφως τὸ 1996 τὴν ἄποψη ὅτι «[...] il domine de très haut la culture millénaire de son pays d'origine».

Ἀξίζει ἰδιαίτερα νὰ τονιστεῖ ὁ σημαντικὸς ρόλος ποὺ ἔπαιξε ὁ Τζερμιᾶς ὡς δημοσιογράφος κατὰ τὴν περίοδο 1967-1974, στὴν προσπάθειά του νὰ διαφωτίσει τὴν εὐρωπαϊκὴ κοινὴ γνώμη γιὰ τὸ αὐταρχικὸ καθεστῶς τῶν Συνταγματαρχῶν στὴν Ἑλλάδα καὶ νὰ παροτρύνει τὰ μέλη της νὰ βοηθήσουν ἐνεργῶς τίς προσπάθειες γιὰ τὴν παλινόρθωση τῆς δημοκρατίας στὴ γενέτειρά του.

Τὸ 1995, ὅταν ἀποχωροῦσε πλεόν ἀπὸ τὴν καθηγητικὴ του ἔδρα, τὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Φράιμπουργκ ὀργάνωσε πρὸς τιμὴν του ἐπιστημονικὸ συμπόσιο, ἐνῶ τὸ 1996 ἐξέδωσε τιμητικὸ τόμο γιὰ τὴ δράση καὶ τὸ ἔργο του. Τὸ ἴδιο ἔτος τὸν παρασημοφόρησε ὁ Πρόεδρος τῆς Ἑλληνικῆς Δημοκρατίας.

Τὸ συγγραφικὸ ἔργο τοῦ Παύλου Τζερμιᾶ ὑπηρξε πλουσιότατο καὶ περιλαμβάνει μονογραφίες, συμμετοχὴ σὲ συλλογικοὺς τόμους, πραγματεῖες καὶ μετὰ ἀριθμὸ ἄρθρων. Τὸ γερμανόγλωσσο ἔργο του γιὰ τὴν Κυπριακὴ Δημοκρατία, ποὺ περιεῖχε ὑποδειγματικὲς πολιτειολογικὲς ἀναλύσεις, πολιτικὲς ἀξιολογήσεις καὶ ἱστορικὲς ἀναδρομές, προέβαλε μὲ θέρμη τίς θέσεις τῶν Ἑλληνοκυπρίων πρὸς τὴν εὐρωπαϊκὴ κοινὴ γνώμη. Τὸ ἔργο αὐτὸ βραβεύθηκε καὶ ἀπὸ τὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν καὶ γνώρισε τρεῖς τουλάχιστον ἐκδόσεις. Ἐπίσης τρεῖς ἐκδόσεις γνώρισε καὶ τὸ γερμανόγλωσσο βιβλίον του *Νεοελληνικὴ Ἱστορία*. Τὸ 1999 δημοσιεύθηκε ἡ μελέτη του *Ἡ μαρτυρικὴ Κύπρος καὶ ἡ γνώμη τῶν δυνατῶν*, καθὼς καὶ αὐτὴ γιὰ τὴ Μάλτα καὶ τὴν Κύπρο, σὲ γερμανόγλωσσο συλλογικὸ τόμο. Μεταξὺ τῶν ξενόγλωσσων ἔργων του, ἀναφέρω τὰ ἀκόλουθα: *Land der Griechen* (1981), *Das andere Byzanz. Konstantinopels Beitrag zu Europa* (1991), *Griechenland* (1993), καὶ *Die Identitätssuche des neuen Griechentums*.

Μετά την εκλογή του ως αντεπιστέλλοντος μέλους της Ακαδημίας το 2000, δημοσίευσε δέκα αυτότελη βιβλία στα ελληνικά και συμμετείχε σε πέντε συλλογικούς τόμους. Ένδεικτικά παραθέτω τὰ ακόλουθα:

Αυτότελη:

‘Ο Έλευθέριος Βενιζέλος και η πολυτάραχη εποχή του, Ί. Σιδέρης, 2014.

Περιήγηση στην ελληνική φιλοσοφία, Ί. Σιδέρης, 2011.

‘Ο “πολιτικός” Νίκος Καζαντζάκης, Ί. Σιδέρης, 2010.

Το άθνατο κρασί του Εικοσιένα, Ί. Σιδέρης, 2009.

‘Ο “ριζοσπαστικός φιλελευθερισμός” του Κωνσταντίνου Καραμανλή, Ί. Σιδέρης, 2007.

Η άρπαγή της Εύρώπης από τον Δία, Ί. Σιδέρης, 2006.

“Γλυκίας χώρας ιστορήση”: η Κύπρος, 3 τόμοι, Ί. Σιδέρης, 2004.

Karl Marx redivivus?, Ί. Σιδέρης, 2002.

Ίστορία της Κυπριακής Δημοκρατίας, Libro, 2001.

Τούτη η γλώσσα είναι δική μας, Ί. Σιδέρης, 2000.

Η μαρτυρική Κύπρος και η γνώμη των δυνατών, Παρουσία, 1998.

Στο σταυροδρόμι της ιστορίας, Libro, 1996.

Η εικόνα της Ελλάδας στον ξένο κόσμο, Ί. Σιδέρης, 1984.

‘Ο Καραμανλής του αντιδικτατορικού άγώνα, Ροές, 1984.

Συλλογικά:

Άπό τον άνένδοτο στη δικτατορία, Παπαζήσης, 2009.

Όμιλίες 2003-2005 (εισήγηση), Μουσείο της Πόλεως των Άθηνών Βούρου-Εύταξία, 2007.

Πελοπόννησος: Πόλεις και επικοινωνίες στη Μεσόγειο και τη Μαύρη Θάλασσα (εισήγηση), Έστία, 2006.

Προκλήσεις διακυβέρνησης για την ευρωπαϊκή κεντροδεξιά, Ί. Σιδέρης, 2005.

70 χρόνια από τις πρώτες Δελφικές Έορτές, Α. Α. Λιβάνης, 2002.

Κυρίες και κύριοι συνάδελφοι, ό θάνατος του Παύλου Τζερμιά στερεϊ από την Ακαδημία Άθηνών ένα εξέχον αντεπιστέλλον μέλος της και από την Ελλάδα έναν μεγάλο “Έλληνα του έξωτερικού”.

Στή συνέχεια λαμβάνει τόν λόγο ὁ ἀκαδημαϊκὸς κ. Ἐμμανουὴλ Ρούκουνας καὶ λέγει γιὰ τὸν Παναγιώτη Λιάκουρα τὰ ἑξῆς:

«Ὁ Πῆτερ Λιάκουρας γεννήθηκε στὴ Φιλαδέλφεια τῶν ΗΠΑ ἀπὸ γονεῖς καταγομένους ἀπὸ τὴ Μεσσηνία καὶ τὴ Λακωνία. Σπούδασε νομικὴ στὰ Πανεπιστήμια Harvard καὶ Yale καὶ διπλωματία στὸ Fletcher School of Law and Diplomacy. Ἀπὸ τὸ 1963 ἕως τὸ 2000 ὑπῆρξε Καθηγητὴς τῆς Νομικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Temple στὴ Φιλαδέλφεια καὶ ἐπὶ 18 ἔτη ἐξελέγετο πρόεδρος τοῦ ἐν λόγω Πανεπιστημίου.

Κατὰ γενικὴ ὁμολογία ὁ Πῆτερ Λιάκουρας ἀνέδειξε τὸ Πανεπιστήμιο Temple σὲ ἓνα ἀπὸ τὰ πιὸ γνωστὰ ἀνώτατα ἐκπαιδευτικὰ ἰδρύματα τῶν Ἑνωμένων Πολιτειῶν. Διήρυνε τὰ ἀντικείμενα διδασκαλίας καὶ ἔρευνας καὶ ἐγκαινίασε ἀλλεπάλληλα προγράμματα ἀφροαμερικανικῶν σπουδῶν. Βοηθοῦσε δὲ συστηματικῶς τοὺς μαθητὲς του, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ Ἕλληνες, νὰ σταδιοδρομήσουν.

Ἐπίσης, ὁ Λιάκουρας ἐπεξέτεινε κατὰ τρόπο ἐντυπωσιακὸ τὸ Campus τοῦ Πανεπιστημίου Temple μὲ νέες ἐγκαταστάσεις, ἐργαστήρια, θέατρα καὶ γυμναστήρια. Ἐνας ἀπὸ τοὺς κεντρικοὺς δρόμους τῆς Πανεπιστημιούπολεως τοῦ Temple φέρει τὸ ὄνομά του.

Ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν ὀργάνωνε κύκλοι μαθημάτων συγκριτικοῦ καὶ διεθνοῦς δικαίου στὴν Ἀθήνα, τὸ Λονδίνο, τὸ Παρίσι, τὸ Τὲλ Ἀβίβ, τὴν Ἀγκρα τῆς Γκιάνα, τὸ Τόκυο, τὴ Σεούλ, τὸ Πεκίνο.

Τὸ πρῶμο συγγραφικὸ του ἔργο ἀναφερόταν στοὺς τρόπους ψηφοφορίας τῶν δικαστῶν τοῦ Διεθνοῦς Δικαστηρίου τῆς Χάγης, ἀλλὰ τὸ *opus magnum* του εἶναι ἐκεῖνο ποὺ πραγματεύεται μεθόδους διοικήσεως τῶν πανεπιστημίων. Ἄλλα ἔργα του ἀναλύουν διαδικασίες ὑπερνικήσεως τῶν διακρίσεων κατὰ τῶν ἐπὶ μέρους ἐθνικῶν ομάδων στὶς ΗΠΑ.

Ἐνθυμοῦμαι τὸν Πῆτερ Λιάκουρα ὡς δυναμικὸ ὀργανωτὴ, ὁ ὁποῖος μόλις ἐπραγματοποιεῖτο ἓνα πρόγραμμα θεωρίας ἢ πρακτικῆς, ἔθετε ἀμέσως σὲ ἐφαρμογὴ ἓνα ἐπόμενο πρόγραμμα».

Ἡ Ὀλομέλεια τηρεῖ ἐνὸς λεπτοῦ σιγὴ εἰς μνήμην τῶν ἐκλιπόντων.

ΔΗΜΟΣΙΑ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 13ΗΣ ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 2016

ΑΝΑΓΓΕΛΙΑ ΘΑΝΑΤΟΥ

Ὁ Πρόεδρος τῆς Ἀκαδημίας κ. Θανάσης Βαλτινός ἀναγγέλλει τὸν θάνατο τοῦ ἀντεπιστέλλοντος μέλους John Brademas.

Μετὰ τὸν Πρόεδρο λαμβάνει τὸν λόγο ὁ ἀκαδημαϊκὸς κ. Νικηφόρος Διαμαντοῦρος καὶ λέγει γιὰ τὸν John Brademas τὰ ἑξῆς:

«Τιμοῦμε σήμερα τὴ μνήμη τοῦ ἐκλεκτοῦ ἀντεπιστέλλοντος μέλους τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν John Brademas, ὁ ὁποῖος ἀπεβίωσε στὶς 11 Ἰουλίου 2016 στὴ Νέα Ὑόρκη σὲ ἡλικία 89 ἐτῶν.

Ἐπιφανέστατο στέλεχος τόσο τῆς πολιτικῆς καὶ ἀκαδημαϊκῆς ἡγεσίας τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν, ὅσον καὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ὀμογένειας στὴ χώρα αὐτή, ὁ Brademas ταύτισε τὴ ζωὴ του μὲ τὴ συστηματικὴ καὶ ἀποτελεσματικὴ προαγωγὴ τῆς πολιτικῆς, τῆς παιδείας καὶ τῶν Καλῶν Τεχνῶν.

Γιὸς Ἑλλήνα μετανάστη, ποὺ ἀκολουθώντας τὴ μακρὰ παράδοση τῆς Ὀμογένειας δραστηριοποιήθηκε στὸν χωρὸ τῆς ἐστίασης, καὶ Ἀμερικανίδας δασκάλου τῆς ἐκπαίδευσης, ὁ Brademas γεννήθηκε στὴ Mishawaka, βιομηχανικὴ πόλη τῆς Βόρειας Ἰνδιάνας, στὶς 2 Μαρτίου 1927. Ἀπὸ νεαρὴ ἡλικία ἐπέδειξε ἰδιαίτερη ἔφεση στὴ μάθηση καὶ στὶς εὐρύτερες μαθητικὲς δραστηριότητες. Τὸ 1945 ἀποφοίτησε ἀπὸ τὸ λύκειο μὲ τὴν ὑψίστη διάκριση τοῦ Valedictorian, ὡς ἀναγνώριση τῆς ἐξαιρετικῆς ἐπίδοσής του ἀφενὸς στὰ μαθήματα καὶ ἀφετέρου στὸ ἀμερικανικὸ ποδόσφαιρο, τὸ ὁποῖο στὶς Κεντρικὲς Ἡνωμένες Πολιτεῖς χαίρει ὑψηλῆς κοινωνικῆς καταξίωσης.

Ἡ συνέχεια ἦταν ἐξίσου ἐντυπωσιακὴ: Σπουδὲς μὲ ὑποτροφία στὸ Πανεπιστήμιο Harvard, ὅπου καὶ πάλι διακρίθηκε, ἀποφοιτώντας τὸ 1949 μετὰ πολλοῦ ἐπαίνου. Ἀμέσως μετὰ φοίτησε στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Ὁξφόρδης μὲ ὑποτροφία τοῦ περιφημοῦ προγράμματος Rhodes (Rhodes

Scholar), από όπου το 1954 απέκτησε διδακτορικό δίπλωμα στις κοινωνικές επιστήμες.

Επιδεικνύοντας έντονη ευαισθησία για κοινωνικά και πολιτικά ζητήματα (πού τον διέκρινε καθ' όλη τη μακρά του ζωή και έγινε σήμα κατατεθέν του) εργάστηκε, κατά τις θερινές περιόδους των προπτυχιακών του σπουδών, σε εργοστάσιο παραγωγής αυτοκινήτων πολύ κοντά στη γενέτειρά του, έζησε σε καταυλισμό Ινδιάνων στο Μεξικό και υπηρέτησε ως νεαρός συνεργάτης (intern) στα προσωρινά κεντρικά γραφεία των αρτισύστατων Ήνωμένων Έθνων στην πόλη Lake Success κοντά στη Νέα Υόρκη.

Η επιστροφή από την Όξφόρδη σηματοδότησε και την είσοδό του στον δημόσιο βίο, στον οποίο, είτε ως μέλος του Δημοκρατικού Κόμματος στη Βουλή των Αντιπροσώπων του Αμερικανικού Κογκρέσου από το 1959 έως το 1981 είτε ως πρόεδρος του Πανεπιστημίου της Νέας Υόρκης (New York University) από το 1981 έως το 1992, αφιέρωσε με ιδιαίτερη επιτυχία τα επόμενα 33 χρόνια της ζωής του.

Η σταδιοδρομία του ως βουλευτή σηματοδεύτηκε από τη συστηματική ένασχόλησή του με ζητήματα που κατ' έσοχόν αφορούσαν την παιδεία και τις τέχνες. Έξοϋ και τα προσωπικά "Mr Education" και "Mr Arts" που του αποδόθηκαν σε αναγνώριση της κρίσιμης συμβολής του στην όμοσπονδιακή χρηματοδότηση αφενός της στοιχειώδους και μέσης εκπαίδευσης κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1960 και αφετέρου της ίδρυσης του Έθνικού Κληροδοτήματος για τις Τέχνες και τις Ανθρωπιστικές Επιστήμες, που με τις δραστηριότητές του σφράγισε τη μετέπειτα πορεία αυτών των κλάδων. Ο Brademas υπήρξε επίσης υπεύθυνος για την υιοθέτηση όμοσπονδιακής νομοθεσίας για τη θέσπιση προγραμμάτων ενίσχυσης των προπτυχιακών σπουδαστών με δάνεια ή με κάλυψη των διδάκτρων.

Η γενικότερη αναγνώριση που απέκτησε κατά τη διάρκεια της θητείας του στη Βουλή των Αντιπροσώπων τον οδήγησε στα ύπατα αξιώματα του σώματος, από όπου και προώθησε νομοθεσία που αφορούσε τη διεύρυνση των πολιτικών δικαιωμάτων στις ΗΠΑ, την προστασία του περιβάλλοντος και την παροχή κοινωνικής προστασίας σε άτομα τρίτης ηλικίας και άτομα με ειδικές ανάγκες.

Αντιστάθηκε σθεναρά στον πόλεμο του Βιετνάμ και σε πολλά προγράμματα άμυντικών δαπανών και πήρε σαφή θέση έναντι του προέδρου Νίξον στο σκάνδαλο του Watergate.

Ἡ ἀποχώρησή του ἀπὸ τὸν ἐνεργὸ πολιτικὸ βίον τὸ 1980, ἡ ὁποία συνέπεσε μὲ τὴν ἐντυπωσιακὴ ἐκλογικὴ ἐπικράτηση τοῦ Ronald Reagan στὴν προεδρία τῶν ΗΠΑ, τοῦ ἐπέτρεψε νὰ πραγματοποιήσῃ τὴ μετὰβαση στὴ δεύτερη καὶ ἐξίσου περικλεῆ περίοδο τῆς σταδιοδρομίας του: τὴν ἀνάληψη τῆς προεδρίας τοῦ New York University καὶ τὴν ἀνάδειξή του σὲ διάστημα 11 ἐτῶν σὲ ἐπιφανὲς μέλος τῆς ἐπίλεκτης ομάδας ποὺ περιλαμβάνει τὰ πιὸ ἀνταγωνιστικὰ ἰδρύματα τριτοβάθμιας ἐκπαίδευσης στὶς ΗΠΑ.

Ὅταν τὸ 1992 ἀποχώρησε ἀπὸ αὐτὴ τὴ θέση, εἶχε ἐξασφαλίσει δωρεὰς ὕψους 800 ἑκατομμυρίων γιὰ τὸ Πανεπιστήμιο, διπλασιάζοντας σχεδὸν τὸ προικοδοτημένο του κεφάλαιο σὲ 540 ἑκατομμύρια δολάρια. Μὲ τέτοιους πόρους στὴ διάθεσή του κατόρθωσε: 1) νὰ προσελκύσῃ στὸ NYU ἐπιστήμονες ἰδιαιτέρως ὑψηλοῦ κύρους, 2) νὰ δημιουργήσῃ νέα κέντρα γιὰ ἔρευνα, ὅπως τὸ Κέντρο Ὠνάση γιὰ Ἑλληνικὲς Σπουδὲς καὶ τὸ Τμῆμα Skirball γιὰ Ἑβραϊκὲς καὶ Ἰουδαϊκὲς Σπουδὲς, 3) νὰ διευρύνῃ τὸν χῶρο ὅπου στεγάζεται τὸ Πανεπιστήμιο (campus), 4) νὰ προσθέσῃ 11 οἰκοτροφεία, παρέχοντας στέγη στοὺς μισοὺς ἢ καὶ περισσότερους ἀπὸ τοὺς 50.000 προπτυχιακοὺς φοιτητές, καὶ 5) νὰ δημιουργήσῃ προγράμματα σπουδῶν τοῦ NYU στὴν Κύπρο, τὴν Αἴγυπτο, τὴ Γαλλία, τὸ Ἰσραὴλ καὶ τὴν Ἰαπωνία. Μὲ λίγα λόγια, μεταμόρφωσε τὸ NYU σὲ ἐκπαιδευτικὸ ἴδρυμα παγκόσμιας ἐμβέλειας καὶ ἄφησε πίσω του μιὰ ἐντυπωσιακὴ πνευματικὴ κληρονομιά.

Ἄς ὀλοκληρώσω, ἐρχόμενος στὰ καθ' ἡμᾶς. Ὁ John Brademas, ποὺ εἶλκε τὴν καταγωγὴν του ἀπὸ τὴν Καλαμάτα, διατήρησε σὲ ὅλη του τὴ ζωὴ ἔντονο ἐνδιαφέρον γιὰ τὰ ἑλληνικὰ πράγματα. Κατὰ τὴ διάρκεια τῆς Δικτατορίας τῶν Συνταγματαρχῶν ἔδρασε ἐνεργητικὰ καὶ ἀποτελεσματικὰ στὸ Κογκρέσο, ἀρθρώνοντας ἰσχυρὸ λόγο ὑπὲρ τῶν ἀρχῶν τῆς δημοκρατίας. Μετὰ τὴν τουρκικὴ εἰσβολὴ στὴν Κύπρο τὸ 1974, ὑπῆρξε ἐμπνευστὴς τῆς φόρμουλας ἐπτὰ πρὸς δέκα, ποὺ ἀφοροῦσε στὸν περιορισμὸ τῆς ἀμερικανικῆς στρατιωτικῆς βοήθειας πρὸς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Τουρκία. Γενικότερα, στήριξε μὲ ἐνθουσιασμὸ κάθε προσπάθεια ποὺ ἀποσκοποῦσε στὴν προαγωγὴ τῆς δημοκρατίας στὴν Ἑλλάδα καὶ στὸν ἐκσυγχρονισμὸ τῆς κοινωνίας καὶ τοῦ πολιτικοῦ συστήματος. Ἐξάδελφός του ὑπῆρξε ὁ δημοσιογράφος καὶ ἐπὶ πολλὰ ἔτη βουλευτὴς στὴν πρώτη ἐκλογικὴ περιφέρεια Ἀθηνῶν Ἡλίας Μπρεδήμας, τοῦ ὁποίου ἡ κόρη εἶναι παρούσα στὴ σημερινὴ ἐκδήλωση. Τόσο ἡ Ἑλληνικὴ ὅσο καὶ ἡ Κυπριακὴ Πολιτεία τὸν τίμησαν γιὰ τὴ δράση του ὑπὲρ αὐτῶν.

Προσωπικά ευτόχρησα νὰ γνωρίσω τὸν Brademas καὶ νὰ συνεργαστῶ περιστασιακὰ μαζί του κατὰ τὴ δεκαετία τοῦ 1980, ὅταν ἐκεῖνος ἦταν ἤδη πρόεδρος στὸ NYU καὶ ἐγὼ εἶχα ἀναλάβει τὴν ἡγεσία τῆς Ἑταιρείας Νεο-ελληνικῶν Μελετῶν τῶν ΗΠΑ.

Συγκρατῶ πάντα στὴ μνήμη μου τὴν εἰκόνα ἑνὸς ἰδιαίτερα προικισμένου ἀτόμου μὲ μαγνητικὴ προσωπικότητα, ἐκδηλῆ πνευματικὴ περιέργεια γιὰ τὰ πάντα, ἔντονη αἴσθησις τοῦ χιουῦμορ, καὶ ταυτόχρονα προσηνοῦς καὶ φιλικοῦ πρὸς τὸν συνομιλητὴ του, τὸν ὁποῖο ἀντιμετώπιζε πάντα μὲ σεβασμό.

Ἦταν ἓνας διανοούμενος πολιτικός πού τίμησε τόσο τὴν πατρίδα του ὅσο καὶ τὸν τόπο καταγωγῆς του, ἓνας δημόσιος λειτουργὸς μὲ βαθιὰ κατανόηση καὶ συναίσθησις τῶν εὐθυνῶν πού συνεπάγεται ἡ ἰδιότητα τοῦ πολίτη σὲ μιὰ δημοκρατία, γιὰ τὰ ἰδεώδη τῆς ὁποίας πολέμησε στὴ χώρα του ἀλλὰ καὶ διεθνῶς.

Κυρίες καὶ κύριοι συνάδελφοι, μὲ τὸν θάνατο τοῦ John Brademas ἡ παγκόσμια κοινότητα τῶν ἀτόμων πού ἀφιέρωσαν τὴ ζωὴ τους στὰ ἰδεώδη τῆς δημοκρατίας, τῆς παιδείας καὶ τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων στερήθηκε ἓνα μεγάλο στέλεχος τῆς καὶ ἔγινε πτωχότερη. Μὲ τὴν ἐκδήλωση αὐτῆ, ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, ἐξέχον ἀντεπιστέλλον μέλος τῆς ὁποίας ὑπῆρξε ὁ ἐκλιπών, τιμᾷ τὴ μνήμη του.

Σᾶς εὐχαριστῶ γιὰ τὴν προσοχή σας».

Ἡ Ὀλομέλεια τηρεῖ ἑνὸς λεπτοῦ σιγὴ εἰς μνήμην τοῦ ἐκλιπόντος.

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 27ΗΣ ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 2016
ΓΙΑ ΤΟΝ ΕΟΡΤΑΣΜΟ ΤΗΣ ΕΠΕΤΕΙΟΥ ΤΗΣ 28ΗΣ ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1940

ΤΟ ΝΙΚΗΦΟΡΟ «ΟΧΙ» ΤΗΣ 28ΗΣ ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1940
ΚΑΙ ΟΙ «ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΕΣ» ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ
κ. ΝΙΚΟΛΑΟΥ Κ. ΑΝΔΡΟΥΛΑΚΗ

Γιορτάζουμε σήμερα την επέτειο του «όχι» που εξεστόμισε ό τότε πρωθυπουργός τής Ελλάδος ως άμεση και θυμωμένη ελληνική απάντηση στο ιταμό τελεσίγραφο που του επέδωσε ο Ιταλός πρόεδρος Grazzi τις πρώτες πρωινές ώρες τής 28ης Οκτωβρίου 1940. Αρμόζει, νομίζω, πριν από ότιδήποτε άλλο, να συνειδητοποιήσουμε ποιός ακριβώς είναι ό λόγος αυτού του έτήσιου πανηγυρισμού. Γιατί αντίστοιχα «όχι» ειπώθηκαν εκείνη τήν έποχή και από τις ήγεσίες άλλων χωρών στις όποίες εισέβαλαν οι δυνάμεις του άξονος, και που γρήγορα τις κατέλαβαν χωρίς δυσκολία, και δέν κρίθηκαν άξια ιδιαίτερου πανηγυρισμού. Τά «όχι» αυτά τσαλαπατήθηκαν γρήγορα από τόν γερμανικό στρατιωτικό όδοστρωτήρα και στήν ουσία λησμονήθηκαν. Και σε κάποια από αυτά βέβαια, για να θυμηθούμε τόν Καβάφη, μπορεί να «έπρεπε τιμή», και μάλιστα όταν προπάντων προβλήθηκε σε συνέχεια τους κάποια αντίσταση, καιτοι εκείνοι που τά εξεστόμισαν ήξεραν πολύ καλά ότι παρά τήν όποια αντίσταση «οί Μήδοι έπιτέλους θα διαβούνε». Και μόνη ή μέχρις αυτοθυσίας αντίσταση –ιδεοτυπικά τó «μολών λαβέ» τών 300, τó «ούκ έμοϋ» του Κωνσταντίνου Παλαιολόγου– μπορεί να έχει διαστάσεις κορυφαίου ύποδείγματος θάρρους και θυσίας. Η περίπτωση του δικού μας «όχι» τής 28ης Οκτωβρίου ήταν ώστόσο διαφορετική.

Τό δικό μας, αυτόνόητα, δέν άνήκει στήν κατηγορία τών «άδοξων όχι» που ούτε καν συνοδεύτηκαν από έστω μάταιη ουσιαστική αντίσταση, δείγμα

των όποιων παρέχει λ.χ. ή περίπτωση τής Γιουγκοσλαβίας. «Όχι» είπώθηκε και από τή γιουγκοσλαβική ήγεςία μετά τήν άνατροπή και εκδίωξη του γερμανόφιλου άντιβασιλέα Παύλου. Όμως τó άποτέλεσμα του ήταν πρακτικά άσήμαντο. Οί Γερμανοί διέσχισαν άνεμπόδιστοι περίπου ώς άμέριμνοι ταξιδευτές τή Γιουγκοσλαβία¹ και τρεις μόλις ήμέρες μετά τήν κήρυξη από μέρους τους του πολέμου κατά τής Έλλάδος, τήν 9η Άπριλίου, βρέθηκαν στήν άφύλακτη από βορρά Θεσσαλονίκη, τήν άμυνα τής όποιας έξασφάλιζε, ύποτίθεται, ό γιουγκοσλαβικός όγκος. Τό έλληνικό «όχι» τής 28ης Όκτωβρίου 1940 διέφερε όμως όχι μόνο από τά «άδοξα όχι» αλλά και από εκείνα που συνδεόντο με προβολή κάποιας ούσιαστικής πλην μάταιης αντίστασης, ενώ ένεφάνιζε και άλλα ένδεικτικά μοναδικότητας χαρακτηριστικά, τά όποια αξίζει νά έπισημανθούν. Άς δούμε τί έγινε τότε από κοντά.

Η είδηση έν πρώτοις για τήν έκφορά του «όχι», και κατά συνέπεια για τήν είσοδο σέ έμπόλεμη κατάσταση με τήν Ίταλία, έγινε σέ έμας δεκτ ή όχι όπως θά περίμενε κανείς, και όπως θά ήταν φυσικό, με άνησυχία, σφιζιμο καρδιάς και άγωνία για τήν έκβασή της, αλλά αντίθετα σέ μεγάλη έκταση με εύφορία και ένθουσιασμό από τόν κόσμο. Ό παρών όμιλητής, έπτάχρονο παιδί τότε, έχω άκόμη ζωντανή τήν ανάμνηση από τά πλήθη που πλημμύρισαν τούς άθηνάϊκούς δρόμους εκείνη τήν ήμέρα, ζητωκραυγάζοντας με άπόλυτη αισιοδοξία ότι τώρα ήρθε πια ή ώρα (νά τούς δείξουμε) ποιοι είμαστε και ότι ή νίκη μας είναι σίγουρη. Η μαχητική αυτή στάση χαρακτηριζε, και μάλιστα έπαυξήμένη, τήν αντίδραση και τó ήθος προπάντως των άνδρων που έκαλούντο ύπό τά όπλα και έσπευδαν μαζικά ένθουσιώντες νά παρουσιαστούν στα κέντρα έπιστράτευσης. Ό φυσικός φόβος για τόν πόλεμο και τή φρίκη του ήταν έντυπωσιακά έξουδετερωμένος. Η ψυχική αυτή στάση έντείνεται με τήν πάροδο των ήμερών και έπαιρνε μάλιστα όλοένα μιá ιδιάζουσα ύψη ήθικης ύπεροχής και συνακόλουθα καταφρόνησης του άντιπάλου, με ειδικότερα χαρακτηριστικά διακωμώδησης, γελοιοποίησης και γελοιογράφησης του, κατ' έξοχήν δέ των συγκεκριμένων ήγετων του. Με μοναδική εύστοχία οι Έλληνες δημοσιογράφοι, γελοιογράφοι και έπιθεωρησιογράφοι τής έποχής έπεσήμαναν και άνέδειξαν τά πράγματι έκδηλα κωμικά χαρα-

1. Άξιοσημείωτο είναι ότι στή χώρα αυτή σημειώθηκε στή συνέχεια τó με άπόσταση μεγαλύτερο και ισχυρότερο κίνημα ένθικης αντίστασης κατά τής γερμανικής κατοχής στήν Ευρώπη.

κτηριστικά του φαναρόντου, πολιτικοῦ καμποτίνου Ἰταλοῦ Duce, πού περιέργως δὲν εἶχαν ἀσκήσει ἐπιρροή σέ ἓναν εὐφυῆ λαό ὅπως ὁ Ἰταλικός, πού τὸν εἶχε σχεδὸν ἠρωσοποιήσει γιὰ 18 χρόνια ἀπὸ τὸ 1922 πού κυριαρχοῦσε στὴν ἰταλική πολιτικὴ σκηνή. Στὴν Ἑλλάδα τοῦ 1940-1941 ἀντίθετα, τὸ χλευαστικὸ τραγούδι «Κορόιδο Μουσολίνι», στὸν σκοπὸ γνωστοῦ ἰταλικοῦ ἐλαφροῦ ἄσματος, διασκέδαζε τοὺς Ἕλληνες ἀπὸ ἄκρη σὲ ἄκρη τῆς χώρας, ἐνῶ ἡ διακωμώδηση ἐκτεινόταν, ἴσως ὡς μὴ ἔδει, μέχρι καὶ στὴ μαχητικὴ ἰκανότητα κάποιων πομπωδῶς τιτλοφορημένων ἰταλικῶν στρατιωτικῶν μονάδων (π.χ. μεραρχία τῶν «Λύκων τῆς Τοσκάνης»). «Ὅλα αὐτὰ ἦταν τόσο ἔντονα, ἀσυνήθιστα καὶ ἐντυπωσιακά, ὥστε καὶ ὁ ἴδιος ὁ Ἰωάννης Μεταξᾶς φοβήθηκε μήπως ἡ μέσῳ τῆς γελοιοποίησης αὐτῆς ὑποτίμηση τοῦ ἀντιπάλου ὀδηγήσει σὲ χαλάρωση τῆς ἐπιβαλλόμενης, ἀναγκαίας γιὰ τὴν ἀπόκρουσή του, προσπάθειας. Στὸ προσωπικὸ ἡμερολόγιό του μὲ ἡμερομηνία 29 Ὀκτωβρίου 1940 (ἡ ἐπομένη τοῦ «ὄχι») ὑπάρχει ἡ ἀκόλουθη ἐγγραφή: «Μὲ ἀνησυχεῖ ἡ ὑπεραισιόδοξος κοινὴ γνώμη!»

Διαμέσου τῆς ἐντυπωσιακῆς ἀγωνιστικότητας καὶ αἰσιοδοξίας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ – ἡ ὁποία τροφολόγησε ἀργότερα καὶ τὴν πολιτικὰ χρωματισμένη, περιττὴ ἀμφισβήτηση γύρω ἀπὸ τὸ ποιὸς εἶπε τὸ «ὄχι» τῆς 28ης Ὀκτωβρίου – προσεγγίζουμε τὸ δεδομένο ἐκεῖνο πού μᾶς δίνει τὴ δυνατότητα νὰ μιλήσουμε γιὰ τὴ μοναδικότητα τοῦ δικοῦ μας «ὄχι», πού τὸ ξεχωρίζει ἀπὸ τὰ ἄλλα καὶ δικαιολογεῖ τὸν ἐτήσιο πανηγυρισμὸ του. Ἐννοῶ τὴν ἐξέλιξη καὶ ἀπόληξή του πού ἦταν, πολὺ ἀπλά, ἡ ἀντικειμενικὰ ἀπρόβλεπτη νίκη! Τὸ δικὸ μας «ὄχι» ἦταν ἓνα νικηφόρο «ὄχι»! Ἡ Ἑλλάδα δὲν ἀντιστάθηκε ἀπλῶς «γιὰ τὴν τιμὴ τῶν ὄπλων». Ἡ Ἑλλάδα νίκησε καὶ μάλιστα – ἐδῶ ἐγκριταί μιά ἀξιοσημείωτη ἰδιοτυπία – «μὲ τὸ χαμόγελο στὰ χεῖλη», ὅπως ἔλεγε τὸ προαναφερθὲν χλευαστικὸ ἄσμα, μιά ἀπὸ τίς Μεγάλες Δυνάμεις τῆς ἐποχῆς. Ἦταν μιά σοβαρὴ ἀλλαγὴ στὸ κλίμα τοῦ Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, ὅπως αὐτὸς μέχρι τότε ἐξελισσόταν. Ἄς δοῦμε κάποια ἐπιμέρους συστατικὰ αὐτῆς τῆς ἐξέλιξης.

Κεντρικὴ συμβολὴ στὴν ἐπίτευξη αὐτῆς τῆς νίκης εἶχε εἰδικότερα ἡ ἄριστα ὀργανωμένη καὶ ἐφαρμοσμένη ἑλληνικὴ γενικὴ ἐπιστράτευση πού, ὅπως προειπώθηκε, ἔγινε δεκτὴ μὲ ἐνθουσιασμὸ ἀκόμα κι ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς ἐπίστρατους. Ἡ ἐπιστράτευση αὐτὴ κηρύχθηκε μόλις τὸ πρωὶ τῆς 28ης Ὀκτωβρίου – δὲν ἔγινε νωρίτερα γιὰ νὰ ἀφαιρεθεῖ ἀπὸ τοὺς Ἰταλοὺς ὅποιο-δήποτε πρόσχημα γιὰ τὴ ζωνρὰ πιθανολογούμενη ἐπίθεσή τους. Τὴν ἀνάγκη κάποιου προσχήματος φάνηκε πρὸς στιγμὴν νὰ αἰσθανόταν ὡς καὶ ὁ ἴδιος ὁ

Μουσολίνι: Στην τελευταία προπαρασκευαστική σύσκεψη που έγινε στις 15 Ὀκτωβρίου στο Palazzo Venezia ὁ («Ντοῦτσε») (Duce = ὁ ἡγέτης, χαρακτηρισμός που ἀποδιδόταν στὸν Μουσολίνι) δήλωσε ξεδιάντροπα ὅτι «χρειάζεται καὶ ἓνα ἐπεισόδιο γιὰ τὸ ὁποῖο θὰ μπορούσαμε (ἐνν. οἱ Ἴταλοι) νὰ ποῦμε ὅτι ἐπεμβαίνουμε προκειμένου νὰ ἐπιβάλλουμε τὴν τάξη», «κάποια ἀφορμὴ γιὰ τὸ ἄναμμα τῆς θρυαλλίδας». Ὁ Γενικός Τοποτηρητῆς Ἀλβανίας Τζιακομόνι εἶπε ὅτι θὰ μπορούσε κάτι νὰ «σκηνοθετήσῃ», καὶ ὁ Τσιάνο, Ὑπουργός Ἐξωτερικῶν καὶ γαμπρός τοῦ μεγάλου ἀρχηγοῦ, ρώτησε τὸν Μουσολίνι: «Πότε θέλετε νὰ γίνει τὸ ἐπεισόδιο;» («Τὴν 24ῃ Ὀκτωβρίου»), ἀπάντησε ὁ Ντοῦτσε², καὶ ὁ Τσιάνο ἔκλεισε τὴ συζήτηση μὲ τὴν ὑπόσχεση: «Τὴν 24ῃ θὰ ἔχετε τὸ ἐπεισόδιο». Τελικὰ δὲν τὸ εἶχε, ἀλλὰ δὲν δυσκολεύτηκε νὰ χρησιμοποιοῦσε ὡς πρόσχημα διάφορες κενὲς περιεχομένου γενικότητες. Στὴν πραγματικότητα καθόλου δὲν τὸν ἐνδιέφερε νὰ δικαιολογήσῃ τὰ ἀδικαιολόγητα. Ὁ Μεταξᾶς ὡστόσο εἶχε ἀποφύγει τὴν κήρυξη γενικῆς ἐπιστράτευσης παρὰ τὶς ἐπανειλημμένες ἰταλικὲς προκλήσεις, ἀκόμα καὶ μετὰ τὸν ἀκατανόητης σκοπιμότητος κατάπτυστο τορπιλισμὸ τῆς ΕΛΛΗΣ τὴν ἡμέρα τῆς Παναγίας στὴν Τῆνο, παρότι ἡ ἰταλικὴ ταυτότητα τῶν τορπιλῶν ἦταν πέρα ἀπὸ κάθε ἀμφιβολία ἀποδεδειγμένη. Ἐπίστευε – καὶ ὅπως ἀποδείχτηκε σωστὰ – ὅτι ἦταν προτιμότερο νὰ προβληθεῖ φαινομενικὰ ἀπὸ ἐλληνικῆς πλευρᾶς μιὰ καθησυχαστικὴ γιὰ τὸν μέλλοντα ἐπιτιθέμενο ἀνεκτικότητα καὶ διστακτικότητα, πού θὰ ἐξέφραζε τάχα φόβο ἀλλὰ καὶ ἔλλειψη προετοιμασίας καὶ πού θὰ περιόριζε ἀντίστοιχα τὴν ἔκταση καὶ δύναμη τῆς ἰταλικῆς ἐπίθεσης. Πράγματι οἱ Ἴταλοι ἐπίστευαν στὴν ἀρχὴ ὅτι οἱ διατιθέμενες ἐλληνικὲς δυνάμεις πού εἶχαν νὰ ἀντιμετωπίσουν ἀνήρχοντο σὲ περίπου μόνο 30.000 ἄνδρες.

Εἰδικότερα, τὸ ἐλληνικὸ σχέδιο προέβλεπε σὲ πρώτη φάση ὀργάνωση τῆς («ὑποδοχῆς») τῶν Ἴταλῶν ἀπὸ μιὰ περιορισμένη ἀλλὰ σωστὰ ἐκπαιδευμένη καὶ προετοιμασμένη, μὲ ἰκανότητα ἐκμετάλλευσης τοῦ δύσβατου ὄρειοῦ ἐδάφους, δύναμη πρώτης ἀντίστασης. Ἔργο τῆς δυνάμεως αὐτῆς³ θὰ ἦταν νὰ ἀναχαιτίσει τὴν ἰταλικὴ ἐπίθεση καὶ νὰ ἐμποδίσῃ τὴν κάθοδο τῶν

2. Ὡς ἡμερομηνία τῆς ἐπίθεσης εἶχε ἀρχικὰ ὀρισθεῖ ἡ 26ῃ Ὀκτωβρίου.

3. Ἀποτελεῖτο ἀπὸ τὴν ἐνισχυμένη ὀγδοῃ μεραρχία Ἰωαννίνων, ὑπὸ τὸν ὑποστράτηγο Χαράλαμπο Κατσιμητσο, τὴν τρίτη ταξιαρχία πεζικοῦ καὶ τό, ὑπὸ τὸν συνταγματάρχη Κωνσταντῖνο Δαβάκη, εὐκίνητο ἀπόσπασμα Πίνδου (τρία τάγματα πεζικοῦ καὶ ἓνα πυροβολικοῦ).

Ἰταλῶν ἀπὸ τὰ ἡπειρωτικὰ βουανά, μέχρις ὅτου φτάσει ὁ ὄγκος τῶν ἑλλη-
νικῶν δυνάμεων μὲ τὴν ὀλοκλήρωση τῆς γενικῆς ἐπιστράτευσης (ἀπὸ τὴν
ταχύτητα καὶ ἀποτελεσματικότητα τῆς ὁποίας ἐξήρτωντο στὴν οὐσία τὰ
πάντα). Αὐτὰ ὅλα πραγματώθηκαν λοιπὸν κατὰ τρόπο ὑποδειγματικό.
Ὅταν ἔφτασε ἡ ὥρα, ἡ ὀλοκλήρωση τῆς ἄριστα ὀργανωμένης γενικῆς ἐπι-
στράτευσης ὑπῆρξε ἀξιοθαύμαστη. Μέσα σὲ λιγότερο ἀπὸ δύο ἐβδομάδες,
παρ' ὅλες τὶς μεγάλες τὴν ἐποχὴ ἐκείνη συγκοινωνιακὲς καὶ μεταφορικὲς
δυσχέρειες, στὶς 13 Νοεμβρίου, μιὰ ὀλόκληρη ἐτοιμοπόλεμη στρατιὰ βρι-
σκόταν ἐπιτόπου διαθέσιμη γιὰ τὴν ἀντεπίθεση, ἡ ὁποία ἄρχισε τὴν ἐπο-
μένη ἀνατρέποντας τοὺς Ἰταλοὺς καὶ μεταφέροντας τὸν πόλεμο στὸ ἀλβα-
νικὸ (στὴν οὐσία ἀπὸ τὸ 1939 ἰταλικὸ) ἔδαφος. Ἐτσι τὴν 21η Νοεμβρίου
κατελήφθη ἡ Κορυτσά καὶ ἡ ἑλληνικὴ προέλαση συνεχίστηκε ἀνάθεκτα
μέχρι τὶς ἀρχὲς Ἰανουαρίου, ὁπότε κατηλώθηκε ἀπὸ τὸν ἐνσκήψαντα βαρὺ
χειμῶνα.

Οἱ συνεχεῖς ἑλληνικὲς ἐπιτυχίες κορυφώθηκαν μὲ τὴν ἐξουδετέρωση τῆς
ἀπελπισμένης μεγάλης ἐαρινῆς ἀντεπίθεσης τῶν Ἰταλῶν, μὲ συγκέντρωση
ὅλης τῆς διαθέσιμης στρατιωτικῆς τῆς δυνάμεις, περιλαμβανομένης πλη-
θώρας τεθωρακισμένων καὶ μεγάλης ἀεροπορικῆς δυνάμεις, ποὺ κυριαρχοῦσε
ἀπέναντι στὴν ὀλιγάριθμὴ ἑλληνικὴ. Καὶ ὅλα αὐτὰ ὑπὸ τὴν προσωπικὴ πα-
ρουσία καὶ ἐπίβλεψη τοῦ ἴδιου τοῦ Μουσολίνι, ὁ ὁποῖος ἔχοντας ἀλλάξει τὴ
στρατιωτικὴ ἡγεσία εἶχε ἐγκατασταθεῖ στὴν Ἀλβανία γιὰ νὰ ἐνθαρρύνει, ὑπο-
τίθεται, ἀπὸ κοντὰ τὰ στρατεύματά του. Στὶς 26 Μαρτίου ἡ ἰταλικὴ ἐαρινὴ
ἐπίθεση εἶχε καταρροῦσει καὶ ὁ Μουσολίνι ἐπέστρεψε στὴ Ρώμη κατησχυμ-
μένος. Ἀνάμεσα στὶς προβλέψεις ποὺ γίνονταν καθόσον ἀφορᾷ στὴν ἐξέλιξη
καὶ ἔκβαση αὐτοῦ τοῦ πολέμου, ἔπαιρνε πιά ὀλοένα ἰσχυρότερη θέση ἡ προ-
οπτικὴ τοῦ «ριζίματος» τῶν Ἰταλῶν στὴ θάλασσα, στὴν ὁποία μετὰ λόγου
ἤλπιζαν οἱ Ἕλληνες στρατιωτικοί.

Δὲν ὑπῆρχε λοιπὸν καμιὰ ἀμφιβολία: Ἡ Ἰταλία εἶχε νικηθεῖ! Ἡ Ἑλ-
λάδα εἶχε νικήσει! Καὶ νὰ γιατί τὸ «ὄχι» τῆς 28ης Ὀκτωβρίου, ποὺ ἦταν
ἀπαρχῆς ἓνα ἐνθουσιῶδες «ὄχι νίκης»⁴, εἶναι ἄξιο πανηγυρισμοῦ σὲ ἐπίπεδο
ἐθνικῆς ἐορτῆς. Σὲ πίστωση τῶν παραπάνω μπορεῖ ἐδῶ νὰ ἀναφερθεῖ τὸ

4. Εἶναι ἀξιοσημείωτο ὅτι ἀκριβῶς γιὰ «τελικὴ νίκη» μιλοῦσαν ἀπὸ τὴν
πρῶτη στιγμή καὶ τὰ διαγγέλματα ποὺ ἀπηύθυναν οἱ κυβερνῶντες στὸν λαὸ τὴν
28η Ὀκτωβρίου.

ἀκόλουθο βαρυσήμαντο περιστατικό: "Όταν μετὰ τὴν κατάρρευση τῆς Γιουγκοσλαβίας εἰσέβαλαν στὴν Ἑλλάδα ἀνεμπόδιστοι οἱ Γερμανοὶ καὶ μέσα σὲ τρεῖς ἡμέρες βρέθηκαν στὴ Θεσσαλονίκη, ἀπὸ ὅπου συνέχιζαν τὴν πορεία τους πρὸς νότο, ὀλόκληρο τὸ ἀλβανικὸ μέτωπο –ὅπου εἶχε συγκεντρωθεῖ ὁ κύριος ὄγκος τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ– βρέθηκε στὴν οὐσία ὑπερκερασμένο καὶ ἐκ τῶν πραγμάτων ἐτέθη ζήτημα ἐνδεχόμενης ἀπαγκίστρωσης κάποιων μονάδων ἀπὸ τὴν Ἀλβανία πρὸς ἀνατολάς, προκειμένου νὰ ἐνισχυθεῖ, ἐὰν καὶ ὅσο γινόταν, ἡ ἄμυνα κατὰ τῶν προελαυνόντων Γερμανῶν. Τὸ Ἑλληνικὸ Γενικὸ Στρατηγεῖο ὡστόσο ἀπέρριψε τὴ σχετικὴ πρόταση. Ἐκεῖνο τὸ ὅποιο κυρίως ἐνδιέφερε, ἀντέτεινε τὸ Γενικὸ Στρατηγεῖο, «διὰ τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν παγκόσμιον γνώμην, εἶναι ὅπως οἱ Ἴταλοι μείνωσι μέχρι τέλους ἠττημένοι παρὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ, τὸ ὅποιο θὰ συμβεῖ ἐὰν ὁ Στρατὸς κρατήσῃ τουλάχιστον τὰς σημερινὰς ἐν Ἀλβανία θέσεις του καὶ μέχρι τῆς στιγμῆς πού θὰ προσεβάλλετο καὶ ὑπὸ τοῦ Γερμανικοῦ Στρατοῦ». Καὶ αὐτὸ πράγματι συνέβη. Ὁ ἐλληνικὸς στρατὸς δὲν ὑποχώρησε οὔτε σπιθαμῇ μέχρι τέλους μπροστὰ στοὺς νικημένους Ἴταλοὺς καὶ μόνον ἀργότερα συνθηκολόγησε ἀναγκαστικὰ μετὰ τοὺς Γερμανοὺς μετὰ «τιμητικούς» ὅρους: Μεταξὺ ἄλλων δὲν ὑπῆρξε σύλληψη αἰχμαλώτων, ἐνῶ ἀξιωματικοὶ καὶ στρατιῶτες ἀφέθησαν ἐλεύθεροι νὰ γυρίσουν στὶς ἐστίες τους. Αὐτὰ δὲν μειώνουν βέβαια τὴ σημασίαν τῆς ἀντίστασης πού προέβαλε ἡ ἤδη ἐδῶ καὶ ἔξι μῆνες σκληρὰ μαχόμενη Ἑλλάς κατὰ τῆς γερμανικῆς εἰσβολῆς: τὴν ἥρωικὴν ἄμυνα τῶν ὀχυρῶν στὰ ἐλληνοβουλγαρικὰ σύνορα καὶ τὸν αἱματηρὸ ἀγῶνα στὴν Κρήτη, πού τόσο στοίχισε στοὺς Γερμανοὺς. Ἡ ἀναπτρεπτὴ ἀθοδὸς τῶν Γερμανῶν καὶ ἡ εἴσοδος τους στὴν Ἀθήνα ἀποτέλεσε βαθὺ ἠθικὸ τραῦμα γιὰ τοὺς Ἕλληνας. Ἀδιάψευστο τεκμήριον ἀποτελοῦν δύο ἐμβληματικὲς αὐτοκτονίες πού σημάδεψαν τὴν ἐλληνικὴ πτώση: τοῦ τότε ἀσκοῦντος χρέη πρωθυπουργοῦ Ἀλέξανδρου Κορυζῆ καὶ τῆς μεγάλης συγγραφέως καὶ Ἑλληνίδας Πηνελόπης Δέλτα. Ἡ νίκη ὁμως κατὰ τῆς, ὑποτίθεται, πανίσχυρης Ἰταλίας, τῆς Μεγάλης Δύναμης τῶν 8.000.000 λογγῶν, ὁμολογῆς τῆς πανίσχυρης Γερμανίας –μιᾶς, ὑποτίθεται, ἀναγεννώμενης αὐτοκρατορίας πού εἶχε ἤδη ἐνσωματώσει τὴ Λιβύη, τὴν Αἰθιοπία καὶ τὴν Ἀλβανία, εἶχε στὴν κατοχὴ τῆς τῶν Δωδεκάνησα καὶ εἶχε δώσει δείγματα μεγάλης στρατιωτικῆς ἰσχύος στὸν πραγματικὰ πολυεθνικὸ ἰσπανικὸ ἐμφύλιον πόλεμον, στὸν ὅποιο ἐπρωτοστάτησε–, ἡ μεγάλη αὐτὴ νίκη δὲν ἔπρεπε ὄντως μετὰ τίποτε νὰ μειωθεῖ.

Ὁ ἔνδοξος πόλεμος τῆς Ἑλλάδος κατὰ τῶν δυνάμεων τοῦ Ἄξονος ἦταν ἓνας πόλεμος ἐθνικὸς καὶ πατριωτικὸς. Τὸ ἐλληνικὸ ἔθνος καὶ ἡ ἐλληνικὴ πατρίδα ἦταν οἱ πηγές ἐμπνευσης καὶ ἐμψύχωσης τῶν Ἑλλήνων τοῦ ἔτους 1940 ἀπέναντι στοὺς εἰσβολεῖς. Ὁ ξεσηκωμὸς τῆς 28ης Ὀκτωβρίου δὲν ἦταν λοιπὸν πολιτικὸς. Ὁ λαὸς δὲν ξεσηκώθηκε παλλόμενος ἀπὸ ἐνθουσιασμὸ γιὰ νὰ καταπολεμήσει τὸν φασισμὸ ὡς πολιτικὸ σύστημα καὶ γενικότερα τὸν πολιτικὸ ὀλοκληρωτισμὸ. Στὰ ὅπλα κάλεσε ἐκείνη τὴν ἡμέρα τοὺς Ἕλληνες ἓνα δικτατορικὸ καθεστῶς, γιὰ νὰ πολεμηθεῖ μιὰ ἄλλη, παρεκτρεπόμενη καὶ ἐγκληματικὴ δικτατορία. Οἱ δικτατορίες, ἤδη ἀπὸ τὰ χρόνια τοῦ Μεσοπολέμου, ἦταν τὸ σχεδὸν ἀπὸ ἄκρη σὲ ἄκρη τῆς ἡπειρωτικῆς Εὐρώπης ἐξαπλούμενο πολιτικὸ σύστημα. Ἡ γενικευμένη αὐτὴ κατίσχυση τοῦ ὀλοκληρωτισμοῦ καὶ ἀντικοινοβουλευτισμοῦ ὀφειλόταν σὲ μεγάλο βαθμὸ σὲ ἐκμετάλλευση τῆς πρόκλησης ποὺ ἀποτελέσει ἡ ἐπικράτηση τῆς Ὀκτωβριανῆς Ἐπανάστασης στὴ Ρωσία καὶ ἡ δημιουργία τῆς Σοβιετικῆς Ἐνωσης. Ἡ ὑπερεθνικὴ («προλεταριακὴ») ἰδεολογία τοῦ νέου αὐτοῦ ὀλοκληρωτικοῦ καθεστώτος ἐξήχθη ἀπὸ τὴ μεγάλη χώρα ποὺ τὴν υἰοθέτησε καὶ ἀπλώθηκε μὲ ἀσυνήθιστη ζωτικότητα, δυναμικὴ καὶ ἀδιαλλαξία σὲ ὅλη τὴν Εὐρώπη, ὅπου γρήγορα ἰσχυροποιήθηκε σὲ τέτοιο βαθμὸ, ὥστε ἡ ἀπὸ τὴ φύση τῆς ἦπια καὶ διαλλακτικὴ κοινοβουλευτικὴ δημοκρατία δυσκολευόταν νὰ τὴν τιθασεύσει. Ἔτσι, ἡ ἀντιπαράθεση μὲ τὸ νέο αὐτό, κατὰ κάποια ἔννοια, («ἄγριον») πολιτικὸ ρεῦμα πέρασε στὰ χέρια ἀκραίων ἀντιδημοκρατικῶν κινήματων, ἐκτραχύνθηκε, μεταφέρθηκε ἀκόμα καὶ στοὺς δρόμους μὲ βίαιες συγκρούσεις, ἀνατέθηκε κάποτε καὶ στὰ ὅπλα. Ἡ διαπάλη αὐτὴ τῶν ὀλοκληρωτισμῶν ποὺ προέκυψε ἀπέληξε στὴν ἐπικράτηση ἀντικομμουνιστικῶν δικτατορικῶν (ἀκόμα καὶ ἀποκρουστικῶν νεοκαιοκρατικῶν) καθεστώτων, ὅπως αὐτῶν τοῦ Χίτλερ καὶ τοῦ Μουσολίνι. Κάποια διαφοροποίηση τῆς ἐλληνικῆς δικτατορικῆς ἐκδοχῆς, πέρα ἀπὸ μιὰ σειρὰ προοδευτικῶν ἐπιλογῶν τῆς, προέκυπτε ἀπὸ τὴ διαφαινόμενη προσέγγιση τῆς πατρίδας τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ, τῆς Ἀγγλίας⁵.

Ὅπως καὶ νὰ ἔχει ὅμως τὸ πράγμα, ἡ ὅποια σὲ ἰκανὴ ἔκταση ὑπάρχουσα λαϊκὴ ἀντιπάθεια πρὸς τὸ καθεστῶς τῆς 4ης Αὐγούστου ὑποχώρησε

5. Μιὰ ἄλλη διαφοροποίησή της ἐνεσάρκωνε ἡ ἰσχυρὴ παρουσία τοῦ βασιλέως Γεωργίου τοῦ Β', τοῦ ὁποῖου ὁ ρόλος δὲν ἦταν καθόλου διακοσμητικὸς, ὅπως λ.χ. τοῦ βασιλέως Vittorio Emanuele στὴν Ἰταλία.

μπροστά στη γενικευμένη εϋφορική αποδοχή του ὑπὸ τὴν ἡγεσία του συγκεκριμένου ἔθνικοῦ ἀγώνα, ὅπως προκύπτει καὶ ἀπὸ τὶς προσφορὲς ἀκόμα καὶ θυμάτων του (ἀνάμεσά τους λ.χ. ὁ Παναγιώτης Κανελλόπουλος) νὰ συμμετάσχουν στὴν ἀπόκρουση τῆς ἰταμῆς προσβολῆς ποὺ ὑφίσταντο ἐκείνη τὴν ὥρα τὸ ἑλληνικὸ ἔθνος καὶ ἡ ἑλληνικὴ πατρίδα (χαρακτηριστικὴ εἶναι συναφῶς καὶ ἡ γνωστὴ ἀρχικὴ ἐπιστολὴ τοῦ ἴδιου τοῦ Νίκου Ζαχαριάδη). Τὴν ἀδιατάρακτη ἐσωτερικὴ συνοχὴ καὶ αἰσιοδοξία τῆς ἀγωνιζόμενης Ἑλλάδος ἐνίσχυε, σημειωτέον, τὸ ὑψηλὸ στρατιωτικὸ κύρος τοῦ Μεταξᾶ, ποὺ ἤδη ὡς ἀπλὸς λοχαγὸς ὑπῆρξε ὁ ἰθύνων ἐπιτελικὸς νοῦς τῶν νικηφόρων Βαλκανικῶν Πολέμων τοῦ 1912-1913. Ἔτσι, ὁ Ἰωάννης Μεταξᾶς ἔφτασε νὰ ἐνσαρκώνει ἐκείνη τὴν ἐποχὴ ἓνα εἶδος πατρικῆς ἡγετικῆς φυσιογνωμίας (ὅσο κάτι τέτοιο μπορεῖ νὰ γίνῃ ἐφικτὸ καὶ ἀνεκτὸ καθόσον ἀφορᾷ σὲ ἓνα δικτάτορα) καὶ νὰ ἀσκεῖ μὴ βαρύνουσα συνεκτικὴ ἐπιρροή. Βέβαια, τὸ καθεστῶς του εἶχε κατὰ βάση προσωπικὸ χαρακτήρα, μὲ συνέπεια ἡ ὑπαρξὴ του νὰ ἐξαρτᾶται ἀποκλειστικὰ ἀπὸ τὴν ἐπιβίωση καὶ φυσικὴ παρουσία τοῦ ἡγέτη: Ὁ Μεταξᾶς δὲν εἶχε φτιάξει τὸ ἓνα καὶ μοναδικὸ «κόμμα», ὅπως ἔγινε στὴν Ἰταλία καὶ τὴ Γερμανία (φασιστικὸ, ἔθνοκοσοσιαλιστικὸ), ἔτσι ὥστε νὰ ἀνατίθεται, ὑποτίθεται, σὲ αὐτὸ ἡ συντήρηση καὶ διάρκεια τοῦ καθεστώτος. Ὁ ἴδιος ὁ Μεταξᾶς εἶχε πλήρη συνείδηση τῆς ἀδυναμίας αὐτῆς. Ἔτσι, διερωτᾶται τὴν 25ῃ Μαρτίου 1940 στὸ ἡμερολόγιό του⁶: «Θὰ μείνει τίποτα (ἀπὸ ὅλα αὐτὰ) ἀφοῦ πεθάνω;» Καὶ ἐπαναλαμβάνει τὸ ἐρώτημα στὶς 9 Μαΐου: «Ἄμα πεθάνω; Ἴδου τὸ ζήτημα! Ἀλλὰ (συνεχίζει) δὲν ὑπάρχει λύσις. Οἱ θεσμοὶ δὲν ἀντικαθιστοῦν τὰ ἄτομα». Καὶ βέβαια δὲν εἶχε καθόλου δίκιο. Αὐτὸ ἀκριβῶς, αὐτὴν τὴν «ἀντικατάσταση», ἐπιτελοῦν οἱ θεσμοὶ στὴν κοινοβουλευτικὴ δημοκρατία. Ἡ ἀνυπαρξία λύσης φάνηκε καθαρὰ μετὰ τὸν ὕστερα ἀπὸ μερικὸς μῆνες (τέλη Ἰανουαρίου τοῦ 1941) ἐπελθόντα ἀπρόοπτο θάνατό του, ποὺ ἐκείνη τὴν ἐποχὴ ἐπηρεάσε βαθιὰ τὸ κοινὸ αἶσθημα. Τὶς ἄμεσες συνέπειες τοῦ θανάτου αὐτοῦ μᾶς τὶς δείχνουν καθαρὰ κάποιες σπασμωδικὲς κινήσεις τῶν ἐντὸς εἰσαγωγικῶν «διαδόχων» του ὅταν προέκυψε ἡ γερμανικὴ καταγίδα. Σὲ κάθε περίπτωση ὅμως ἡ προεξοφλούμενη κατῆχουση τῶν Γερμανῶν καὶ ἡ ἐπικείμενη ξένη κατοχὴ τῆς χώρας ἔτσι κι ἄλλιῶς θὰ ἐπέφεραν –καὶ πράγματι ἐπέφεραν–

6. Μὲ ἀναφορὰ σὲ τελετὲς καὶ ἐκδηλώσεις γιὰ τὴν Ἐθνικὴ Ἑορτὴ τῆς 25ης Μαρτίου ἐκείνου τοῦ ἔτους.

τὴν ἐξαφάνιση τοῦ δικτατορικοῦ καθεστῶτος καὶ συγχρόνως ἓνα ἀπόλυτο πολιτικὸ κενό. Οἱ πρόωρες ἐπιδιώξεις καὶ προσπάθειες πλήρωσης τοῦ κενοῦ αὐτοῦ ὄχι μόνον ἐπηρέασαν νοθευτικὰ τὸ καθεαυτὸ ἀξιοθαύμαστο ἐλληνικὸ κίνημα ἐθνικῆς ἀντίστασης κατὰ τῆς «τριπλῆς» ἐχθρικῆς κατοχῆς, ἀλλὰ ἀποτέλεσαν καὶ τὴν αἰτία τῶν τραγικῶν ἐξελίξεων μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση μὲ κορύφωση τὸν καταστροφικὸ Ἐμφύλιον Πόλεμον τῶν ἐτῶν 1946-1949.

Ὅλα αὐτὰ ὅμως – ἡ ὑπαρκτὴ πολιτικὴ διαίρεση τῶν Ἑλλήνων, οἱ προϋπάρχουσες παραδοσιακὲς πολιτικὲς τριβὲς καὶ οἱ εὐλογεῖς ἀντιθέσεις πρὸς τὸ δικτατορικὸ καθεστῶς τῆς 4ης Αὐγούστου – μπῆκαν στὴν ἄκρη καί, ὅπως εἶδαμε, ἀδιατάρακτη πολιτικὴ ὁμοψυχία ἐπρυτάνευσε καθ’ ὅλη τὴ διάρκεια τοῦ Ἑλληνοϊταλικοῦ Πολέμου. Ὑπάρχει λοιπὸν γιὰ ὅλα αὐτὰ μιὰ γενικὴ, θὰ ἔλεγα, θεμελιακὴ ἐξήγηση, τὴν ὁποία ἐν εἶδει κεντρικοῦ ἀντικειμένου τῆς παρῶσας ὁμιλίας θὰ προσπαθῆσω, ὅσο μπορῶ, νὰ ἀναλύσω στὴ συνέχεια.

Ἄς θυμηθοῦμε τὰ ὅσα διαδραματίστηκαν τὶς πρῶτες πρωινὲς ὥρες τῆς 28ης Ὀκτωβρίου 1940 στὸ μικροαστικὸ σπίτι τοῦ Μεταξᾶ στὴν Κηφισιά. Ἐκτελώνοντας συγκεκριμένους λεπτομερεῖς ὁδηγίες τῆς ἰταλικῆς ἡγεσίας, ὁ πρέσβης Grazzi – ἕνας εὐαίσθητος ἄνθρωπος, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴ δημοσιευμένη αὐτοβιογραφία του – ἐμφανίστηκε ἐκεῖ στὶς 3 π.μ. καὶ ἐζήτησε ἀπὸ τὸν μοναδικὸ φρουρὸ-χωροφύλακα νὰ ζυπνήσει τὸν πρωθυπουργό, γιατί ὁ Ἴταλὸς πρέσβης ἤθελε ἐπειγόντως νὰ τοῦ μιλήσει. Σὲ λίγο ἐμφανίστηκε ἀπορημένος ὁ Μεταξᾶς καὶ ὁ Grazzi περιγράφει τὸν ἀγουροζυπνημένο ἠλικιωμένο ἄνθρωπο μὲ τὴ φτηνὴ βαμβακερὴ πιτζάμα ποὺ πῆρε στὰ χέρια του τὸ τελεσίγραφο, τὸ ἐλαφρὸ τρεμουλιασμά τῶν χεριῶν του ὅσο τὸ διάβαζε καὶ τὴν κοφτὴ ἀρνητικὴ ἀπάντηση ὅταν τελείωσε – τὸ «ὄχι».

Γιὰ λόγους καταγέλαστους (περιλαμβανομένης τῆς δῆθεν «διεξαγόμενης») ἀπὸ τοὺς Ἑλληνες «προκλητικῆς δράσεως ἔναντι τοῦ ἀλβανικοῦ ἔθνους») ἡ ἰταλικὴ κυβέρνησις μὲ τὸ τελεσίγραφο γνωστοποιεῖ στὴν ἐλληνικὴ τὴν εἰλημμένη ἀπόφασή της, ἐπὶ λέξει «νὰ καταλάβει διὰ τῶν ἐνόπλων αὐτῆς δυνάμεων ὀρισμένα στρατηγικὰ σημεῖα τοῦ ἐλληνικοῦ ἑδάφους», καὶ τῆς ζητοῦσε νὰ «δώσει ἀθωρεῖ» τὶς ἀναγκαῖες διαταγὲς ὥστε νὰ μὴν παρεμποδισθεῖ ἡ ἄμεσα ἐπικείμενη εἴσοδος τῶν ἰταλικῶν στρατευμάτων στὸ ἐλληνικὸ ἑδάφος. Σὲ περίπτωσιν ἀντίστασης, συνέχιζε τὸ τελεσίγραφο, αὐτὴ θὰ ἐκάμπτετο διὰ τῶν ὀπλων «μὲ εὐθύνην τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως» γιὰ ὅ,τι θὰ προέκυπτε. Ὁ Ἴταλὸς πρεσβευτὴς ἐνημέρωσε τὸν Μεταξᾶ ὅτι ἡ «εἴσοδος» τῶν Ἰταλῶν στὴν Ἑλλάδα θὰ ἄρχιζε σὲ τρεῖς ὥρες, τὴν ἕκτη πρωινὴ (πράγματι ἄρχισε στὶς 5:30). Δύσκολα μπορεῖ κανεὶς νὰ φαν-

ταστῆ ἰταμώτερο, προσβλητικότερο, περιφρονητικότερο, χυδαιότερο κείμενο ἀπὸ τὸ συγκεκριμένο, ποὺ χωρὶς ἀμφιβολία ἦταν προῖον συνεργασίας τῶν δύο κορυφῶν τοῦ φασιστικοῦ καθεστώτος Μουσολίνι καὶ Τσιάνο.

Ὁ Μουσολίνι, στὸ πλαίσιο τῶν συνηθισμένων μεγαλαυχιῶν του, εἶχε κατ' ἐπανάληψη δώσει ἔμφαση στὴν ἐξαιρετικὰ χαμηλὴ ἐκτίμηση ἢ μᾶλλον περιφρόνηση ποὺ ἔτρεφε γιὰ τοὺς σύγχρονους Ἕλληνες, τοὺς ὁποίους χαρακτηρίζει ὡς «παρηκμασμένους λεβαντίνους». Ἡ ἐκτίμησή του αὐτὴ εἶχε ἐνισχυθεῖ, πέρα ἀπὸ τὴ Μικρασιατικὴ Καταστροφή τῆς Ἑλλάδος τοῦ ἔτους 1922, καὶ ἀπὸ τὰ συμβάντα τοῦ ἐπόμενου ἔτους 1923, ὅταν ἡ Ἰταλία μὲ πρωθυπουργὸ πιά τὸν Μουσολίνι, στὸ πλαίσιο σειραῶς ἐξευτελισμῶν στοὺς ὁποίους ὑπέβαλε τὴν Ἑλλάδα –μὲ ἀφορμὴ τὸν φόνο ἀπὸ ἄγνωστους δράστες ἐνὸς Ἰταλοῦ στρατηγοῦ (Τελλίνι), μέλους διεθνoῦς ἐπιτροπῆς, στὰ ἑλληνοαλβανικὰ σύνορα–, εἶχε καταλάβει γιὰ ἓνα διάστημα, οὔτε λίγο οὔτε πολὺ ἀμαχητὶ, τὴν Κέρκυρα, ἀφοῦ προηγουμένως τὴ βομβάρδισε ὁ στόλος της. Ἡ τότε κατεστραμμένη Ἑλλάδα ἦταν ἀνίκανη νὰ ἀντιδράσει. Προέκταση ὅλων αὐτῶν ἀποτελοῦσε λοιπὸν ἡ ὑπερβολικὴ αἰσιοδοξία τοῦ Μουσολίνι καθόσον ἀφορᾷ στὴν ἐκβασὴ τῆς ἐπιχείρησής του τῆς 28ης Ὀκτωβρίου 1940. Ὅμως ὁ Μουσολίνι ὑπέπεσε ἐδῶ σὲ ἓνα τραγικὸ γιὰ τὴν ἴδια τὴν ὑπαρξή του σφάλμα. Τὸ φιάσκο τοῦ Ἑλληνοϊταλικοῦ Πολέμου, ποὺ αὐτὸς προκάλεσε, ἐκλόνησε ἀνεπανόρθωτα τὸ μέχρι τότε ὑψηλὸ πολιτικὸ του κύρος καὶ ἔγινε ἀφετηρία μιᾶς συνεχoῦς καθοδικῆς πορείας ποὺ δὲν μπορούσε πιά μὲ τίποτα νὰ ἀνασχεθεῖ, μέχρι τὸ ἄθλιο τέλος ποὺ τὸν περίμενε τέσσερα χρόνια ἀργότερα, ὅταν βρέθηκε κρεμασμένος ἀνάποδα σὲ πλατεία τοῦ Μιλάνου. Ὁ Μουσολίνι δὲν κατάλαβε, ἀγνόησε τελείως, τί ἀκριβῶς ἦταν καὶ εἶναι ἡ Ἑλλάδα, τὸ ἑλληνικὸ ἔθνος καὶ ὁ ἑλληνικὸς λαός. Ἀπὸ ποῦ καὶ πότε ξεκίνησαν τὴν ἱστορικὴ τους πορεία, ποιοὶ ἦταν οἱ σταθμοὶ τῆς πορείας τους αὐτῆς, ποιά τὰ ἐπιτεύγματα ποὺ κατόρθωσαν στὸν δρόμο καὶ, βέβαια, ποιὲς εἶναι οἱ ἐπιρροές ποὺ ἀσκοῦν ὅλα αὐτὰ σὲ περίπτωση κρίσης στὴν ἐκάστοτε ἐθνικὴ συμπεριφορά. Μὲ δύο λόγια, ἀγνόησε τίς «κληρονομιάς» τοῦ σύγχρονου ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ λαοῦ.

Λίγο μετὰ τὸν θάνατο τοῦ μεγάλου Ἀγγλοῦ ἱστορικοῦ Arnold Toynbee δημοσιεύτηκε (1981) τὸ τελευταῖο βιβλίο του μὲ τίτλο *The Greeks and their Heritages* (Οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Κληρονομιάς τους). Βασικὴ σκέψη του συνιστᾷ ἐδῶ τὸ ὅτι οἱ ἀνθρώπινες κοινωνίες μοιράζονται μὲ τὰ ἀνθρώπινα ὄντα τὴν εἰσοδοχὴ μιᾶς σύνθετης «κληρονομιάς» ἀπὸ τὸ παρελθὸν ποὺ τὴν ὀνοματίζει μὲ τὴ σανσκριτικὴ λέξη «κάρμα», δανεικὴ ἀπὸ τὸ λεξιλόγιο τοῦ

βουδισμού, πού σημαίνει συνολικά τήν ἐπιρροή πού ἀσκοῦν οἱ τάσεις (τὸ momentum), οἱ τρόποι ἀντίληψης, δράσης καὶ ἀντίδρασης τοῦ παρελθόντος στους χρονικά ἐπόμενους καὶ τελικά σὲ ἐκείνους τοῦ παρόντος. Τὸ σύνολο τῶν θετικῶν ἀλλὰ καὶ ἀρνητικῶν ἐπιρροῶν τοῦ παρελθόντος (οἱ «κληρονομίες» ἀπὸ αὐτὸ) εἶναι πάντοτε, περισσότερο ἢ λιγότερο, ζωντανὸ καὶ ἐνεργὸ στὸ ἐκάστοτε σύγχρονο ἔθνος, ἀκόμα κι ὅταν δὲν ὑπάρχει ξεκάθαρη συνειδηση τῆς ἐπιρροῆς του. Ἀπὸ ὅλους λοιπὸν τοὺς σύγχρονους λαοὺς-ἔθνη, αὐτοὶ πού ἔχουν τὶς μακρότερες καὶ βαθύτερες «μνημεις» καὶ συνακόλουθα ἐπιρροές ἀπὸ τὸ παρελθὸν εἶναι κατὰ τὸν Toynbee οἱ Κινέζοι, οἱ Ἑβραῖοι καὶ ἐμεῖς οἱ Ἕλληνες. Ὁ Toynbee ἀσχολεῖται εἰδικὰ μὲ τοὺς Ἕλληνες καὶ τὶς ἐπιρροές πού ἄσκησαν κάθε φορὰ στὴν ἱστορικὴ πορεία τους οἱ διαδοχικὲς «κληρονομίες» τους ἀπὸ τὶς προηγηθεῖσες φάσεις τοῦ παρελθόντος τους στὶς ἐπόμενες καὶ ὅλες μαζί μέχρι σήμερα. Ἀ.χ. ἀπὸ τὴ μυκηναϊκὴ ἐποχὴ (Ὀμήρεια Ἑπὴ) στὴν καθεαυτὸ κλασικὴ καὶ ἔπειτα τὴν ἑλληνιστικὴ, ἀπὸ ἐκεῖ στὴ βυζαντινὴ καὶ τὶς ἐπακόλουθες μέχρι τὴ σημερινή. Οἱ Ἕλληνες, θέλουν δὲν θέλουν, ἐπηρεάζονται ἰσχυρὰ ἀπὸ τὶς κληρονομίες τους, εἶναι μὲ τὸ δίκιο τους ὑπερήφανοι γι' αὐτές, ἐμπνέονται ἀπὸ αὐτές καὶ εἶναι ἀκριβῶς ἐκεῖνες πού ἀγνόησε πλήρως ἡ ἰταλικὴ ἡγεσία ὅταν ἀποφάσισε νὰ ταπεινώσει τὴν Ἑλλάδα τὸ 1940.

Ἡ κληρονομία τῶν ἐνδοξῶν Περσικῶν Πολέμων ὅπως τὴ ζωντανεῦει ὁ αἰσχύλειος παιάνας («ὦ παῖδες Ἑλλήνων, ἴτε ἐλευθεροῦτε πατρίδα» ὑπῆρξε γιὰ τοὺς Ἕλληνες διὰ μέσου τῶν αἰώνων ἐπικαιρὴ καὶ δραστηκὴ. 150 χρόνια ἀργότερα οἱ Ἕλληνες (πλὴν Λακεδαιμονίων) ὑπὸ τὸν Ἀλέξανδρο Φιλίππου κατανικοῦν τοὺς Πέρσες μέσα στὴν περσικὴ ἐπικράτεια. Ἀπὸ τὴ «θαυμασία πανελληνίαν ἐκστρατεία τους» βγήκε κατὰ τὸν Καβάφη «ἐλληνικὸς καινούργιος κόσμος, μέγας» καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Λαλιὰ ἔφτασε «ὡς μέσα στὴ Βακτριανή», «ὡς τοὺς Ἰνδοὺς»⁷. Τὸ ἐλληνικὸ ἔθνος, ὅπως τὸ ὀρίζει ὁ Ἡρόδοτος, «ὄμαιμόν τε καὶ ὁμόγλωσσον ἐόν, [...] ἤθεά τε ὁμότροπα ἔχον», καὶ ὅπως συμπληρώνει τὸν ὀρισμὸ του ὁ Ἰσοκράτης μὲ τὸ κατ' αὐτὸν κύριο συστατικὸ του, τὴν ἀνήκουσα στὴ «διάνοια» ἑλληνικὴ «παιδεία», ἔφτασε ἰδίως ἀπὸ τὸν 6ο αἰώνα π.Χ. καὶ ἐφεξῆς σὲ ἀνυπερέβλητα πολιτιστικά, πνευ-

7. Βλ. τὸ ποίημα («Στὰ 200 π.Χ.») τοῦ Κ. Π. Καβάφη. Ὁ μεγάλος Ἀλεξανδρινὸς ποιητὴς αἰσθάνθηκε καὶ ἔζησε περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλον αὐτὴν τὴν κληρονομιά.

ματικά και αισθητικά έπιτεύγματα, για τὰ ὅποια αἰσθανόταν υπερήφανος ὡς καὶ ὁ ἀπώτατος, ἀπαίδευτος («κληρονόμος») τοὺς Μακρυγιάννης, ποὺ ὅταν τὸ 1828 ἀπέτρεψε τὴν πώληση κάποιων ἀρχαιοελληνικῶν ἀγαλμάτων σὲ ξένους εἶπε τὸ περίφημο ἐκεῖνο «ἐμεῖς γι' αὐτὰ πολεμήσαμε». Πηγὴ ἑλληνικῆς ἐθνικῆς υπερφάνειας ὑπῆρξε καὶ ὑπάρχει ἐξάλλου πάντα ἡ χιλιόχρονη κληρονομιά τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Βυζαντίου, ποὺ συναρτᾶται μὲ τὴν πνευματικὴ καὶ πολιτιστικὴ («κατάκτηση») τῆς Ρώμης ἀπὸ τοὺς πολιτικὰ κατακτημένους Ἕλληνες. Ἀπὸ τὴν κοσμοκράτειρα Ρώμη προέκυψε ἀργότερα στὴ μὲν Δύση ἡ «ἀγία ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία τοῦ γερμανικοῦ ἔθνους» καὶ στὴν Ἀνατολὴ ἡ «ἐκχριστιανισμένη ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους», δηλαδὴ τὸ Βυζάντιο. Ἔτσι, διαμορφώθηκε καὶ κληρονομήθηκε ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες καὶ ἡ νέα μορφή τοῦ Ρωμιοῦ καὶ συνολικὰ τῆς Ρωμιοσύνης. Ἡ αὐτοκρατορικὴ κληρονομιά τῆς Ρωμιοσύνης ἔμεινε ζωντανὴ καὶ μετὰ τὴν κατάρρευση τοῦ Βυζαντίου στὴ διάρκεια τῆς ὀθωμανικῆς κατάκτησης καὶ συναρτήθηκε μὲ τὴ λεγόμενη Μεγάλῃ Ἰδέα, δηλαδὴ τὴν ἀνάκτηση τῆς Πόλης καὶ σὲ κάποια ἔκταση τὴν ἀνασύσταση τῆς αὐτοκρατορίας.

Κοσμοϊστορικὸ γεγονός ὑπῆρξε γιὰ τὴν ἐποχὴ τῆς ἡ Ἑλληνικῆ Ἐπανάσταση τοῦ 1821, ἡ πολιτικὴ ἀνάσταση τοῦ παρακινημένου ἀπὸ τὶς κληρονομίες τοῦ ἑνδοξοῦ ἔθνους τῶν Ἑλλήνων καὶ ἡ προαγωγή του σὲ ἐθνικὸ κράτος, γεγονός ποὺ συνεπῆρε πνευματικὰ μεγέθη ὅπως ἦταν ὁ Byron καὶ ὁ Βίκτωρας Οὐγκώ, ἀλλὰ καὶ πάμπολλους φιλέλληνες, ἰδίως Εὐρωπαίους, ποὺ συνέρρευσαν στὴν Ἑλλάδα γιὰ νὰ συμμετάσχουν στὸν ἑνοπλο ἀγῶνα τοῦ ἔθνους μας.

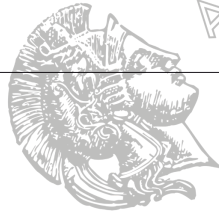
Ἀκόμα καὶ μέσα στὸ δυσμενὲς κλίμα ποὺ εἶχε διαμορφώσει ἡ Ἱερὴ Συμμαχία μετὰ τὴν πτώση τοῦ Ναπολέοντος, Ἕλληνοι, Γάλλοι καὶ Ρῶσοι κατέληξαν νὰ συμβάλουν μὲ τὴ ναυμαχία τοῦ Ναβαρίνου στὴν παγίωση τοῦ νεογέννητου ἑλληνικοῦ κράτους, καὶ σὲ ἔνδειξη τῆς ἀληθινὰ παγκόσμιας τότε ἀπήχησης αὐτοῦ τοῦ γεγονότος περιορίζομαι νὰ θυμίσω ὅτι ἡ πρώτη ἐπίσημη ἀναγνώριση τοῦ νεοπαγοῦς ἑλληνικοῦ κράτους ἦρθε –ὡς ἐκεῖ ἔφτασε ἡ ἀπήχησης του– ἀπὸ τὴν ἀπώτατη Καραϊβικὴ, ἀπὸ τὸ κράτος τῶν γαλλόφωνων, μόλις πρὶν ἀπὸ λίγο ἀπελευθερωμένων ἀπὸ τοὺς κατανικηθέντες Γάλλους ἀφέντες τους, μαύρων «σκλάβων» τῆς μακρινῆς Αἰτιῆς! Τὴ σημασία τῆς κληρονομιάς τοῦ 1821 ἀνέδειξε εὐστοχα καὶ ἐπίκαιρα ὁ Κωστῆς Παλαμᾶς, καλώντας τὸ 1940 τοὺς Ἕλληνες πρὶν ἀπὸ ὀτιδήποτε ἄλλο νὰ «μεθύσουν μὲ τ' ἀθάνατο κρασί τοῦ Εἰκοσιένα»! Αὐτὸ λοιπὸν τὸ

ἔθνος ἐπεδίωξε νὰ ταπεινώσει, μὲ καταστροφικὲς γιὰ τὸν ἴδιο συνέπειες, ὁ Benito Mussolini.

Στὴν ἀλληλουχία ὡστόσο αὐτὴ θὰ ἤθελα, πλησιάζοντας τὸν στόχο καὶ μαζὶ τὸ τέλος αὐτῶν τῶν ἀναπτύξεων, νὰ ἀναφερθῶ σὲ ἓνα συγκεκριμένο δεδομένο ποὺ συνέβαλε, πιστεύω, ἀποφασιστικὰ στὴ νικηφόρο εὐφορικὴ ἀνάπτυξη τοῦ ἑλληνικοῦ «ὄχι» τῆς 28ης Ὀκτωβρίου. Ἐπρόκειτο γιὰ μιὰ μοιραία ἐξέλιξη, τὴν εἰδικὴ σημασία τῆς ὁποίας ἐνόψει ἀκριβῶς τῆς παρούσας θεματικῆς ἐπεσήμανε ὁ ἀείμνηστος καθηγητὴς καὶ ἀκαδημαϊκὸς Διονύσιος Ζακυθηνός, μιλώντας ἀπὸ αὐτὸ ἐδῶ ἀκριβῶς τὸ βῆμα πρὶν ἀπὸ 50 χρόνια, τὴν 27ῃ Ὀκτωβρίου τοῦ ἔτους 1966. Τίτλος τῆς ὁμιλίας του αὐτῆς ἦταν («Ἀπὸ τῆς πτώσεως τοῦ Μικρασιατικοῦ Ἑλληνισμοῦ εἰς τὴν 28ῃ Ὀκτωβρίου 1940»). Πρόκειται γιὰ ἓνα βαρυσήμαντο γεγονός ποὺ δὲν ἐξέφρασε βέβαια ἑλληνικὴ κληρονομιά, ὑπὸ τὴν ἐδῶ διαφέρουσα ἔννοια, ἀλλὰ ἀντίθετα συνεπῆχθη τῇ βίαιη ἀλλοίωση καὶ ἐξαφάνιση μιᾶς σημαντικῆς ἑλληνικῆς κληρονομιάς, καὶ συγκεκριμένα τὴν κατάλυση τῆς Μεγάλης Ἰδέας. Καὶ ἡ κατάλυση αὐτὴ κατὰ τὸν Ζακυθηνό, ἡ Μικρασιατικὴ Καταστροφή, ὁ κλονισμὸς ποὺ προκάλεσε, ὁ ξεριζωμὸς τοῦ ἰωνικοῦ καὶ ποντιακοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἐπέφερε βιαίως ἓνα εἶδος κάθαρσης. Τὸ ἑλληνικὸ ἔθνος ξεπέρασε τὴ Μεγάλῃ Ἰδέα καὶ ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς οἰκοδόμησε ἓνα ἀληθινὸ ἐθνικὸ κράτος. Οἱ μάζες πανάρχαιων ἑλληνικῶν πληθυσμῶν ποὺ ἀποτέθηκαν βίαια στὸ ἑλλαδικὸ ἔδαφος «ἀπέβησαν οἱ φορεῖς ἐκτάκτου ἀναγεννητικῆς δραστηριότητος». Ὅντως «τὸ χάσμα π' ἀνοίξε ὁ σεισμὸς εὐθὺς ἐγίόμησ' ἄνθη».

(Ἀρραγῆς ἐπετεύχθη ἡ ὁμοιογένεια τοῦ πληθυσμοῦ), μεταφέρω ἐδῶ ἐπὶ λέξει ἀπὸ τὸ κείμενο τοῦ Ζακυθηνοῦ: «Συνοικισμοὶ πολυάριθμοι ἰδρύθησαν, φέροντες τὰ ὀνόματα τῶν ἀπολεσθεισῶν πατρίδων, ἐπρασίνισαν αἱ πεδιάδες καὶ τὰ ὄρη, ἡ βιομηχανία προήχθη, κυρίως δὲ ἀνεπτύχθη ὁ ἀστικὸς βίος, ἀναρχικὸς μὲν καὶ ἄτυπος, ἀλλὰ δυνάμενος πάντως νὰ δημιουργήσει κοινωνικὰς ἀνακατατάξεις καὶ ἀποκρυσταλλώσεις». Τὸ τραῦμα τῆς καταστροφῆς ἔσπρωχνε τοὺς Ἕλληνες πρὸς τὰ ἔμπρός. Σὲ αὐτὸ τὸ νέο ἰσχυρότερο ἐθνικὸ κράτος καὶ σὲ αὐτὴν τὴν κοινωνία ἀνῆκε ἡ γενιὰ τῆς 28ης Ὀκτωβρίου τοῦ 1940 «ποὺ εἶχε ἀνδρωθεῖ ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἐθνικῶν δοκιμασιῶν καὶ εἶχε κερδίσει σὲ ὀριμότητα». Τώρα πιά ὀριμος καὶ κατασταλαγμένος ὁ πολύπαθος αὐτὸς λαός, μὲ αὐτὴν τὴν ἀνανεωμένη καὶ βαθύτερη ἐθνικὴ συνείδηση, μὲ βίαια ζωντανεμένες καὶ πιέζουσες τὶς μοναδικὲς ἐνδοξες κληρονομίες του, μὲ νωπὸ ἀκόμα τὸ τραῦμα ἀπὸ τὴν τραγωδίαν τῆς

Μικρασιατικής Καταστροφής, ἦταν θὰ ἔλεγε κανεὶς σὲ θέση νὰ θυμώσει, νὰ ἐξεγερθεῖ καὶ νὰ αἰσθανθεῖ ὑπεροχὴ ἀπέναντι στοὺς –ὅπως ἔγινε γρήγορα αἰσθητὸ– ἀμφίβολης σοβαρότητας Ἴταλοὺς εἰσβολεῖς⁸. Τὴν 28ῃ Ὀκτωβρίου 1940 λοιπὸν οἱ ἄλλες κληρονομιῆς τῶν Ἑλλήνων ἐκδικήθηκαν καὶ γιὰ τὸν ὀριστικὸ χαμὸ τῆς Μεγάλης Ἰδέας. Ἐνισχυμένες ἀπὸ τὴν ὠριμότητα καὶ σοβαρότητα πού, ὅπως ἀποδείχτηκε, εἶναι ἱκανοὶ νὰ ἐπιδείξουν οἱ Ἕλληνες ὅταν βρεθοῦν μπροστὰ σὲ προπετὴ καὶ ἀνιστόρητη ἀπειλή, συνέβαλαν στὴν ἱστορικὴ ἐκφορά τοῦ «ὄχι» τῆς 28ῆς Ὀκτωβρίου καὶ τὴ νικηφόρα ἐξέλιξή του, θεμελιώνοντας μιὰ νέα θετικὴ κληρονομιά γιὰ τοὺς ἐπιγενόμενους. Οἱ Ἕλληνες, μὲ τὴ συνείδηση τῆς διαχρονικῆς ἐλληνικότητος –καὶ αὐτὸ ἰσχύει αὐτονόητα καὶ γιὰ ἐμᾶς τοὺς σημερινούς–, εἶναι σὲ θέση νὰ ἐμπνεόνται καὶ νὰ ξεπεροῦν τελικὰ τὶς ὅποιες κρίσιμες περιστάσεις, ἀκόμα καὶ τὶς πιὸ σκληρές.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

8. Μιὰ ἀνάλογη εἰκόνα ἀνάληψης ἀπὸ καταστροφή εἶχε ἐμφανίσει ἄλλωστε τὸ ἐλληνικὸ ἔθνος καὶ πρὶν ἀπὸ 30 περίπου χρόνια. Δεκαπέντε χρόνια μετὰ τὴν ὀδυνηρὴ ἦττα ἀπὸ τοὺς Τούρκους τοῦ 1897, πού ἔφερε τὸ ἐλλαδικὸ κράτος στὸ χεῖλος τῆς καταστροφῆς, τὸ ἀφυπνισθὲν ἔθνος μὲ μιὰ πρωτόγνωρη, ἄς μοῦ ἐπιτραπεῖ ἡ λέξι, σοβαρότητα (βοηθούσης καὶ τῆς ιδιόρρυθμης «εἰσπνοῦ» τοῦ 1909) καὶ ὑπὸ ἐμπνευσμένη ἡγεσία κατόρθωσε νὰ μεγαλοουργήσει στοὺς Βαλκανικοὺς Πολέμους τῶν ἐτῶν 1912-1913. Καὶ τότε εἶχε παρατηρηθεῖ ἡ ἴδια ἐνθουσιώδης προσέλευση τῶν κληθέντων ὑπὸ τὰ ὄπλα, μὲ μαζικὸ μάλιστα ἐπαναπατρισμὸ ἀκόμα καὶ νέων πού λόγῳ τῆς οἰκονομικῆς δυσπραγίας εἶχαν μεταναστεύσει στὴν Ἀμερικὴ.

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 23ΗΣ ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 2016

ΑΝΑΓΓΕΛΙΑ ΘΑΝΑΤΟΥ

Ὁ Πρόεδρος τῆς Ἀκαδημίας κ. Θανάσης Βαλτινός ἀναγγέλλει τὸν θάνατο τοῦ ἐπίτιμου μέλους τῆς Κωνσταντίνου Στεφανόπουλου.

Μετὰ τὸν Πρόεδρο λαμβάνει τὸν λόγο ὁ ἀκαδημαϊκὸς κ. Ἀπόστολος Γεωργιάδης καὶ λέγει γιὰ τὸν Κωνσταντίνου Στεφανόπουλο τὰ ἑξῆς:

«Ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν κατὰ τὴ συνεδρίασή της στὶς 15 Ἰουνίου 2000, μετὰ ἀπὸ πρόταση τῆς προβλεπόμενης ἀπὸ τὸ ἄρθρο 24 τοῦ Ὁργανισμοῦ ἐπιτροπῆς, ἀποφάσισε μὲ μυστικὴ ψηφοφορία παμψηφεί (ἐπὶ 33 ψηφισάντων εὐρέθησαν 33 ψηφοδέλτια μὲ τὴν ἔνδειξη “ναί”) τὴν ἀνακήρυξη τοῦ τότε Προέδρου τῆς Ἑλληνικῆς Δημοκρατίας Κωνσταντίνου Στεφανόπουλου σὲ ἐπίτιμο μέλος αὐτῆς.

Σήμερα, 16 χρόνια μετὰ τὴν ἀνακήρυξη αὐτή, ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν ἀποτίνει φόρο τιμῆς πρὸς τὸν ἕκτο κατὰ σειρά Πρόεδρο τῆς Ἑλληνικῆς Δημοκρατίας μετὰ τὴν ἀποκατάσταση τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος, τὸν Κωστή Στεφανόπουλο, ὁ ὁποῖος ἀναδείχθηκε κατὰ γενικὴ παραδοχὴ ἄξιος τῆς πατρίδας καὶ κορυφαῖος τῶν Ἑλλήνων.

Ὁ Κωστῆς Στεφανόπουλος γεννήθηκε στὴν Πάτρα τὸ 1926. Σπούδασε στὴ Νομικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ ἀπὸ τὸ 1954 μέχρι τὸ 1975 ἄσκησε μάχιμη δικηγορία ὡς μέλος τοῦ Δικηγορικοῦ Συλλόγου Πατρῶν, ὅπου καὶ διακρίθηκε κυρίως ὡς ποινικολόγος, χάρις καὶ στὴ ρητορικὴ του δεινότητα.

Τὸ 1964 ἐξελέγη γιὰ πρώτη φορὰ βουλευτῆς Ἀχαΐας καὶ ἀπὸ τὸ 1974 μέχρι τὸ 1981 χρημάτισε διαδοχικὰ Ὑπουργὸς Ἐσωτερικῶν (1974-1976), Κοινωνικῶν Ὑπηρεσιῶν (1976-1977), καθὼς καὶ Ὑπουργὸς Προεδρίας

τῆς Κυβερνήσεως (1977-1981) στις κυβερνήσεις τοῦ Κωνσταντίνου Καραμανλῆ καὶ τοῦ Γεωργίου Ράλλη.

Στις 8 Μαρτίου 1995 ἐξελέγη Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας καὶ τὸν Φεβρουάριο τοῦ 2000 ἐπανεξελέγη ἀπὸ τὴ Βουλὴ τῶν Ἑλλήνων στὸ ὑπατο πολιτειακὸ ἀξίωμα μὲ τὴ συντριπτικὴ πλειοψηφία τῶν 269 ψήφων.

Κατὰ τὴ διάρκειά τῆς προεδρικῆς θητείας του ὁ Κωνσταντῖνος Στεφανόπουλος ἦταν ἰδιαίτερα δημοφιλὴς λόγω τῆς σοβαρῆς καὶ διακριτικῆς ἄσκησης τῶν καθηκόντων του. Ὑπηρετήσε τὸ δημόσιο συμφέρον μὲ ἀνιδιοτέλεια, ἀξιοπρέπεια καὶ συνέπεια καὶ ἀγαπήθηκε ἀπὸ τὴ συντριπτικὴ πλειονότητα τῶν Ἑλλήνων, πού στὸ πρόσωπό του εἶδαν ἕναν πρόεδρο προσιτό, σεμνό, φιλικό, ἀκέραιο καὶ ἀπολύτως προσηλωμένο στὴν ἐφαρμογὴ καὶ ὑπηρετήση τοῦ Συντάγματος τῆς χώρας.

Χθές, ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν ἦταν παρούσα κατὰ τὴν ἐξόδιο ἀκολουθία του. Κατέθεσε δάφνινο στεφάνι στὴ σορὸ του καὶ τοῦ ἀπηύθυνε τὸ ὕστατο χαῖρε».

Ἡ Ὀλομέλεια τηρεῖ ἐνὸς λεπτοῦ σιγῆ εἰς μνήμην τοῦ ἐκλιπόντος.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 13ΗΣ ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 2016

ΥΠΟΔΟΧΗ ΤΟΥ ΑΝΤΕΠΙΣΤΕΛΛΟΝΤΟΣ ΜΕΛΟΥΣ
κ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ

ΠΡΟΣΦΩΝΗΣΗ ΑΠΟ ΤΟΝ ΠΡΟΕΔΡΟ
κ. ΘΑΝΑΣΗ ΒΑΛΤΙΝΟ

Ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν ὑποδέχεται σήμερα μὲ ἰδιαίτερη τιμὴ τὸν κ. Γεώργιο Ἀναγνωστόπουλο, Καθηγητὴ Φιλοσοφίας στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Καλιφόρνιας – San Diego, τὸν ὁποῖο ἡ Ὀλομέλεια ἐξέλεξε κατὰ τὸ ἔτος 2015 ὡς ἀντεπιστέλλον μέλος τῆς στὸν κλάδο τῆς Φιλοσοφίας, στὴν Τάξη τῶν Ἠθικῶν καὶ Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν.

Ὁ κ. Γεώργιος Ἀναγνωστόπουλος γεννήθηκε τὸ 1939 στὰ Γρανιτσέικα Ἡλείας. Ἐλαβε τὸ πτυχίό του ἀπὸ τὸ Massachusetts Institute of Technology στὴ Μασαχουσέτη καὶ συνέχισε τὶς διδακτορικές του σπουδὲς στὸ Πανεπιστήμιο Brandeis τῶν ΗΠΑ. Ὁ κ. Ἀναγνωστόπουλος ἔχει πλούσιο συγγραφικὸ ἔργο, ἄρθρα καὶ συλλογικοὺς τόμους, καὶ ἔχει συμμετάσχει μὲ ἀνακοινώσεις του σὲ πολλὰ συνέδρια. Μάλιστα ἔχει ὀργανώσει καὶ ἀρκετὰ συνέδρια στὸν νομὸ Ἡλείας, συμμετέχοντας ἔτσι ἐνεργὰ στὴν πολιτιστικὴ ζωὴ τοῦ ἀγαπημένου τόπου καταγωγῆς του.

Κύριε συνάδελφε, ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν εἶναι εὐτυχῆς ποὺ σᾶς καλωσορίζει καὶ σᾶς ἀπευθύνει θερμὲς εὐχὲς γιὰ συνέχιση τοῦ ἐπιστημονικοῦ σας ἔργου.

Σᾶς καλῶ γιὰ νὰ σᾶς ἐπιδώσω τὸ δίπλωμα τοῦ ἀντεπιστέλλοντος μέλους τοῦ Ἰδρύματος.

Καὶ τώρα, παρακαλῶ τὸν ἀκαδημαϊκὸ κ. Εὐάγγελο Μουτσόπουλο νὰ παρουσιάσει τὸ ἔργο τοῦ νέου ἀκαδημαϊκοῦ.

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΑΠΟ ΤΟΝ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟ
κ. ΕΥΑΓΓΕΛΟ ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟ

Ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν ὑποδέχεται σήμερα μὲ ἰδιαιτέραν τιμὴν μεταξὺ τῶν ἀντεπιστελλόντων μελῶν τῆς τὸν κ. Γεώργιον Ἀναγνωστόπουλον, ὁμογενὴν τῆς Ἀμερικῆς, Καθηγητὴν Φιλοσοφίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Καλιφορνίας ἐν San Diego, ἐπιφανῆ ἀριστοτελίζοντα φιλοσοφοῦντα.

Ὁ κ. Ἀναγνωστόπουλος ἐγεννήθη τὸ 1939 εἰς τὰ Γρανιτσέικα τοῦ νομοῦ Ἡλείας, περίπου 30 χιλιόμετρα δυτικῶς τῆς Ἀρχαίας Ὀλυμπίας. Ἐσπούδασε στὸ Massachusetts Institute of Technology (MIT) (B.S. 1964) καὶ ἔλαβε τὸ διδακτορικόν του ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιον Brandeis (Ph.D. 1971). Εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Καλιφορνίας – San Diego διδάσκει ἀρχαίαν φιλοσοφίαν, ἠθικὴν καὶ μεταφυσικὴν. Αἱ ἔρευναι τοῦ κ. Ἀναγνωστοπούλου ἐστιάζονται εἰς τὴν ἀρχαίαν ἠθικὴν καὶ ἐπιστημολογίαν καὶ εἰς τὰς ἀρχαίας ἀπόψεις περὶ τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν, ἰδίως τῆς ἰατρικῆς.

Διετέλεσε δις πρόεδρος τοῦ Τμήματος Φιλοσοφίας (1982-1986, 1998-2000), διευθυντῆς τοῦ Κέντρου Ἀνθρωπιστικῶν Σπουδῶν (2001-2005) καὶ ἐπὶ πενταετίαν Κοσμητὼρ τῆς Σχολῆς Τεχνῶν καὶ Ἀνθρωπιστικῶν Σπουδῶν τοῦ Πανεπιστημίου του (interim, acting, associate dean). Σημειωτέον ὅτι μὲ τὴν οἰκονομικὴν βοήθειαν ὁμογενῶν ἔχει δημιουργήσει στὸ Πανεπιστήμιον τοῦ San Diego τρεῖς ἐπιχορηγούμενας καθηγητικὰς ἔδρας Ἑλληνικῆς Ἱστορίας, γεγονὸς πρωτοφανὲς εἰς τὰ χρονικὰ τῶν ἀμερικανικῶν πανεπιστημίων. Πρόκειται γιὰ τὰς ἔδρας:

- The Ranglas Family Endowed Chair in Ancient Greek History,
- The Alkiviadis Vassiliadis Endowed Chair in Byzantine History,
- The Nicholas Family Endowed Chair in Modern Greek History.

Ὁ κ. Ἀναγνωστόπουλος εἶναι ἰδρυτικὸν μέλος τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἰνστιτούτου τῆς Βοστώνης καὶ τοῦ διεθνῶς γνωστοῦ Θησαυροῦ τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης, ὁ ὁποῖος συνίσταται εἰς ψηφιακὴν μεταγραφὴν μεγάλου μέρους τῆς ἑλληνικῆς γραμματείας.

Ἡ διδακτορικὴ του διατριβὴ φέρει τὸν τίτλον *Οἱ πρόωμοι διάλογοι τοῦ Πλάτωνος καὶ ἡ περὶ μεθόδου ζήτησις*. Σημαντικὴ εἶναι ἡ μελέτη του ποὺ τιτλοφορεῖται *Aristotle on the Goals and Exactness of Ethics* (The University of California Press, 1994), στὴν ὁποία ἀναλύει τὶς ἀπόψεις τοῦ Ἀριστοτέλη περὶ τῶν σκοπῶν καὶ τῆς ἀκριβείας τῆς ἠθικῆς. Ὁ ἴδιος ἔχει ἐπιμεληθεῖ τῆς

ἐκδόσεως τῶν ἐξῆς συλλογικῶν ἔργων περὶ τοῦ Ἀριστοτέλους: *Νόησις, ἠθικὴ καὶ πολιτικὴ* (1998), *Ἠθικὸς συλλογισμὸς* (1998), *Νόμοι καὶ δικαιοσύματα εἰς τὴν ἑλληνικὴν παράδοσιν* (2006), *Μελέται περὶ Σωκράτους, Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους* (2011), καὶ προσφάτως *Λόγος καὶ ἀνάλυσις εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν* (2013). Ἔχει ἐπίσης δημοσιεύσει δύο ἄρθρα περὶ τοῦ πλατωνικοῦ Κρατύλου (1972, 1973), ἓνα περὶ τῆς ἀρχαίας Θεωρίας τῆς Τελειότητος καὶ τῶν συγχρόνων ἐπικριτῶν της (1999), καὶ ἓνα περὶ τῶν κατὰ Ἀριστοτέλην μεθόδων (2009)· καὶ μέχρι τοῦδε 53 ἀνακοινώσεις εἰς συνέδρια.

Τὸ 2009, ὡς ἐπιμελητὴς ἐκδόσεως καὶ συγγραφεὺς τριῶν κεφαλαίων, ὁ κ. Ἀναγνωστόπουλος ἐξέδωσε τὸν συλλογικὸν τόμον *A companion to Aristotle* (Ὁδηγὸς εἰς τὸν Ἀριστοτέλην), ὁ ὁποῖος περικυβάνει συνολικῶς 40 δοκίμια ὑψηλῆς λογιότητος καὶ θεωρεῖται ἀπὸ τοὺς εἰδικοὺς ἀνεκτίμητο ἀπόκτημα τῆς διεθνoῦς βιβλιογραφίας.

Παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ κ. Γεώργιος Ἀναγνωστόπουλος ἔχει ζήσει τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς ζωῆς του μακριὰν τῆς χώρας μας, ἔχει παραμείνει ἐν στενῇ ἐπαφῇ τόσο πρὸς αὐτὴν ὅσον καὶ πρὸς τὴν ἰδιαιτέραν του πατρίδα. Μάλιστα ἔχει ὀργανώσει πολλὰ συνέδρια εἰς τὸν νομὸν Ἠλείας, συμμετάσχων προσωπικῶς εἰς αὐτά, συμπεριλαμβανομένων καὶ ἐκείνων τοῦ Ὀλυμπιακοῦ Κέντρου Φιλοσοφίας καὶ Πολιτισμοῦ. Παραμένει δὲ ἐνεργὸς μέτοχος τῆς πολιτιστικῆς ζωῆς τοῦ τόπου καταγωγῆς του.

Ἀγαπητὲ συνάδελφε, τὴν ἐπίσημη αὕτη ὥρα, μὲ αἰσθήματα ἐκτιμήσεως καὶ φιλίας, σᾶς ὑποδέχομαι εἰς τὴν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν καὶ σᾶς εὐχομαι ὑγείαν καὶ πνευματικὴν εὐφορίαν, ὥστε νὰ συνεχίσετε ὑπὸ τὴν ἰδιότητα τοῦ ἀντεπιστέλλοντος μέλους τὸ ἐπωφελὲς ἔργο σας πρὸς τὴν ἐπιστήμην.

ΠΛΑΤΩΝ ΚΑΙ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ ΠΕΡΙ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ

ΕΙΣΙΤΗΡΙΟΣ ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΑΝΤΕΠΙΣΤΕΛΛΟΝΤΟΣ ΜΕΛΟΥΣ
κ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ

Τὸ θέμα τῆς οἰκογένειας, κυρίως ὅσον ἀφορᾷ τὴ θέση τῆς οἰκογένειας στὴν πολιτικὴ κοινωνία καὶ τὴ σχέση τῆς μὲ τὸ εἶδος τῆς δικαιοσύνης ποὺ ἐνσωματώνεται στὸ πολίτευμα (σύνταγμα) κάθε κοινωνίας, ἔχει ἀπασχολήσει πολλοὺς ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους στοχαστὲς καὶ φιλόσοφους τῆς μοντέρνας περιόδου. Μεταξὺ τους εἶναι οἱ Rousseau, Locke, Hume, Hegel, Marx, Engels, Mill, Nietzsche καὶ Freud, καὶ πιὸ πρόσφατα ὁ Rawls. Ὡστόσο, τὸ θέμα τῆς οἰκογένειας ἦταν στὸ ἐπίκεντρο τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς σκέψης, ιδιαίτερα στὶς φιλοσοφικὲς θεωρίες τοῦ Πλάτωνα καὶ τοῦ Ἀριστοτέλη. Διορατικὲς παρατηρήσεις γιὰ τὴν οἰκογένεια συναντᾶμε ἐπίσης σὲ ὅλα τὰ εἶδη λογοτεχνίας καὶ τέχνης στὴν ἀρχαία παράδοση – στὰ ἔργα τοῦ Ὅμηρου καὶ τοῦ Ἡσίοδου, τῶν λυρικῶν ποιητῶν, καὶ εἰδικὰ στὰ ἔργα τῶν τραγικῶν, πολλὰ ἀπὸ τὰ ὁποῖα διερευνοῦν τὸ πολύπλοκο σύμπλεγμα τῶν οἰκογενειακῶν σχέσεων καὶ τὶς ἀντιφατικὲς ὑποχρεώσεις ποὺ συχνὰ ἀπορρέουν ἀπὸ αὐτό.

Σκοπὸς μου στὴν ὁμιλία αὐτὴ δὲν εἶναι νὰ ἐπιλύσω –οὔτε κἂν νὰ ἀναλύσω λεπτομερῶς– κάποιο ἀπὸ τὰ προβλήματα ποὺ οἱ διάφοροι ἐρευνητὲς σχετίζονται μὲ τὴν οἰκογένεια ἀλλὰ κάτι πολὺ πιὸ περιορισμένο: Ἀπὸ τὴ μιὰ νὰ παρουσιάσω τὴ ριζοσπαστικὴ πρόταση τοῦ Πλάτωνα γιὰ τὴν κατάργηση τῆς ἰδιωτικῆς οἰκογένειας στὴν ἰδανικὴ πόλη τῆς Πολιτείας του, καὶ τοὺς λόγους γιὰ τοὺς ὁποίους θεωρεῖ τὴν πρόταση αὐτὴ ἀναγκαία, ἐπιθυμητὴ καὶ ἐφικτὴ, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη νὰ ἀντιπαραβάλλω τὴν ἀπάντηση τοῦ Ἀριστοτέλη. Πιὸ συγκεκριμένα, σκοπὸς μου εἶναι νὰ καταδείξω πῶς, ἐνῶ τὰ κίνητρα τῆς πλατωνικῆς πρότασης γιὰ τὴν κατάργηση τῆς ἰδιωτικῆς οἰκογένειας εἶναι καθαρὰ πολιτικά –δηλαδή ἡ ἐπίτευξη τοῦ «μέγιστου ἀγαθοῦ» τῆς ἰδανικῆς πόλης–, ἡ ἀριστοτελικὴ κριτικὴ τῆς πλατωνικῆς θέσης ἀποτελεῖ μιὰ πολύπλευρη καὶ πολυδιάστατη ἀπάντηση, ποὺ ἐξετάζει τὴν οἰκογένεια ἀπὸ διαφορετικὲς πλευρὲς – τὴν ἠθικὴ, πολιτικὴ, ψυχολογικὴ καὶ βιολογικὴ.

Ι. Ό Πλάτων για τήν κατάργηση τῆς ἰδιωτικῆς καί τῆ δημιουργία τῆς πολιτικῆς οἰκογένειας

Στό Δ' βιβλίο τῆς *Πολιτείας*¹ του, ὁ Πλάτων παρουσιάζει τή θεωρία τῆς πολιτικῆς (ἢ κοινωνικῆς) δικαιοσύνης στήν ἰδανική πόλη του, τήν Καλλιπόλη, καθώς καί τή θεωρία τῆς ψυχικῆς δικαιοσύνης στό ἄτομο². Σήμερα, θά ἀναφερθῶ μόνο στίς ἀπόψεις τοῦ Πλάτωνα γιά τήν πολιτική ἢ κοινωνική δικαιοσύνη στήν Καλλιπόλη.

Ὡς γνωστόν, ὁ Πλάτων διαιρεῖ τήν Καλλιπόλη σέ τρεῖς τάξεις: τοὺς παραγωγούς, τοὺς φύλακες καί τοὺς ἄρχοντες. Ἡ τοποθέτηση κάθε πολίτη σέ μιὰ συγκεκριμένη τάξη καθορίζεται ἀπό τίς φυσικές του ἰκανότητες, πού τελικά τίς συνδέει μέ ἕνα ἀπό τὰ μέρη στά ὁποῖα διαιρεῖ τήν ψυχή – ἐπιθυμητικόν, θυμοειδές, λογιστικόν. Ἐκεῖνοι στοὺς ὁποίους τὸ ἐπιθυμητικόν εἶναι ἰσχυρό ἀποτελοῦν τήν τάξη τῶν παραγωγῶν· αὐτοὶ μέ ἔντονο τὸ θυμοειδές ἀποτελοῦν τοὺς φύλακες, ἐνῶ ὅσοι ἔχουν ἔντονο τὸ λογιστικόν ἢ τὴ διάνοια θά εἶναι οἱ ἄρχοντες. Περιληπτικά, ἡ πλατωνική ἀντίληψη τῆς πολιτικῆς δικαιοσύνης προσδιορίζει πῶς ὁ κάθε πολίτης πρέπει νά παραμένει στήν τάξη ὅπου ἔχει ὀριστεῖ – νά ἐκτελεῖ τὸ ἔργο γιά τὸ ὁποῖο εἶναι κατάλληλος ἐκ φύσεως καί νά μὴν ἐπεμβαίνει στό ἔργο αὐτῶν πού ἀνήκουν στίς ἄλλες τάξεις. Κανένας παραγωγός δὲν πρέπει νά παρεμβαίνει στό ἀντίστοιχο ἔργο τῶν φυλάκων καί ἀρχόντων καί κανένας φύλακας σέ αὐτὸ τῶν ἀρχόντων (*Πολιτεία* 433α-434δ).

Ἀφοῦ ὀλοκληρώσει τή θεωρία τῆς δικαιοσύνης στό πολιτικό καί ἀτομικό ἐπίπεδο, ὁ Πλάτων διερευνᾷ τίς συνέπειες αὐτῆς τῆς θεωρίας καί τὸν τρόπο μέ τὸν ὁποῖο ἡ ἰδανική του πόλη καί τὸ σύνταγμα τῆς θά μπορούσαν νά πραγματοποιηθοῦν. Ὁ δεύτερος στόχος δείχνει ὅτι δὲν θεωρεῖ τήν ἰδανική του πόλη καί τὸ σύνταγμα τῆς ἀπλῶς ὡς ἕνα νοητικό πείραμα πού ἡ

1. ΠΛΑΤΩΝ, *Πολιτεία* (Π).

2. Ὁ Πλάτων κάνει διάκριση μεταξύ πολιτικῆς (κοινωνικῆς) καί ἀτομικῆς (ψυχικῆς) δικαιοσύνης (Π Π 368γ, IV 434δ-435γ). Ἡ πρώτη εἶναι ἀρετὴ τῆς πόλης (κοινωνίας) καί ἡ δεύτερη ἀρετὴ τοῦ ἀτόμου (ψυχῆς). Παρόλο πού ὁ βασικός καί ἀπώτερος σκοπός του εἶναι νά ἀνακαλύψει τή φύση τῆς ἀτομικῆς δικαιοσύνης, θεωρεῖ πῶς αὐτός μπορεῖ νά ἐπιτευχθεῖ εὐκολότερα ἂν πρῶτα διασαφηρισθεῖ ἡ πολιτικὴ δικαιοσύνη (Π Π 368γ-ε).

ύλοποίησή του δὲν τὸν ἀπασχολεῖ ἢ δὲν τὸν ἐνδιαφέρει, ἓνα οὐτοπικὸ σχέδιο ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει πουθενά.

Ἀρχίζοντας τὸ Ε΄ βιβλίον, ὁ Πλάτων ὑποστηρίζει ὅτι ἡ θεωρία τῆς πολιτικῆς δικαιοσύνης συνεπάγεται τὴν ἰσότητα τῶν γυναικῶν στὴ μόρφωση καὶ στὸ δικαίωμα νὰ κατέχουν ὅποιαδήποτε θέση γιὰ τὴν ὁποία ἔχουν τὰ κατάλληλα προσόντα. Συγκεκριμένα, ἡ δικαιοσύνη προσδιορίζει πῶς οἱ γυναῖκες μὲ τὰ ἀπαιτούμενα προσόντα πρέπει νὰ λαμβάνουν τὴν ἴδια παιδεία ποὺ λαμβάνουν οἱ ἄνδρες γιὰ νὰ γίνουν φύλακες καὶ ἄρχοντες καὶ νὰ κατέχουν τὰ ἀντίστοιχα ἀξιώματα. Ἐναντίον τῆς κυρίαρχης παράδοσης, ὁ Πλάτων ὑποστηρίζει ὅτι ὀρισμένες γυναῖκες ὄντως ἔχουν τὰ προσόντα νὰ λάβουν μιὰ ἐκπαίδευση ἴδια μὲ αὐτὴ τῶν ἀνδρῶν καὶ νὰ κατέχουν τὰ ἀξιώματα ποὺ ὀρισμένοι ἄνδρες κατέχουν. Ἡ ἰσότητα στὴν ἐκπαίδευση καὶ στὰ ἀξιώματα δὲν εἶναι ἀπλῶς ἐφικτὴ· κατὰ τὸν Πλάτωνα εἶναι βέλτιστο ἀγαθὸ γιὰ τὴν πόλη (Π 457α). Ἐχοντας πλήρη συνείδηση τοῦ ἀντίκτυπου ποὺ ἐνδεχομένως θὰ εἶχε μιὰ τέτοια πρόταση, τὴν παρομοιάζει μὲ ἓνα ἰσχυρὸ κύμα ποὺ πρόκειται νὰ χτυπήσει τὴν πολιτικὴ κοινότητα καὶ νὰ τὴ μεταμορφώσει (Π 457β).

Ἡ ἰσότητα τῶν γυναικῶν εἶναι μόνον τὸ πρῶτο κύμα· μεγαλύτερα καὶ πιὸ δυνατὰ κύματα εἶναι καθ' ὁδόν. Τὸ δεύτερο εἶναι ἡ κατάργηση τῆς παρδοσιακῆς ἰδιωτικῆς οἰκογένειας:

«Τὰς γυναῖκας ταύτας τῶν ἀνδρῶν τούτων πάντων πάσας εἶναι κοινάς, ἰδίᾳ δὲ μηδενὶ μηδεμίαν συνοικεῖν· καὶ τοὺς παῖδας αὐτοῦ κοινούς, καὶ μήτε γονέα ἔκγονον εἰδέναι τὸν αὐτοῦ μήτε παῖδα γονέα» (Π 457γ-δ).

Ἡ συνταγματικὴ μεταρρύθμιση τοῦ Πλάτωνα ὀρίζει ὅτι οἱ σύζυγοι καὶ τὰ παιδιὰ στὶς δύο ἀνώτερες τάξεις τῆς ἰδανικῆς του πόλης θὰ εἶναι κοινοὶ καί, τὸ σημαντικότερο, ὅτι οὔτε οἱ γονεῖς οὔτε οἱ «ἔκγονοί» (ἀπόγονοί) τους θὰ γνωρίζουν ὁ ἓνας τὴν ταυτότητα τοῦ ἄλλου³. Ὁ στόχος τοῦ Πλάτωνα

3. Πολλοὶ μελετητὲς τῆς Πολιτείας ὑποστηρίζουν ὅτι ἡ νομοθεσία τοῦ Πλάτωνα ὑπαγορεύει μόνον κοινὲς γυναῖκες. Ὄντως, ὁ Πλάτων μιλάει κυρίως γιὰ κοινὲς γυναῖκες καὶ παιδιὰ, ἀλλὰ ὁ Gregory Vlastos θεωρεῖ ὅτι ἡ κατάργηση τῆς ἰδιωτικῆς οἰκογένειας συνεπάγεται ὅτι καὶ οἱ ἄνδρες εἶναι κοινόι, καὶ πῶς αὐτὸ ἔννοεῖ ὁ Πλάτων. Βλ. GR. VLASTOS, Was Plato a feminist? στὸ: D. W. GRAHAM (ed.), *Studies in Greek Philosophy II*, Princeton: Princeton University Press, 1995,

είναι φανερός, να αποκορύψει από τους γονείς και τα παιδιά τὸν βιολογικό τους δεσμό και νὰ ἐξουδετερώσει τὰ φυσικά συναισθήματα πὸν πηγάζουν ἀπὸ αὐτὸν τὸν δεσμό. Θέλει νὰ ἐπιβάλλει ἓνα «πέπλο ἀγνοίας» πὸν τελικὰ ἐξαλείφει τὸ εἶδος τῆς συμπάθειας ἢ «φιλίας» (ἀγάπης) πὸν ἐκ φύσεως συνδέει τοὺς γονεῖς μὲ τὰ παιδιά τους και ἀντιστρόφως⁴. Ὁ Πλάτων γνώριζε ὅτι ἡ προτεινόμενη μεταρρύθμιση θὰ φανεῖ παράδοξη, καθὼς δημιουργεῖται ἡ ἐντύπωση ὅτι δὲν εἶναι οὔτε ἐφικτὴ οὔτε ὠφέλιμη. Παρ' ὅλα αὐτά, ὁ ἴδιος ἐπιμένει ἐξαρχῆς ὅτι ἡ ὠφελιμότητά της εἶναι ἀναμφισβήτητη και ὅτι ἡ δυνατότητά της πρέπει νὰ ἐρευνηθεῖ (Π 457δ). Συνεχίζει, προσδιορίζοντας τὸν τρόπο γιὰ τὴ δημιουργία τοῦ πέπλου τῆς ἀγνοίας. Ὅρίζει ὅτι ὅλα τὰ παιδιά τῶν φυλάκων, ἀμέσως μετὰ τὴ γέννησή τους, θὰ πρέπει νὰ ἀπομακρύνονται ἀπὸ τοὺς γονεῖς τους και τὸ μέρος τῆς πόλης ὅπου αὐτοὶ διαμένουν ἀπὸ τοὺς ἀξιωματοῦχοις τῆς πόλης (ἄνδρες ἢ γυναῖκες). Τὰ παιδιά πὸν θὰ κρίνονται κατὰλληλα γιὰ νὰ γίνουν ἐξέχοντες πολῖτες θὰ μεταφέρονται σὲ κοιτῶνες σὲ διαφορετικὸ μέρος τῆς πόλης, γιὰ νὰ ἀνατραποῦν ἀπὸ τροφούς (Π 460β-γ). Οἱ ἀξιωματοῦχοι θὰ ἐπιβλέπουν τὴν ἀνατροφή τῶν παιδιῶν, μεταφέροντας τίς μητέρες τῶν βρεφῶν στοὺς τόπους διατροφῆς τους, ἀλλὰ χρησιμοποιώντας κάθε μέθοδο γιὰ νὰ ἐμποδίσουν τὴν κάθε μητέρα νὰ ἀναγνωρίσει τὸ παιδί της:

«Οὐκοῦν και τροφῆς οὗτοι ἐπιμελήσονται τάς τε μητέρας ἐπὶ τὸν σηκὸν ἀγοντες ὅταν σπαργῶσι, πᾶσαν μηχανὴν μηχανώμενοι ὅπως

σ. 133-143. Κατὰ τὴ γνώμη μου, ἡ ἐρμηνεία αὐτῆ εἶναι σωστή. Οὐσιαστικὰ δὲν ὑπάρχουν σύζυγοι στὴν Καλλίπολη, παρόλο πὸν ὁ Πλάτων μιλάει γιὰ γάμους.

4. Μελετητὲς τοῦ Πλάτωνα τείνουν νὰ δίνουν ἰδιαίτερη ἔμφαση στὸ γεγονός ὅτι ἐγκρίνει τὴ χρῆση ψεύδους και ἀπάτης γιὰ νὰ ἐπιτύχει τοὺς σκοπούς του, κάτι πὸν οὔτε ὁ ἴδιος ἀρνεῖται: «συχνῶ τῶ ψεύδει και τῇ ἀπάτῃ κινδυνεύει ἡμῖν δεήσει χρῆσθαι τοὺς ἄρχοντας ἐπ' ὠφελίᾳ τῶν ἀρχομένων. ἔφαμεν δὲ πὸν ἐν φαρμάκου εἶδει πάντα τὰ τοιαῦτα χρήσιμα εἶναι» (Π 459γ-δ). Μερικὲς φορές ὁ Πλάτων ἀποκαλεῖ κάτι ψεῦδος, ἐνῶ στὴν πραγματικότητα δὲν εἶναι παραδείγματος χάριν, τὸ «γενναῖο ψεῦδος» τῶν μετᾶλλων (Π 414γ) πὸν χρησιμοποιεῖ γιὰ νὰ παρουσιάσει τὸ γεγονός ὅτι ἐκ φύσεως ὑπάρχουν σημαντικὲς ἀνισότητες μετὰξὺ τῶν πολιτῶν. Σχετικὰ μὲ τὴν κατάργηση τῆς ἰδιωτικῆς οἰκογένειας, αὐτὸ πὸν παίζει πρωτεύοντα ρόλο εἶναι τὸ πέπλο τῆς ἀγνοίας, γιὰτι εἶναι ἀπαραίτητο γιὰ τὴν ἐπιτυχία τοῦ σκοποῦ τοῦ Πλάτωνα.

μηδεμία τὸ αὐτῆς αἰσθήσεται, καὶ ἄλλας γάλα ἐχούσας ἐκπορίζοντες, ἐὰν μὴ αὐταὶ ἱκαναὶ ᾧσι, καὶ αὐτῶν τούτων ἐπιμελήσονται ὅπως μέτριον χρόνον θηλάσονται, ἀγρυπνίας δὲ καὶ τὸν ἄλλον πόνον τίτθαις τε καὶ τροφοῖς παραδώσουσιν;» (Π 460γ-δ)⁵.

Γιατί ὅμως ὁ Πλάτων ἐπιμένει σὲ μιὰ τόσο ριζοσπαστικὴ μεταρρύθμιση; Ποιὸς εἶναι ὁ σκοπὸς του; Ὁ ἴδιος θεωρεῖ ὅτι ἡ ἐξάλειψη τῆς ἰδιωτικῆς οἰκογένειας εἶναι ἕνας τρόπος γιὰ τὴν ἐπίτευξη τοῦ μέγιστου ἀγαθοῦ τῆς πόλης, τὸ ὁποῖο εἶναι ἡ ἀπόκτηση τοῦ ὑψηλότερου δυνατοῦ ἐπιπέδου ἐνότητας, ἔτσι ὥστε ἡ πόλη νὰ καταστεῖ καὶ νὰ παραμείνει μία. Ἀντιστρόφως, τὸ μέγιστο κακὸ γιὰ τὴν πόλη εἶναι ὁ διχασμὸς — ἡ μία πόλη νὰ εἶναι ἢ νὰ γίνῃ πολλές:

«Ἐχομεν οὖν τι μεῖζον κακὸν πόλει ἢ ἐκεῖνο ὃ ἂν αὐτὴν διασπᾷ καὶ ποιῆ πολλὰς ἀντὶ μιᾶς; ἢ μεῖζον ἀγαθὸν τοῦ ὃ ἂν συνδῆ τε καὶ ποιῆ μίαν; Οὐκ ἔχομεν» (Π 462α-464β).

Τί εἶδους ἐνότητα ἔχει ὑπόψη του ὁ Πλάτων; Μιὰ ἀκραία μορφή της, ὅλοι οἱ πολῖτες (ἢ τουλάχιστον ὅλοι οἱ φύλακες καὶ ἄρχοντες) νὰ ἀντιδρῶν μὲ τὸν ἴδιο τρόπο σὲ κάθε καλὸ ἢ κακὸ ποῦ συμβαίνει σὲ ὁποιοδήποτε μέλος τῆς κοινότητας ἢ στὴν πόλη. «Ὅλοι νὰ χαίρονται καὶ νὰ ὑποφέρουν ἐξίσου σχετικὰ μὲ τὰ ἴδια πράγματα (Π 462β). Τέτοιο «κοινωνεῖν» στὴ χαρὰ καὶ στὸν πόνο λειτουργεῖ συνέκτικα γιὰ τὴν πόλη καὶ τὴν καθιστᾷ μία.

Γιὰ νὰ καταδείξει πόσο δυνατὴ εἶναι ἡ πολιτικὴ ἐνότητα ποῦ ἐπιθυμεῖ, ὁ Πλάτων χρησιμοποιεῖ ὡς παράδειγμα τὴν «ἐνότητα» ποῦ χαρακτηρίζει τὸ ἄτομο. Ἐνα ἄτομο εἶναι κάτι σύνθετο, μιὰ «κοινότητα» ποῦ συνίσταται ἀπὸ τὰ πολυάριθμα μέρη τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς, ὀργανωμένα σὲ ἕνα σύνολο ἀπὸ αὐτὸ ποῦ τὰ διοικεῖ. Γι' αὐτὸν τὸν λόγο, ἂν τὸ δάχτυλο ἐνὸς ἀπὸ ἐμᾶς πληγωθεῖ, τότε ἡ κοινότητα — ποῦ εἶναι τὸ ἄτομο — ἔχει ἀντίληψη τοῦ πόνου, καὶ γι' αὐτὸ λέμε ὅτι ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς πονεῖ στὸ δάχτυλό του:

5. Στὸ ἀπόσπασμα αὐτό, ὁ Πλάτων δείχνει τὴ γνώση καὶ εὐαισθησία του γιὰ τὸν ἄνισο φόρτο ποῦ ἐπωμίζονται οἱ γυναῖκες ὡς πρὸς τὴ διατροφή καὶ φροντίδα τῶν νεογέννητων. Προσπαθεῖ νὰ τὸν ἐλαφρύνει ὅσο μπορεῖ, προτείνοντας τὴ φροντίδα τῶν νεογέννητων νὰ τὴν ἀναλάβουν τροφοί. Ἔτσι, μειώνει μέχρι ἕνα σημεῖο τὴν ἀνισότητα μεταξύ γυναικῶν καὶ ἀνδρῶν φυλάκων, σχετικὰ μὲ τὴν ὑπηρεσία ἀναπαραγωγῆς ποῦ εἶναι ἀναγκαία γιὰ τὴν πόλη, καὶ ἐπιτρέπει στίς γυναῖκες μὲ βρέφη νὰ προσφέρουν τίς ὑπηρεσίες τους ὡς φύλακες.

«οἷον ὅταν πού ἡμῶν δάκτυλός του πληγῆ, πᾶσα ἡ κοινωνία ἡ κατὰ τὸ σῶμα πρὸς τὴν ψυχὴν τεταμένη εἰς μίαν σύνταξιν τὴν τοῦ ἄρχοντος ἐν αὐτῇ ἤσθετό τε καὶ πᾶσα ἅμα συνήλγησεν μέρους πονήσαντος ὅλη, καὶ οὕτω δὴ λέγομεν ὅτι ὁ ἄνθρωπος τὸν δάκτυλον ἀλγεῖ· καὶ περὶ ἄλλου ὁτουοῦν τῶν τοῦ ἀνθρώπου ὁ αὐτὸς λόγος, περὶ τε λύπης πονοῦντος μέρους καὶ περὶ ἡδονῆς ῥαϊζοντος;» (Π 462γ-δ).

Κατὰ τὸν Πλάτωνα, ἡ πόλη εἶναι ἐπίσης κάτι σύνθετο, μιὰ κοινότητα μὲ πολυάριθμα μέλη (πολίτες) ὀργανωμένα σὲ ἓνα σύνολο ἀπὸ αὐτὸ πού τὰ διοικεῖ. Ὁ Πλάτων δηλαδή ἐπιδιώκει γιὰ τὴν πόλη του μιὰ ἐνότητα ἀνάλογη μὲ τὴν ἐνότητα τοῦ ἀτόμου – ἡ πόλη νὰ ἀντιδρᾷ ὅπως τὸ ἄτομο. Ἄν κάτι καλὸ ἢ κακὸ συμβεῖ σὲ κάποιον ἀπὸ τοὺς πολίτες τῆς πόλης μὲ τὴ βέλτιστη δομή, τότε ἡ πόλη θὰ τὸν θεωρήσει μέλος της καὶ θὰ συναίσθανθεῖ ὡς σύνολο τῆ χαρὰ καὶ τῆ λύπη του (Π 462δ-ε). Μιὰ τέτοια πόλη θὰ ἐπιτύχει μιὰ ἐνότητα πού εἶναι ὅ,τι πλησιέστερο σὲ αὐτὴν πού ἔχει ἓνα ἄτομο καὶ θὰ ἀντιδρᾷ κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο σὲ ὅ,τι συμβαίνει σὲ καθένα ἀπὸ τὰ μέλη της:

«καὶ τοῦτο ὁ ἐρωτᾷς, τοῦ τοιούτου ἐγγύτατα ἢ ἄριστα πολιτευομένη πόλις οἰκεῖ. Ἐνὸς δὴ οἶμαι πάσχοντος τῶν πολιτῶν ὅτιοῦν ἢ ἀγαθὸν ἢ κακὸν ἢ τοιαύτη πόλις μάλιστα τε φήσει ἑαυτῆς εἶναι τὸ πάσχον, καὶ ἢ συναίσθησεται ἅπασα ἢ συλλυπήσεται. Ἀνάγκη, ἔφη, τὴν γε εὐνομον» (Π 462δ-ε).

Ἀντίθετα, διαφορετικὲς ἀντιδράσεις, ὅπως ὅταν ὀρισμένοι θρηνοῦν ἐνῶ ἄλλοι χαίρονται γιὰ τὸ ἴδιο πράγμα πού συμβαίνει στὴν πόλη ἢ σὲ μέλος της, διχάζουν καὶ διαλύουν τὴν πόλη (Π 462β-γ).

Πῶς ὅμως θὰ ἐπιτευχθεῖ ἡ ἐνότητα πού ἔχει στὸν νοῦ του ὁ Πλάτων; Ἐνῶ πιστεύει ὅτι γενικὰ οἱ συνταγματικοὶ θεσμοὶ τῆς ἰδανικῆς του πόλης θὰ συμβάλουν θετικά, ὑποστηρίζει ὅτι ὁ κύριος τρόπος γιὰ νὰ ἐπιτευχθεῖ ἡ ἐνότητα εἶναι νὰ γίνουν οἱ φύλακες κοινοὶ σύζυγοι καὶ τὰ παιδιὰ τους κοινά, κάτι πού μὲ τὴ σειρά του συνεπάγεται τὴν κατάργηση τῆς ἰδιωτικῆς οἰκογένειας (Π 464α). Καταλήγει ὅτι ἡ ἰδιωτικὴ οἰκογένεια πρέπει νὰ καταργηθεῖ, ἐπειδὴ ὅποιος ἔχει μιὰ ἰδιωτικὴ οἰκογένεια θὰ ἐνδιαφέρεται μόνο γιὰ τὴν εὐημερία τῶν μελῶν της. Ἐπιπλέον, οἱ χαρὲς καὶ οἱ λύπες τῶν μελῶν μιᾶς τέτοιας οἰκογένειας θὰ εἶναι ἰδιωτικὲς ἐμπειρίες καὶ ἀντιδράσεις σὲ ὅ,τι ὠφελεῖ ἢ βλάπτει μόνο τὴν ἴδια τὴν οἰκογένεια ἢ κάποιον ἀπὸ τὰ μέλη της. Κατὰ συνέπεια, οἱ ἰδιωτικὲς οἰκογένειες τῶν φυλάκων θὰ καταλήγουν

στή διαίρεση τῆς πόλης (Π 462β, 464δ). Κατ' οὐσίαν, ὁ Πλάτων γνωρίζει ὅτι ἡ ἰδιωτικὴ οἰκογένεια εἶναι μιὰ κοινότητα ποὺ κατέχει ἓνα ὑψηλὸ ἐπίπεδο ἐνότητας, καὶ ὅτι τὰ μέλη τῆς τείνουν νὰ ἔχουν κοινὲς ἀντιδράσεις στὰ ἴδια πράγματα καὶ νὰ αἰσθάνονται ἐντονη στοργή τὸ ἓνα γιὰ τὸ ἄλλο. Ἔτσι, στοχεύει νὰ ἀναπαραγάγει τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ἰδιωτικῆς οἰκογένειας στὸ ἐπίπεδο τῆς πόλης, νὰ κάνει δηλαδὴ τὴν πόλη, εἰδικὰ τὴν τάξιν τῶν φυλάκων, μιὰ μεγάλη, παραδοσιακοῦ τύπου οἰκογένεια.

Σὲ μιὰ τέτοια πόλη, ἐπιβάλλοντας τὸ πέπλο τῆς ἀγνοίας ποὺ ἀναφέρθηκε προηγουμένως, κανεὶς δὲν θὰ γνωρίζει τοὺς βιολογικοὺς συγγενεῖς του ἀλλὰ, μὲ τὸ νὰ εἶναι κοινοὶ ὅλοι οἱ σύζυγοι καὶ ὅλα τὰ παιδιά, ὅλοι θὰ γίνουν πλατωνικοὶ συγγενεῖς. Στὴν πλατωνικὴ οἰκογένεια-πόλη κανένας φύλακας δὲν θὰ ἀντιμετωπίζει ὡς ξένο τὸν ὅποιονδήποτε ἄλλον συναπτά: Θὰ τὸν θεωρεῖ ὡς ἀδελφὸ, ἀδελφή, πατέρα, μητέρα, γιό, κόρη, ἀπόγονο ἢ πρόγονο (Π 463γ). Καὶ δὲν εἶναι ἀπλῶς ὅτι τὰ μέλη τῆς πλατωνικῆς οἰκογένειας θὰ ἀποκαλοῦν ὁ ἓνας τὸν ἄλλο μὲ τὸ οἰκεῖο ὄνομα τῆς δῆθεν συγγενείας τους (μητέρα, πατέρα, ἀδελφή, γιὸ κ.λπ.), ἀλλὰ ἀναμένεται νὰ ἔχουν τὶς συμπεριφορὲς καὶ τὰ συναισθήματα ποὺ συνδέονται μὲ τὰ ὀνόματα αὐτὰ ὅταν χρησιμοποιοῦνται ἀπὸ τὰ μέλη μιᾶς βιολογικῆς οἰκογένειας. Οἱ πλατωνικοὶ συγγενεῖς ἀναμένεται νὰ φροντίζουν καὶ νὰ ἐπιδεικνύουν ἀνάλογο εἶδος στοργῆς πρὸς τοὺς μὴ βιολογικοὺς συγγενεῖς τους μὲ ἐκεῖνο μεταξὺ τῶν βιολογικῶν συγγενῶν (Π 463δ)⁶. Ἀπὸ τὴ στιγμή ποὺ ὅλοι θὰ εἶναι πλατωνικοὶ συγγενεῖς, ἂν κάποιος εὐήμερεῖ ἢ δυστυχεῖ, ὅλοι θὰ ἀντιδρῶν μὲ τὸν ἴδιον τρόπο, καθὼς θὰ χαίρονται ἢ θὰ λυποῦνται μὲ τὸν ἴδιον τρόπο γιὰ τὸ ἴδιον πράγμα. Οἱ ἡδῶνες καὶ οἱ ὀδύνες τους θὰ εἶναι κοινές, καὶ αὐτὸ θὰ δημιουργεῖ ἐνότητα στὴν πόλη.

6. ΠΛΑΤΩΝ, Π 463γ-δ: «πότερον αὐτοῖς τὰ ὀνόματα μόνον οἰκεῖα νομοθετήσεις, ἢ καὶ τὰς πράξεις πάσας κατὰ τὰ ὀνόματα πράττειν, περὶ τε τοὺς πατέρας, ὅσα νόμος περὶ πατέρας αἰδοῦς τε πέρι καὶ κηδεμονίας καὶ τοῦ ὑπήκουον δεῖν εἶναι τῶν γονέων, ἢ μήτε πρὸς θεῶν μήτε πρὸς ἀνθρώπων αὐτῶ ἄμεινον ἔσσεσθαι, ὡς οὔτε ὅσια οὔτε δίκαια πράττοντος ἂν, εἰ ἄλλα πράττοι ἢ ταῦτα; αὐταὶ σοὶ ἢ ἄλλαι φῆμαι ἐξ ἀπάντων τῶν πολιτῶν ὑμνήσουσιν εὐθὺς περὶ τὰ τῶν παίδων ὧτα καὶ περὶ πατέρων, οὓς ἂν αὐτοῖς τις ἀποφῆγη, καὶ περὶ τῶν ἄλλων συγγενῶν; Αὐταί, ἔφη· γελοῖον γὰρ ἂν εἴη εἰ ἄνευ ἔργων οἰκεῖα ὀνόματα διὰ τῶν στομάτων μόνον φθέγγονται». Βλ. ἐπίσης Π 471δ.

Ἡ κατάργηση τῆς ιδιωτικῆς οἰκογένειας καὶ ἡ κοινὴ κτῆση συζύγων καὶ παιδιῶν θὰ ἐφαρμοστεῖ, σύμφωνα μὲ τὸν Πλάτωνα, προκειμένου νὰ ἐπιτευχθεῖ τὸ ἀπώτατο εἶδος ἐνότητας γιὰ τὴν πόλη. Ὅμως, γιατί νὰ στοχεύει κανεὶς σὲ ἓνα τέτοιο εἶδος ἐνότητας; Ὁ Πλάτων ὑποστηρίζει ὅτι ἡ ἐξάλειψη τῆς ιδιωτικῆς οἰκογένειας, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν ἀπαγόρευση τῆς ιδιωτικῆς περιουσίας μεταξύ φυλάκων καὶ ἀρχόντων ποὺ ἤδη ἔχει συμπεριλάβει στὸ σύνταγμα τῆς ἰδανικῆς του πόλης (Π 416δ, 463γ)⁷, θὰ ἐπιφέρει ὁμόνοια καὶ θὰ ἐνώσει τὴν πόλη. Ἡ ἐξάλειψη τῆς ιδιωτικῆς οἰκογένειας καὶ ἡ ἀντικατάστασή της ἀπὸ τὴν πολιτικὴ οἰκογένεια θὰ καταστρίβει τὴν ιδιωτικοποίηση τῶν συναισθημάτων – ὅλοι θὰ ἀντιδρῶν κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο πρὸς τὰ ἴδια πράγματα σὰν νὰ εἶναι ἓνα ἄτομο. Ἡ ἀπαγόρευση τῆς ιδιωτικῆς περιουσίας στὶς τάξεις τῶν φυλάκων καὶ ἀρχόντων, κατὰ τὴ γνώμη του, θὰ μειώσει στὸ ἐλάχιστο ἢ θὰ ἐξάλειψει τὶς διαμάχες μεταξύ τους γιὰ τὴν περιουσία, καὶ μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο θὰ ἐλαττώσει σημαντικὰ ἢ θὰ δώσει τέλος στὶς φατρίες καὶ τὶς στάσεις (Π 464α-ε). Ἐπίσης, οἱ σχέσεις ποὺ θὰ ἔχει κάποιος μὲ τοὺς ὑπόλοιπους στὴν πολιτικὴ οἰκογένεια τοῦ Πλάτωνα θὰ τὸν ἐμποδίσουν νὰ κακομεταχειριστεῖ ἢ νὰ ἀσκήσει βία ἐναντίον κάποιου ἄλλου. Διότι τὸ πρόσωπο ποὺ θὰ τυχεῖ τῆς κακομεταχείρισής του ἢ θὰ ὑποστεῖ τὴ βία του ἴσως εἶναι ὁ γονιὸς του ἢ κάποιος ἄλλος συγγενῆς του, ὁ ὁποῖος μὲ τὴ σειρά του θὰ συγγενεῖ μὲ πολλοὺς ἄλλους ποὺ θὰ τὸν προστατεύσουν:

«Καὶ μὴν ὅτι γε νεώτερος πρεσβύτερον, ἂν μὴ ἄρχοντες προστάτωσιν, οὔτε ἄλλο βιάζεσθαι ἐπιχειρήσει ποτὲ οὔτε τύπτειν, ὡς τὸ εἶκος. οἶμαι δ' οὐδὲ ἄλλως ἀτιμάσει· ἱκανῶ γὰρ τῷ φύλακε κωλύοντε, δέος τε καὶ αἰδώς, αἰδώς μὲν ὡς γονέων μὴ ἄπτεσθαι εἴργουσα, δέος δὲ τὸ τῷ πάσχοντι τοὺς ἄλλους βοηθεῖν, τοὺς μὲν ὡς υἱεῖς, τοὺς δὲ ὡς ἀδελφούς, τοὺς δὲ ὡς πατέρας» (Π 465α-β).

Ὁ Πλάτων καταλήγει πὼς οἱ φύλακες θὰ ζοῦν εἰρηνικά, χωρὶς διαφορῆς ποὺ ἐνδέχεται νὰ διχάσουν τὴν πόλη καὶ νὰ τὴν ὀδηγήσουν σὲ στάσεις. Ἐπομένως, ἂν οἱ φύλακες δὲν διαφωνοῦν, δὲν ὑπάρχει φόβος ἄλλοι στὴν πόλη νὰ στασιάσουν ἐναντίον τῶν φυλάκων ἢ μεταξύ τους (Π 465β). Τελικά,

7. Ὁ Πλάτων προσδιορίζει ὅτι στὴν ἰδανικὴ του πόλη τὰ ἔξοδα τῶν φυλάκων θὰ καλύπτονται ἀπὸ δημόσιους πόρους (Π 416γ, 463β, 464β-γ).

ή κατάργηση τῆς ιδιωτικῆς οἰκογένειας καὶ ἡ δημιουργία τῆς πολιτικῆς οἰκογένειας στοχεύει νὰ δικαιωνίσει τὴν ὑπαρξὴ τῆς πόλης, διασφαλίζοντας τὴν ἄριστη διοίκηση τῆς Καλλιπόλης καὶ τὴ μονιμότητα τοῦ ἰδανικοῦ τῆς συντάγματος.

Οἱ συνταγματικὲς προτάσεις τοῦ Πλάτωνα γιὰ τὴν ἰδανικὴ του πόλη –κατάργηση τῆς ιδιωτικῆς οἰκογένειας καὶ περιουσίας στὶς τάξεις τῶν φυλάκων καὶ ἀρχόντων– καὶ οἱ ἀναγκαῖοι μηχανισμοὶ γιὰ τὴν πραγματοποίησή τους –ἀπομάκρυνση τῶν νεογέννητων ἀπὸ τοὺς γονεῖς καὶ σίτισή τους σὲ δημόσια τροφεῖα ἀφ’ ἑνός, καὶ παροχὴ δημόσιων πόρων γιὰ τὴ μετέπειτα διατροφή καὶ παιδεία τους ἀφ’ ἑτέρου– μπορεῖ νὰ ἔχουν, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐνότητα τῆς πόλης στὴν ὁποία πρωταρχικὰ ἀποβλέπουν, καὶ ἄλλες σημαντικὲς ἐπιπτώσεις ποὺ μᾶλλον εὐνοοῦν τὴν ἰσότητα: ἰσότητα μεταχείρισης καὶ διατροφῆς καὶ ἰσότητα εὐκαιριῶν, ὅσον ἀφορᾷ στὴν ἀνατροφή (παιδεία) τῶν παιδιῶν τῶν φυλάκων.

Συχνὰ, σὲ παραδοσιακὲς (ιδιωτικὲς) οἰκογένειες, ὀρισμένα ἀδέλφια εὐνοοῦνται ἀπὸ γονεῖς ἢ συγγενεῖς περισσότερο –σκόπιμα ἢ ὄχι– σὲ βάρος τῶν ἄλλων· παραδείγματος χάριν, τὰ ἀρσενικὰ σὲ βάρος τῶν θηλυκῶν, τὰ μεγαλύτερα ἔναντι τῶν νεότερων κ.λπ. Συνεπῶς, παιδιὰ μέσα στὴν ἴδια οἰκογένεια γίνονται ἀντικείμενο ἀνισῆς μεταχείρισης, κάτι ποὺ μπορεῖ νὰ ἐπηρεάσει ἀρνητικὰ πολλὰ παιδιὰ. Μὲ τὴν ἀπομάκρυνση τῶν νεογέννητων ἀπὸ τὴν ιδιωτικὴ οἰκογένεια καὶ τὴ διαμονὴ τους στοὺς δημόσιους κοιτῶνες, ὅπου μεγαλώνουν χωρὶς τὴν ἐπιρροὴ τῶν βιολογικῶν γονέων τους, ὁ Πλάτων ἐξασφαλίζει μιὰ σημαντικὴ ἰσότητα: “Ὅλα τὰ παιδιὰ ἔχουν τὴν ἴδια μεταχείριση. Μιὰ ἄλλη πηγὴ διακρίσεων στὴν ἐξέλιξη τῶν παιδιῶν εἶναι οἱ σημαντικὲς οἰκονομικὲς ἀνισότητες ποὺ ἐπικρατοῦν στὶς συνήθειες κοινωνίες, καὶ ἡ ἀνεπάρκεια τῶν ἀναγκαίων πόρων γιὰ τὴ διατροφή καὶ ἀνατροφή τους. Ἀναπόφευκτα, παιδιὰ διαφορετικῶν οἰκογενειῶν στὴν ἴδια κοινωνία θὰ ἔχουν ἀνισὴ διατροφή καὶ ἀνατροφή, κάτι ποὺ συχνὰ βλάπτει ὀρισμένα παιδιὰ στὴν ὑπόλοιπη ζωὴ τους. Τέτοιες ἀνισότητες μπορεῖ νὰ παρουσιαστοῦν ἀκόμα καὶ μέσα στὴν ἴδια οἰκογένεια, ὅταν ἐξ αἰτίας τῆς ἀνεπάρκειας πόρων οἱ γονεῖς ἀναγκάζονται νὰ κάνουν διακρίσεις σχετικὰ μὲ τὸ ποῖο παιδί θὰ προωθήσουν εἰς βάρος τῶν ἄλλων. Ὁ Πλάτων γινώριζε καλὰ καὶ δείχνει ιδιαίτερη εὐαισθησία στὶς οἰκονομικὲς δυσκολίες ποὺ οἱ ἄποροι γονεῖς ἀντιμετωπίζουν, καθὼς ἀγωνίζονται νὰ ἐξασφαλίσουν τὰ ἀναγκαῖα γιὰ τὴ διατροφή τῶν παιδιῶν («παιδοτροφία») καὶ ἄλλων μελῶν τῆς οἰκογένειάς τους (Π 465γ). Μὲ τὴν ἀπαγόρευση τῆς ιδιωτικῆς περιουσίας στοὺς φύ-

λακες και άρχοντες και την παροχή δημόσιων πόρων, διασφαλίζεται –για τὰ παιδιά δύο τάξεων τουλάχιστον– όχι μόνο ή ισότητα μεταχείρισης που αναφέρθηκε πριν, αλλά και ή ισότητα διατροφής και άνατροφής (παιδείας).

Οί πλατωνικές καινοτομίες αποτελούν πρόκληση για τὸν Ἄριστοτέλη και για ὅλους ὅσους προτιμοῦν τὴν ιδιωτική οἰκογένεια ἔναντι τῆς πλατωνικής οἰκογένειας, καθὼς και για ἐκείνους που ὑπερασπίζονται τὴν ιδιωτική περιουσία χωρίς δημόσιες παροχές, οἱ ὁποῖες ἐξασφαλίζουν τὰ εἶδη ἰσότητας που ἀπορρέουν ἀπὸ τὴς πλατωνικές θέσεις. Ὅλοι τους θὰ πρέπει νὰ ἀντιμετωπίσουν και νὰ δώσουν λύσεις στὰ σοβαρὰ προβλήματα που προκύπτουν ἀπὸ τὴς συχνές ἀνισότητες μεταχείρισης, διατροφής και ἀνατροφής τῶν παιδιῶν.

Παρ' ὅτι ὁ Ἄριστοτέλης εἶναι ἀπὸ αὐτοὺς που ὑπερασπίζονται τὴν ιδιωτική οἰκογένεια και περιουσία, οἱ ἐπιπτώσεις τῶν πλατωνικῶν προτάσεων, ὅσον ἀφορᾷ στὴν ἰσότητα μεταχείρισης, διατροφής και ἀνατροφής τῶν παιδιῶν, φαίνεται πὼς τὸν ἀπασχόλησαν σοβαρὰ. Θεωρεῖ ὅτι σὲ κοινωνίες που διοικοῦνται ἀπὸ τὴς συνήθεις μορφές πολιτεύματος –δημοκρατία, ὀλιγαρχία, κοινή ἀριστοκρατία–, και με περιορισμένους πόρους, δὲν μπορούν νὰ ἀποφευχθοῦν αὐτὰ τὰ εἶδη ἀνισότητων. Δεδομένου ὅτι ὁ χαρακτήρας πολλῶν γονέων εἶναι ἀτελής, ὀρισμένα παιδιά θὰ ὑφίστανται διακρίσεις ἀκόμα και μέσα στὴν ἴδια τους τὴν οἰκογένεια. Με δεδομένες ἐπίσης τὴς οἰκονομικές ἀνισότητες, που εἶναι ἐνδημικές στὰ παραπάνω πολιτεύματα, δὲν θὰ ἀνατραφοῦν ὅλα τὰ παιδιά με τὸν ἴδιο τρόπο.

Για τὴν ἀντιμετώπιση τῶν δυσχερειῶν και τὴ διασφάλιση τῆς ἰσότητας τῶν πολιτῶν, στὸ ἰδανικό του πολίτευμα ὁ Ἄριστοτέλης εἰσάγει τὴς ἀκόλουθες συνταγματικές καινοτομίες:

– Ὅλοι οἱ πολίτες θὰ εἶναι ἐξίσου ἐνάρετοι και σὲ ὑψηλὸ βαθμὸ, κάτι που ἐνδέχεται νὰ μειώσει σημαντικά τὴν ἀνιση συμπεριφορὰ τῶν γονέων πρὸς τὰ παιδιά τους.

– Ὅλοι οἱ πολίτες θὰ ἔχουν ἕνα ἴσο και ἐπαρκές μερίδιο περιουσίας, με ἀποτέλεσμα νὰ μεγιστοποιοῦνται οἱ πιθανότητες για ἴσες εὐκαιρίες στὴ διατροφή και ἀνατροφή τῶν παιδιῶν.

– Ὅλα τὰ ὑγιῆ ἀρσενικά και θηλυκὰ παιδιά τῶν πολιτῶν θὰ ἔχουν ἕνα ὁμοίμορφο πρόγραμμα διαπαιδαγώγησης στὰ πρώιμα στάδια τῆς παιδικῆς τους ἡλικίας, καθὼς και

– Δημόσια παιδεῖα για τὰ μετέπειτα στάδια.

Ἡ ἰσότητα ὅμως γιὰ τὸν Ἀριστοτέλη θὰ φτάνει μέχρι ἓνα συγκεκριμένο σημεῖο: Βασιζόμενος στὶς ἀπόψεις του σχετικά μὲ τὴν ἀνισότητα τῶν γυναικῶν, ὅταν συγκρίνονται μὲ τοὺς ἄνδρες, ὁ Ἀριστοτέλης (σὲ ἀντίθεση μὲ τὶς προτάσεις τοῦ Πλάτωνα) ὑποστηρίζει πῶς ἡ ἐκπαίδευση τῶν θηλυκῶν παιδιῶν δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἰσότιμη μὲ αὐτὴ τῶν ἀρσενικῶν. Ἡ παραπάνω θέση εἶναι συνέπεια τῆς Ἀρχῆς τῆς Ἀναδιανεμητικῆς Δικαιοσύνης ὡς γεωμετρικῆς ἰσότητος, ποὺ υἰοθετεῖ ὁ Ἀριστοτέλης, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία τὸ μερίδιο ἑνὸς ἀγαθοῦ ποὺ ἀντιστοιχεῖ σὲ κάποιον πρέπει νὰ εἶναι ἀνάλογο μὲ μιὰ σχετικὴ ἀξία ἢ ἰκανότητα ποὺ αὐτὸς κατέχει.

II. Ἡ ἀπάντηση τοῦ Ἀριστοτέλη στὶς ριζοσπαστικὲς προτάσεις τοῦ Πλάτωνα σχετικά μὲ τὴν οἰκογένεια

Ὁ Ἀριστοτέλης ἀσκεῖ ἔντονη κριτικὴ στὴν πρόταση τοῦ Πλάτωνα γιὰ κατάρρηση τῆς ἰδιωτικῆς οἰκογένειας. Στὰ *Πολιτικά*⁸ του προβαίνει σὲ συνολικὴ ἀξιολόγηση τοῦ ἰδανικοῦ συντάγματος τῆς πλατωνικῆς *Πολιτείας*, ἐστιάζοντας τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς κριτικῆς του σὲ αὐτὰ ποὺ θεωρεῖ πιὸ ριζοσπαστικὰ στοιχεῖα τοῦ συντάγματος τῆς Καλλιπόλης καὶ στὰ σύμφωτα προβλήματα τους:

- τὴν κατάρρηση τῆς ἰδιωτικῆς οἰκογένειας,
- τὴν κοινὴ κτῆση συζύγων καὶ παιδιῶν, καὶ
- τὴν ἀναδημιουργία ἑνὸς εἴδους οἰκογένειας στὸ ἐπίπεδο τῆς πόλης.

Ὁ Ἀριστοτέλης προβάλλει πολλὰ καὶ διαφορετικὰ ἐπιχειρήματα ἐναντίον τῶν πλατωνικῶν προτάσεων, ἀλλὰ ἐδῶ θὰ περιορισθῶ σὲ μιὰ σύντομη ἀνάλυση τῶν θέσεων του, ἡ ὁποία συνοψίζεται στὸ ἐξῆς: Τὸ πέπλο τῆς ἄγνοιας τοῦ Πλάτωνα θὰ ἀποτύχει καὶ τὸ εἶδος τοῦ δεσμοῦ μεταξὺ τῶν φυλάκων (ποὺ ὁ ἴδιος προσδοκεῖ ὅτι θὰ τοὺς ἐνώσει σὲ μιὰ πλατωνικὴ οἰκογένεια) δὲν μπορεῖ νὰ ὑλοποιηθεῖ.

Ὁ Ἀριστοτέλης συμφωνεῖ μὲ τὸν Πλάτωνα ὅτι ἡ φιλία εἶναι ἓνα μεγάλο ἀγαθὸ γιὰ τὴν πόλη, γιὰ τοὺς ἴδιους ἀκριβῶς λόγους ποὺ ἀναφέρει ὁ Πλάτων: Ἡ φιλία τείνει νὰ ἐνισχύει τὴν ἐνότητα τῆς πόλης καί, κατὰ συνέπεια, μειώνει τὴν πιθανότητα τῶν στάσεων. Ὡστόσο, κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη, τὸ εἶδος τῆς φιλίας ποὺ μποροῦμε νὰ περιμένουμε στὴν πλατωνικὴ ἰδανικὴ

8. ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ, *Πολιτικά* (Πολ.)

πόλη –σέ μιὰ κοινότητα ὅπου ἡ ἰδιωτικὴ οἰκογένεια ἔχει καταργηθεῖ, ὥστε ἕνας πατέρας ποτὲ νὰ μὴ λείει «δικό μου» γιὰ ἕνα παιδὶ πού εἶναι πραγματικὰ δικό του καὶ ἀντίστροφα– θὰ εἶναι ἀδύναμο ἢ «ὑδαρές». Σὲ μιὰ πλατωνικὴ οἰκογένεια, οἱ δεσμοὶ συγγένειας πού δηλώνονται ἀπὸ ὀνόματα ὅπως πατέρας, γιὸς ἢ κόρη δὲν θὰ ὑπάρχουν καὶ κανεὶς δὲν θὰ ἔχει λόγο νὰ ἀγαπήσει καὶ νὰ φροντίσει ἕνα μέλος μιᾶς τέτοιας οἰκογένειας. Οἱ ἄνθρωποι ὅμως, κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη, νοιάζονται καὶ φροντίζουν κυρίως γι' αὐτὸ πού εἶναι ἴδιον (δικό τους) ἢ ἀγαπητόν. Καὶ σὲ μιὰ πλατωνικὴ κοινότητα, κανένα μέλος τῆς τάξης τῶν φυλάκων δὲν θὰ εἶναι οὔτε ἴδιον οὔτε ἀγαπητόν σὲ κανένα ἄλλο μέλος αὐτῆς τῆς τάξης:

«δύο γάρ ἐστὶν ἃ μάλιστα ποιεῖ κήδεσθαι τοὺς ἀνθρώπους καὶ φιλεῖν, τὸ τε ἴδιον καὶ τὸ ἀγαπητόν· ὧν οὐδέτερον οἶόν τε ὑπάρχειν τοῖς οὕτω πολιτευομένοις» (Πολ. Β.4 1262b22).

(α) Τὸ ἀγαπητόν κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη

Πότε, κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη, εἶναι κάτι ἀγαπητόν σὲ κάποιον; Καὶ γιατί ὑποθέτει ὅτι στὴν πλατωνικὴ κοινωνία κανένα μέλος δὲν θὰ εἶναι ἀγαπητό σὲ κάποιον ἄλλο; Ὁ Ἀριστοτέλης ὑποστηρίζει ὅτι γιὰ νὰ εἶναι κάτι ἀγαπητό σὲ κάποιον θὰ πρέπει νὰ ἔχει ἰδιαίτερη ἀξία γι' αὐτόν· καὶ γιὰ νὰ ἔχει μιὰ τέτοια ἀξία θὰ πρέπει σὲ κάποιον βαθμὸ νὰ εἶναι μοναδικὸ καὶ ὄχι ἀπλῶς ἕνα μεταξὺ πολλῶν. Γι' αὐτό, κάποιος πού ἀφαιρεῖ τὸ μάτι ἀπὸ ἕναν μονόφθαλμο ἐπιφέρει μεγαλύτερη βλάβη ἀπὸ ἐκεῖνον πού κάνει τὸ ἴδιο σὲ κάποιον πού ἔχει δύο μάτια· διότι στὴν πρώτη περίπτωση ἀφαιρεῖ αὐτὸ πού εἶναι μοναδικό, καὶ ἐπομένως ἔχει μεγάλη ἀξία καὶ εἶναι ἀγαπητό:

«καὶ τὸ ἀγαπητόν, καὶ τοῖς μὲν μόνον τοῖς δὲ μετ' ἄλλων. διὸ καὶ οὐκ ἴση ζημία, ἂν τις τὸν ἑτερόφθαλμον τυφλώσῃ καὶ τὸν δὺ' ἔχοντα: ἀγαπητόν γὰρ ἀφήρηται» (Ρητορικὴ, Ι.7 1365b16-20)⁹.

9. Σύμφωνα μὲ τὸν Δημοσθένη (Τιμοκράτης 140-141), οἱ κάτοικοι τῆς Λοκρίδας εἶχαν ψηφίσει νόμο πού ἔδινε τὸ δικαίωμα σὲ αὐτὸν μὲ δύο μάτια, ὁ ὁποῖος ἔχασε τὸ ἕνα ἀπὸ κάποιον πού ἔχει δύο, νὰ βγάλει τὸ ἕνα τοῦ τελευταίου. Ἀλλὰ ὁ νόμος ἐπέβαλλε ὡς δίκαιη ποινὴ σὲ αὐτὸν μὲ δύο μάτια, πού ἔβγαλε τὸ μάτι μονόφθαλμου, νὰ χάσει καὶ τὰ δύο του μάτια. Ὁ νόμος φαίνεται ὅτι δὲν κάλυπτε

Είναι φανερό ότι τὸ νὰ εἶναι κάτι ἀγαπητὸν ἔχει διαβαθμίσεις. Τὸ ἀγαθὸ ποὺ εἶναι ἀπολύτως μοναδικὸ γιὰ κάποιον θὰ εἶναι τὸ πιὸ ἀγαπητό· αὐτὸ ποὺ δὲν εἶναι μοναδικὸ – ἀλλὰ καὶ δὲν εἶναι ἀπλῶς ἓνα μεταξὺ πολλῶν ἄλλων – θὰ εἶναι λιγότερο· τέλος, αὐτὸ ποὺ εἶναι ἓνα ἀνάμεσα σὲ πολλὰ ἄλλα ἐνὸς συγκεκριμένου εἴδους πιθανὸν νὰ μὴν εἶναι καθόλου ἀγαπητό.

Ὁ Ἀριστοτέλης ὑποστηρίζει ὅτι στὴν οἰκογένεια ποὺ ὁ Πλάτων ἐπιχειρεῖ νὰ δημιουργήσῃ στὸ ἐπίπεδο τῆς ἰδανικῆς του πόλης ἢ πιθανότητα γιὰ ὁποιοδήποτε μέλος νὰ εἶναι ἀγαπητὸ σὲ κάποιον ἄλλο θὰ εἶναι εἴτε πολὺ μικρὴ εἴτε ἀνύπαρκτη. Στὴν πλατωνικὴ πολιτικὴ οἰκογένεια, ἓνας ἐνήλικας ἀναμένεται νὰ ἀποκαλεῖ δικὰ του ὅλα τὰ παιδιὰ μιᾶς ἡλικίας, καθὼς καὶ νὰ παρέχει σὲ πολλὰ ἀπὸ αὐτὰ (χιλιάδες, λέει ὁ Ἀριστοτέλης) τὸ εἶδος τῆς φροντίδας καὶ τῆς ἀγάπης ποὺ παρατηροῦμε νὰ ὑπάρχει μεταξὺ ἐνὸς ἐνήλικα καὶ τῶν λίγων παιδιῶν μὲ τὰ ὁποῖα συνδέεται βιολογικά. Ἀναλόγως, κάθε παιδί στὴν πλατωνικὴ πολιτικὴ οἰκογένεια θὰ ἔχει πολυάριθμους γονεῖς, κανεὶς ἀπὸ τοὺς ὁποίους δὲν θὰ εἶναι μοναδικὸ ἀγαθὸ γιὰ τὸ παιδί· ἀντιθέτως, κάθε συγκεκριμένος γονιὸς αὐτοῦ τοῦ εἴδους θὰ εἶναι ἓνας μεταξὺ πολλῶν ἄλλων, καὶ ἐπομένως κανένας πλατωνικὸς γονιὸς δὲν θὰ εἶναι ἀγαπητὸς σὲ ὁποιοδήποτε παιδί. Ὅπως παρατηρεῖ ὁ Ἀριστοτέλης, τὸ ἴδιο θὰ ἰσχύει σὲ ὅλες τὶς παραδοσιακὰς συγγενικὰς σχέσεις: Κάθε μέλος τῶν δύο ἀνώτερων τάξεων στὴν ἰδανικὴ πλατωνικὴ πόλη θὰ ἔχει πολυάριθμα πλατωνικά ἀδελφία, ἐξαδελφία, προγόνους κ.τ.λ., ἀλλὰ κανεὶς δὲν θὰ ἔχει κάποιον ποὺ θὰ εἶναι ἓνα μοναδικὸ ἀγαθὸ γι' αὐτὸν σὲ σημαντικὸ βαθμὸ – ὁ καθένας θὰ εἶναι συγγενής, μεταξὺ πολλῶν ἄλλων συγγενῶν, πρὸς κάθε ἄλλον.

Ὁ Πλάτων, ἀπαντώντας στὸν Ἀριστοτέλη, θὰ μπορούσε νὰ ὑποστηρίξει ὅτι ἡ ἰδανικὴ πόλη του προορίζεται νὰ εἶναι μικρὴ σὲ μέγεθος καί, συνεπῶς, ὁ ἀριθμὸς τῶν πλατωνικῶν συγγενῶν ποὺ θὰ ἔχει κάποιος στὶς τάξεις τῶν φυλάκων καὶ ἀρχόντων δὲν θὰ εἶναι μεγάλος. Ἐπιπλέον, τὸ εἶδος τῆς παιδείας ποὺ προτείνει γιὰ τοὺς φύλακες καὶ τοὺς ἄρχοντες θὰ μπορούσε νὰ ἀντιμετωπίσει τὸ πρόβλημα ποὺ ἐγείρει ὁ Ἀριστοτέλης σχετικὰ μὲ τὴν ἔλλειψη στοργῆς τῶν ἐνηλίκων πρὸς τὰ κοινὰ παιδιὰ καὶ ἀντιστρόφως. Ὁ Πλάτων φαίνεται ὅτι γνώριζε πῶς ἂν ἡ ἰδανικὴ πόλη του εἶχε μεγάλο

ὅλες τὶς περιπτώσεις, γιατί δὲν καθόριζε τὴ δίκαιη ποινὴ στὴν περίπτωση ποὺ ἓνας μονόφθαλμος ἐβγαζε τὸ ἓνα μάτι κάποιου ποὺ ἔχει δύο.

ἀριθμὸ φυλάκων, θὰ ἦταν δύσκολο νὰ πετύχει τὸ εἶδος ἐνότητας στὴν ὁποία στοχεύει, αὐτὴν δηλαδή πού θὰ καταστήσει τὴν πόλη μιὰ μεγάλη οἰκογένεια. Γι' αὐτό, ἀντιτίθεται σὲ μιὰ Καλλίπολη πού εἶναι μεγάλη καί, προσπαθώντας νὰ θέσει τὰ ὅρια τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τοῦ ἐδάφους της, ἐπιμένει ὅτι τὰ κριτήρια μὲ τὰ ὁποῖα αὐτὰ θὰ καθορίζονται πρέπει νὰ εἶναι ἡ αὐτάρκεια καὶ ἐνότητα τῆς πόλης (Π 423γ). Προτείνει ὅτι μιὰ τάξη χιλίων ἐνεργῶν φυλάκων μὲ τὰ ὑψηλότερα προσόντα θὰ εἶναι ἀρκετὴ γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσει ἡ πόλη τίς ἀμυντικὲς της ἀνάγκες (Π 423α).

Ὁ Ἀριστοτέλης γνώριζε ὅτι ἡ ἰδανικὴ πόλη τοῦ Πλάτωνα ἐπρόκειτο νὰ εἶναι μικρὴ καὶ ὅτι τὸ ἀνάλογο ἴσχυε καὶ γιὰ τὴν προτεινόμενη τάξη τῶν ἐνεργῶν φυλάκων της. Θεωρεῖ ὅτι ὁ βέλτιστος ἀριθμὸς φυλάκων εἶναι αὐτὸς πού ἀναφέρει ὁ Πλάτων, χίλιοι (Πολ. Π.6 1265α10), ὅμως δὲν πιστεύει ὅτι τὸ σχετικὰ μικρὸ μέγεθος τῆς πλατωνικῆς πόλης μπορεῖ νὰ ἐπιφέρει κάποια ἀλλαγὴ στὸ ὑπὸ συζήτηση θέμα. Ὑπολογίζει πὼς κάθε φύλακας, ἐνεργὸς ἢ μὴ, εἶναι πιθανὸν νὰ ἔχει χίλιους ἢ περισσότερους πλατωνικοὺς γιουὺς (Πολ. Π.3 1261β37). Πράγματι, ἓνας πρόχειρος ὑπολογισμὸς δείχνει ὅτι ὁποιοσδήποτε στὴν τάξη τῶν φυλάκων – ἢ τῆς ὅπου ἡ ἰδιωτικὴ οἰκογένεια ἔχει καταρρηθεῖ – θὰ ἔχει ἓναν ἀπροσδιόριστο ἀριθμὸ πλατωνικῶν συγγενῶν.

Παραδείγματος χάριν, γιὰ ἓναν ἐνήλικα φύλακα ὁ ὁποῖος συνεχίζει νὰ προσφέρει ἀναπαραγωγικὲς ὑπηρεσίες στὴν πόλη, καθένας νεότερος ἀπὸ αὐτὸν ἢ αὐτὴν – ἀφοῦ θὰ ὑπάρχουν καὶ γυναῖκες φύλακες – θὰ εἶναι πλατωνικὸς ἀδελφὸς ἢ ἀδελφή, ἀπόγονος, ἐξάδελφος ἢ ἐξαδέλφη, ἀνιψιὸς ἢ ἀνιψιά κ.λπ. Καὶ ὁποιοσδήποτε μεγαλύτερος – ἐκτὸς ἀπὸ πλατωνικὸς ἀδελφός, ἀδελφή, ἐξάδελφος, ἐξαδέλφη – θὰ εἶναι ἐπιπλέον θεῖος, θεία, παππούς, γιὰγιά ἢ κάποιου ἄλλου εἴδους πρόγονος. Συνεπῶς, ὅλοι θὰ συγγενεύουν μεταξὺ τους σὲ μιὰ μεγάλη (πλατωνικὴ) οἰκογένεια. Σὲ μιὰ τέτοια οἰκογένεια, ὁ Πλάτων περιμένει ὁ καθένας νὰ συμπεριφέρεται πρὸς ὅλους τοὺς ἄλλους ὅπως κάνουν τὰ μέλη μιᾶς παραδοσιακῆς οἰκογένειας – ὅλοι νὰ νοιάζονται γιὰ ὅλους καὶ νὰ εἶναι φιλικὸι μεταξὺ τους – καὶ ἡ πόλη νὰ ἀποκτᾷ τὴν ἐνότητα πού αὐτὸς θέλει. Ὅμως ὁ Ἀριστοτέλης θεωρεῖ ὅτι ἀκόμα καὶ σὲ μιὰ σχετικὰ μικρὴ ὁμάδα φυλάκων κανένα ἀπὸ τὰ μέλη της δὲν θὰ φροντίζει ὁποιοδήποτε ἄλλο μέλος αὐτῆς τῆς τάξης, ἐπειδὴ κανεὶς δὲν θὰ εἶναι μοναδικὸς ἢ ἀγαπητὸς σὲ κανέναν. Ὁ καθένας θὰ εἶναι «ἓνας μεταξὺ πολλῶν» γιὰ κάθε ἄλλον.

Τὰ προβλήματα τὰ ὅποια ὁ Ἀριστοτέλης διακρίνει στήν πλατωνική οἰκογένεια –κυρίως ἡ πιθανή ἔλλειψη στοργῆς καί φροντίδας πρὸς τὰ κοινὰ παιδιὰ ἀπὸ τοὺς ἐνήλικες– ἴσως θὰ μπορούσαν νὰ ἀντιμετωπιστοῦν μὲ τὴν κατάλληλη παιδεία. Μὲ τὴ σωστὴ παιδεία, οἱ οἰκογενειακοὶ δεσμοὶ ποὺ ὁ Πλάτων ἐπιδιώκει νὰ δημιουργήσει μεταξὺ ἐνηλίκων καί κοινῶν παιδιῶν στήν πολιτική του οἰκογένεια εἶναι πιθανόν νὰ ἐπιτευχθοῦν. Εἶναι γνωστὸν πὼς ὁ Πλάτων ἀποδίδει ὕψιστη σημασία στήν ἐκπαίδευση καί πὼς τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς Πολιτείας του εἶναι ἀφιερωμένο στὴ διαμόρφωση τοῦ καλύτερου ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος γιὰ τοὺς πολίτες τῆς ἰδανικῆς του πόλης – κυρίως τοὺς φύλακες καί τοὺς ἄρχοντες. Παρ’ ὅλα αὐτὰ, φαίνεται πὼς πίστευε ὅτι ἡ ἐπιρροή ἢ ἀποτελεσματικότητα τῆς παιδείας σὲ ὀρισμένους τομεῖς τῆς ἀνθρώπινης συμπεριφορᾶς ἔχει τὰ ὅριά της. Αὐτὸ τὸ βλέπουμε στὰ ἀκραῖα συνταγματικὰ μέτρα ποὺ παίρνει γιὰ νὰ διασφαλίσαι ὅτι οἱ φύλακες καί οἱ ἄρχοντες δὲν θὰ ἐπηρεασθοῦν στήν ἐκτέλεση τοῦ ἀντίστοιχου ἔργου τους ἀπὸ τὴν ἰδιοκτησία περιουσίας. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴ μακρόχρονη διαπαιδαγώγησή τους, ὁ Πλάτων συμπεριλαμβάνει στὸ σύνταγμα τοῦ νόμο ποὺ τοὺς ἀπαγορεύει τὴν ἰδιωτικὴν περιουσία, ὑποδηλώνοντας πὼς ἡ παιδεία δὲν μπορεῖ ἀπὸ μόνη της νὰ ἐξασφαλίσαι τὴ συμπεριφορὰ ποὺ ὁ ἴδιος ἀπαιτεῖ ἀπὸ τοὺς φύλακες καί ἄρχοντες τῆς ἰδανικῆς του πόλης. Τὸ ὅτι ἀπαγορεύει τὴν κτήση ἢ τὴ δημιουργία περιουσίας στοὺς ἄρχοντες ἐγείρει ἐρωτήματα, δεδομένου ὅτι οἱ ἄρχοντες διακρίνονται γιὰ τὶς ἰκανότητες ποὺ ἔχουν ἐκ φύσεως, καί γιὰ τὸ ὅτι ἡ διαπαιδαγώγησή τους εἶναι μακρόχρονη (πάνω ἀπὸ μισὸ αἰῶνα), ἐντατική, πλήρης (σώματος καί ψυχῆς) καί τοῦ ὑψηλότετου ἠθικοῦ καί νοητικοῦ ἐπιπέδου, ἀποβλέποντας στήν ἀπόκτηση ἀτομικῶν καί πολιτικῶν ἀρετῶν καί στὴ γνώση ὅλων τῶν ἐπιστημῶν, τῶν πλατωνικῶν Ἰδεῶν καί τῆς πλατωνικῆς Ἰδέας τοῦ Ἁγαθοῦ.

Οἱ πλατωνικοὶ ἄρχοντες θὰ εἶναι ἐλάχιστοι σὲ ἀριθμὸ καί θὰ ἐπιλέγονται ἀπὸ τὴν τάξη τῶν φυλάκων μὲ συγκεκριμένα κριτήρια: Θὰ εἶναι οἱ πιὸ ὄριμοι καί οἱ ἄριστοι στὴ διαφύλαξη τῆς πόλης καί στὴ γνώση, καί κυρίως θὰ ἔχουν μιὰ ἐκ φύσεως προδιάθεση νὰ φροντίζουν περισσότερο ἀπὸ τοὺς ἄλλους τὴν πόλη («κηδεμόνας τῆς πόλεως», Π 412γ). Ὁ Πλάτων προσθέτει πὼς κάποιος φροντίζει κάτι ὅταν τὸ ἀγαπᾷ («φιλεῖν»), καί κάποιος ἀγαπᾷ κάτι ὅταν πιστεύει ὅτι τὰ πράγματα ποὺ εἶναι ὠφέλιμα γι’ αὐτὸ εἶναι καί γιὰ ἐκεῖνον, ὑποθέτοντας πὼς ἂν αὐτὸ εὐημερεῖ, τότε καί αὐτὸς εὐημερεῖ – καί ἂν ὄχι συμβαίνει τὸ ἀντίθετο καί γιὰ τὸν ἴδιο. Οἱ μελλοντικοὶ ἄρχοντες τῆς Καλλιπόλης θὰ εἶναι οἱ λίγοι φύλακες ποὺ θὰ πιστεύουν σὲ ὅλη

τους τῆ ζωῆ πῶς πρέπει πρόθυμα νὰ ἐπιδιώκουν ὅ,τι εἶναι ὠφέλιμο γιὰ τὴν πόλη, ἐντελῶς ἀπρόθυμοι νὰ κάνουν τὸ ἀντίθετο (Π 412δ). Ἡ προδιάθεσή τους αὐτὴ θὰ ἐνδυναμωθεῖ μὲ τὴ συστηματικὴ διαπαιδαγώγηση καὶ διὰ-πλαση τοῦ χαρακτήρα τους καὶ θὰ γίνεῖ ἀκλόνητη πεποίθηση, ἐνῶ στὴ συνέχεια, μὲ τὴ μακρόχρονη θεωρητικὴ ἐκπαίδευση ποὺ ὁ Πλάτων προγραμματίζει γιὰ τοὺς ἄρχοντες, ἡ πεποίθηση θὰ γίνεῖ ἀπόλυτη γνώση.

Ἀρχίζοντας μὲ τὴ μελέτη τῶν μαθηματικῶν καὶ τῶν ἐπιστημῶν ποὺ βασιζόνται στὰ μαθηματικά, ὅπως ἡ ἀστρονομία καὶ ἡ φυσικὴ, οἱ ἄρχοντες θὰ προχωρήσουν στὴ μελέτη τῶν Ἰδεῶν –καὶ κατ' ἐξοχὴν αὐτῆς τοῦ Ἄγαθοῦ–, ἀποκτώντας μιὰ ὀλοκληρωμένη καὶ ἄρτια (τέλεια) γνώση τῆς πραγματικότητας. Ἀντίθετα ἀπὸ τὰ ὑπόλοιπα μέλη τῆς ἰδανικῆς πόλης, τὸ ἀνώτερο γνωστικὸ ἐπίπεδο τῶν ὁποίων θὰ εἶναι ἡ πίστις ἢ ἡ δόξα, οἱ ἄρχοντες θὰ κατακτοῦν τὸ ὑψηλότερο ἐπίπεδο τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς νόησης καὶ θὰ γνωρίζουν πῶς ὄντως εἶναι τὰ πράγματα καὶ γιατί. Μεταξὺ ἄλλων, οἱ ἄρχοντες θὰ ἔχουν ἀπόλυτη γνώση σχετικὰ μὲ τὸ τί ὠφελεῖ καὶ τί βλάπτει τὴν πόλη, συμπεριλαμβανομένου τοῦ ὅτι (γεγονός) καὶ τοῦ γιατί (αἰτία) ἢ ἰδιοκτησία περιουσίας ἀπὸ τοὺς ἴδιους θὰ γίνεῖ ἐμπόδιο στὴν ἐκτέλεση τοῦ ἔργου τους, καὶ ἐπιπλέον θὰ δημιουργήσει διαφωνίες ἀνάμεσά τους, οἱ ὁποῖες διασπάσουν τὴν ἐνότητα τῆς πόλης καὶ θὰ ὀδηγήσουν σὲ στάσεις.

Θὰ περίμενε κανεὶς πῶς ἡ παιδεία θὰ ἦταν ἀρκετὴ γιὰ νὰ πειθοῦν τουλάχιστον οἱ ἄρχοντες –οἱ ἄριστοι λίγοι τῶν φυλάκων σὲ ἀρετὴ, γνώση καὶ προδιάθεση νὰ φροντίζουν τὴν πόλη– νὰ μὴν ἀπαιτοῦν καὶ νὰ μὴν ἐπιδιώκουν νὰ ἀποκτήσουν ἰδιωτικὴ περιουσία, ἢ –ἂν ποτὲ ἔχουν– νὰ τοὺς ἀποτρέψει νὰ ἐπηρεασθοῦν ἀρνητικὰ ἀπὸ αὐτὴν καὶ νὰ βλάψουν τὴν πόλη. Ὡστόσο, ἡ πρόσφυγὴ τοῦ Πλάτωνα σὲ συνταγματικὸ νόμο ποὺ ἀπαγορεύει τὴν ἰδιωτικὴ περιουσία ὄχι μόνο στοὺς φύλακες ἀλλὰ καὶ στοὺς ἄρχοντες ὑποδηλώνει πῶς δὲν θεωροῦσε τὴν παιδεία ἀρκετὴ γιὰ τὴν ἐπίτευξιν τῶν σκοπῶν του. Γιὰ τοὺς κοινούς φύλακες ἴσως ὁ συνταγματικὸς νόμος δικαιολογεῖται, ἀφοῦ δὲν ἔχουν τὰ χαρακτηριστικὰ ποὺ διακρίνουν τοὺς ἄρχοντες, ὅμως στὴν περίπτωσιν τῶν ἀρχόντων ἡ ἐπιμονὴ στὸν συνταγματικὸ νόμο ἐγείρει ἀπορίες.

Στὴν περίπτωσιν τῶν «οἰκογενειακῶν» σχέσεων, συναισθημάτων καὶ συμπεριφορᾶς ποὺ ὁ Πλάτων ἐπιδιώκει νὰ δημιουργήσει στὸ ἐπίπεδο τῆς πόλης, ἡ παιδεία θὰ πρέπει νὰ ἐπωμισθεῖ ἓνα πολὺ μεγάλο ἔργο. Ὁ συνταγματικὸς νόμος μπορεῖ μὲν νὰ καταργήσει τὴν ἰδιωτικὴ οἰκογένεια (ἢ τὴν ἰδιωτικὴ περιουσία), ὅμως ἡ φιλία καὶ ἡ συμπεριφορὰ ποὺ ἐπιδιώκονται

στην πλατωνική οικογένεια δὲν μποροῦν νὰ ἐπιτευθοῦν μὲ συνταγματικὸ νόμο. Περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλο εἶναι ζητήματα παιδείας, καὶ ὁ Πλάτων καταβάλλει κάθε προσπάθεια νὰ διαπαιδαγωγῆσει τοὺς φύλακες καὶ τοὺς ἄρχοντες (ἰδιαιτέρως τοὺς ἀνήλικους) γιὰ νὰ ἔχουν τὴ συμπεριφορὰ πού ἀρμόζει στὴ «συγγενεία» τοὺς πρὸς κάθε ἄλλο μέλος τῆς πλατωνικῆς τάξης τῶν φυλάκων καὶ ἀρχόντων. Προσπαθεῖ νὰ ἐθίσει κάθε ἀνήλικο ὄχι μόνον νὰ ἀποκαλεῖ πατέρα ἢ μητέρα κάθε ἐνήλικα, ἀλλὰ νὰ ἔχει τὴ συμπεριφορὰ καὶ τὰ συναισθήματα πού συνδέονται μὲ τὰ ὀνόματα αὐτὰ σὲ μιὰ βιολογικὴ οικογένεια (Π 463δ-ε). Ἡ διαπαιδαγώγηση θὰ μποροῦσε νὰ βοηθῆσει μέχρι ἓνα ὀρισμένο σημεῖο ἀλλὰ, κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη, ὁ σκοπὸς τοῦ Πλάτωνα δὲν μπορεῖ νὰ ἐπιτευχθεῖ στὸν βαθμὸ πού αὐτὸς ἐπιθυμεῖ μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο. Ὁ ἀριθμὸς τῶν πλατωνικῶν συγγενῶν εἶναι πολὺ μεγάλος καὶ τὰ μέλη τῆς μὴ βιολογικῆς πλατωνικῆς οἰκογένειας εἶναι πολὺ περισσότερα ἀπὸ αὐτὰ πού συναντᾶμε στὴ βιολογικὴ οἰκογένεια, μὲ τὰ ὅποια μπορεῖ κάποιος νὰ ἀποκτήσει φιλία.

(β) Τὸ ἴδιον κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη

Ἐξετάζοντας τὸν ἰσχυρισμὸ τοῦ Ἀριστοτέλη, ὅτι κανεὶς στὴν πλατωνικὴ πολιτικὴ (μὴ βιολογικὴ) οἰκογένεια δὲν θὰ εἶχε κίνητρο νὰ φροντίσει τοὺς ἄλλους πολίτες, ἐπειδὴ κανεὶς δὲν θὰ θεωροῦσε τὸν ὅποιονδήποτε ἄλλον ὡς κάτι δικό του ἢ ἴδιον, παρατηροῦμε ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης συνδέει συχνὰ τὸν ὄρο «ἴδιον» μὲ τὴν ἰδιοκτησία ἢ τὴν περιουσία, ὑποστηρίζοντας (ἐναντίον τοῦ Πλάτωνα) ὅτι γιὰ ὀρισμένους λόγους ἡ περιουσία θὰ πρέπει νὰ εἶναι ἰδιωτικὴ (Πολ. Β.5). Σὲ αὐτὸ τὸ πλαίσιο, τὸ νὰ θεωρεῖ κανεὶς κάτι ὡς δικό του («ἴδιον») κάνει μιὰ τόσο μεγάλη διαφορὰ γιὰ τὴν εὐτυχία του πού εἶναι ἀνέκφραστη («ἀμύθητη»), καθὼς ἡ ἀγάπη πού ἔχει κάποιος γιὰ τὸν ἑαυτὸ του δὲν εἶναι τυχαία ἢ μάταιη ἀλλὰ κάτι φυσικὸ – πού ἔχει τεθεῖ ἀπὸ τὴ φύση:

«ἔτι δὲ καὶ πρὸς ἡδονὴν ἀμύθητον ὅσον διαφέρει τὸ νομίζειν ἴδιόν τι. μὴ γὰρ οὐ μάτην τὴν πρὸς αὐτὸν αὐτὸς ἔχει φιλίαν ἕκαστος, ἀλλ' ἔστι τοῦτο φυσικόν. τὸ δὲ φίλαυτον εἶναι ψέγεται δικαίως· οὐκ ἔστι δὲ τοῦτο τὸ φιλεῖν ἑαυτόν, ἀλλὰ τὸ μᾶλλον ἢ δεῖ φιλεῖν» (Πολ. Β.5 1263α-β).

Σύμφωνα μὲ τὸν Ἀριστοτέλη, ἡ εὐχαρίστηση πού αἰσθάνεται κανεὶς γι' αὐτὸ πού εἶναι δικό του καὶ τὸ κίνητρο πού ἔχει γιὰ νὰ τὸ ἀγαπᾷ καὶ νὰ τὸ φροντίζει πηγάζουν ἀπὸ τὴν ἀγάπη γιὰ τὸν ἑαυτὸ του. Καὶ ἡ ἀγάπη πού

έχει κανείς για τὸν ἑαυτὸ του δὲν εἶναι τυχαία, ἀλλὰ ὀφείλεται στὴν ἴδια τὴ φύση – εἶναι δεῖγμα τῆς ἔμφυτης τελεολογίας τῆς φύσης, πού ὁ Ἀριστοτέλης πιστεύει πὼς καθορίζει τὰ περισσότερα βιολογικὰ φαινόμενα. Ἡ ἄποψη αὐτὴ συνεπάγεται ὅτι ἡ ἀγάπη για τὸν ἑαυτὸ παίζει μεγάλο ρόλο στὴ ζωὴ τῶν ζώων, ὡς ἓνα ἀπὸ τὰ κίνητρα μὲ τὰ ὁποῖα ἡ ἔμφυτη τελεολογία τῆς φύσης πραγματοποιεῖ τοὺς συγκεκριμένους σκοποὺς της. Πράγματι, εἶναι ἡ αἰτιολογικὴ σχέση πού βλέπει ὁ Ἀριστοτέλης μεταξὺ τῆς ἀγάπης ἑνὸς ἀτόμου για τὸν ἑαυτὸ του καὶ αὐτῆς για τὰ βιολογικὰ παιδιὰ του –καθὼς καὶ για τοὺς ἄλλους βιολογικοὺς συγγενεῖς του–, πού τὸν ὀδηγεῖ στοὺς συμπεράσματα ὅτι στὴν πλατωνικὴ πολιτικὴ οἰκογένεια κανεὶς δὲν θὰ θεωρεῖ τὸν ἄλλον ὡς δικό του καὶ δὲν θὰ ἔχει πρὸς τὸν ὁποιοδήποτε τὸ εἶδος τῆς στοργῆς πού ἔχουν οἱ γονεῖς πρὸς τὰ παιδιὰ τους ἢ οἱ βιολογικοὶ συγγενεῖς μεταξὺ τους.

Γενικά, ὁ Ἀριστοτέλης ὑποστηρίζει ὅτι ἓνα πρόσωπο θεωρεῖ αὐτὸ πού προέρχεται ἀπὸ αὐτὸν ὡς δικό του (*Ἠθικὰ Νικομάχεια*¹⁰ VIII.12 1161β21), καὶ τοῦ ἀρέσει ἰδιαίτερα αὐτὸ πού δημιουργεῖ, ἐπειδὴ ἀγαπᾷ τὴν ἴδια του τὴν ὑπαρξή (HN IX.7 1168α8). Οἱ γονεῖς εἶναι οἱ δημιουργοὶ τῶν παιδιῶν τους καὶ ἡ αἰτία τῆς ὑπαρξῆς τους (HN VIII.12 1162α6, IX.2 1165α23). Ἐνα παιδί ἔρχεται στὴ ζωὴ μέσῳ αὐτοῦ πού οἱ γονεῖς συνεισφέρουν ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ τους για τὴ γένεσή του, καὶ ἓνας γονέας θεωρεῖ τὸ παιδί του ὡς μέρος τοῦ ἑαυτοῦ του, κάτι ὡς ἄλλο ἑαυτὸ του· καὶ εἶναι κάτι ἄλλο, μόνο ἐπειδὴ εἶναι χωριστὸ ἀπὸ κάθε γονέα. Ἐπομένως, ἓνας γονέας ἀγαπᾷ («φιλεῖ») τὸ παιδί του, ἐπειδὴ τὸ θεωρεῖ μέρος τοῦ ἴδιου τοῦ ἑαυτοῦ του – τὸ ἀγαπᾷ ὅπως ἀγαπᾷ τὸν ἑαυτὸ του:

«γονεῖς μὲν οὖν τέκνα φιλοῦσιν ὡς ἑαυτούς (τὰ γὰρ ἐξ αὐτῶν οἶον ἕτεροι αὐτοὶ τῷ κεχωρίσθαι), τέκνα δὲ γονεῖς ὡς ἀπ' ἐκείνων πεφυκότα» (HN VIII.12 1161β28, 1161β18).

Οἱ προηγούμενοι ἰσχυρισμοὶ βασίζονται στὴ βιολογικὴ θεωρία τοῦ Ἀριστοτέλη σχετικὰ μὲ τὴ γένεση τῶν ζώων, τὴν ὁποία θὰ σχολιάσω ἀργότερα. Πρὸς τὸ παρόν, θέλω νὰ τονίσω ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης θεωρεῖ πὼς ἓνα σημαντικὸ κίνητρο για τὴν ἀγάπη καὶ τὴ φροντίδα τῶν γονέων πρὸς τὰ παιδιὰ τους πηγάζει ἀπὸ τὴν ἀγάπη πού κάθε γονιὸς ἔχει για τὸν ἑαυτὸ του,

10. ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ, *Ἠθικὰ Νικομάχεια* (HN).

ἀκριβῶς ἐπειδὴ ἓνας ἰδιαίτερα ἰσχυρὸς βιολογικὸς δεσμὸς συνδέει τοὺς γονεῖς μὲ τὰ παιδιὰ τους – τὰ τελευταῖα εἶναι κυριολεκτικὰ προϊόντα τους καὶ ἔτσι δικὰ τους (αἴδια), ὡς ἓνα εἶδος ἄλλου ἑαυτοῦ γιὰ καθέναν ἀπὸ αὐτούς. Σύμφωνα μὲ τὸν Ἀριστοτέλη, ἂν ὁ βιολογικὸς δεσμὸς μεταξὺ γονέα καὶ ἀπογόνου ἐπικαλυφθεῖ μὲ τὸ πέπλο τῆς ἄγνοιας, ὅπως προτείνει ὁ Πλάτων, κανένας γονιὸς δὲν θὰ θεωρεῖ κανέναν ὡς δικό του ἢ μέρος τοῦ ἑαυτοῦ του, καὶ ἔτσι κανένας δὲν θὰ ἔχει πρὸς τὸν ἄλλο τὸ εἶδος τῆς ἀγάπης πού τόσο ὁ Πλάτων ὅσο καὶ ὁ Ἀριστοτέλης συνδέουν μὲ τὴν οἰκογένεια. Ἀλλὰ ἂν τὸ πλατωνικὸ πέπλο τῆς ἄγνοιας γιὰ κάποιον λόγο ἀπομακρυνόταν (παραδειγματικὰ χάριν, ὅταν ἓνας ἐνήλικας ἀναγνωρίσει τὸ δικό του παιδί λόγω οἰκογενειακῆς ὁμοιότητος), τότε ἡ στοργὴ καὶ ἡ φροντίδα τοῦ ἐνήλικα θὰ ἐστιαζόταν στὸ παιδί πού θεωρεῖ ὅτι εἶναι δικό του. Καὶ αὐτὸ εἶναι βέβαιο ὅτι θὰ συμβεῖ, ὑποστηρίζει ὁ Ἀριστοτέλης, γιὰτὸ οἰκογενειακὴς ὁμοιότητες δὲν εἶναι σπάνιες ἢ τυχαῖες ἀλλὰ συχνὲς καὶ ἀποτέλεσμα τῶν νόμων πού κυβερνοῦν τὴ γένεση τῶν ζώων.

Οἱ βιολογικοὶ δεσμοὶ μεταξὺ γονιῶν καὶ ἀπογόνων, πού ὁ Ἀριστοτέλης θεωρεῖ ὡς τὸ κίνητρο τῆς μοναδικῆς στοργῆς πού ἔχουν οἱ γονεῖς γιὰ τὰ παιδιὰ τους, βρίσκονται σὲ κάποιον βαθμὸ –κατὰ τὸν ἴδιο– σὲ ὅλους τοὺς τύπους τῶν οἰκογενειακῶν σχέσεων καὶ μὲ τὴ σειρά τους παρακινοῦν παρομοίως πρὸς τὴ στοργὴ πού ἔχουν οἱ συγγενεῖς μεταξὺ τους. Ὁ Ἀριστοτέλης ὑποστηρίζει ὅτι, παρόλο πού τὸ εἶδος στοργῆς στὶς διάφορες σχέσεις συγγένειας μπορεῖ νὰ διαφέρει, τελικὰ ὅλα τὰ εἶδη φαίνεται νὰ πηγάζουν ἀπὸ τὴ στοργὴ τοῦ γονέα γιὰ τὸ παιδί του, ἢ ὁποῖα βασιζέται στὸν δυνατότερο τύπο βιολογικοῦ δεσμοῦ (HN VIII.12 1161β18). Ἐπομένως, τὰ ἀδελφία ἀγαποῦν ὁ ἓνας τὸν ἄλλον ἐπειδὴ προέρχονται ἀπὸ τὴν ἴδια πηγὴ, ἀφοῦ ἡ ἴδια συγγένεια μὲ τοὺς γονεῖς τὰ κάνει νὰ εἶναι τὸ ἴδιο πράγμα· καὶ αὐτὸ ἐξηγεῖ γιὰτὸν ἴδιον ὅτι τὰ ἀδελφία εἶναι «ταυτὸν αἶμα καὶ ρίζαν». Κατὰ κάποιον τρόπο, ἂν καὶ ἐνσαρκωμένα σὲ διαφορετικὰ ὑποκείμενα, τὰ ἀδελφία, σύμφωνα μὲ τὸν Ἀριστοτέλη, εἶναι τὸ ἴδιο ὄν:

«ἀδελφοὶ δ' ἀλλήλους τῷ ἐκ τῶν αὐτῶν πεφυκέναι· ἡ γὰρ πρὸς ἐκεῖνα ταυτότης ἀλλήλοις ταυτό ποιεῖ· ὅθεν φασὶ ταυτὸν αἶμα καὶ ρίζαν καὶ τὰ τοιαῦτα. εἰσὶ δὲ ταυτό πως καὶ ἐν διηρημένοις» (HN VIII.12 1161β30).

Ἐπιπλέον, ἡ στοργὴ μεταξὺ ἐξαδελφῶν καὶ ἄλλων συγγενῶν πηγάζει ἀπὸ τὸ ὅτι σχετίζονται μὲ ἀδελφούς, ἀφοῦ εἶναι ἀπόγονοι ἀπὸ τὴν ἴδια πηγὴ

(δηλαδή τους γονεῖς τῶν ἀδελφῶν). Ἐφόσον ὅμως ἡ στοργή ἔχει διαβαθμίσεις, τότε καί μεταξὺ συγγενῶν πού δὲν εἶναι ἀδέλφια θὰ ποικίλλει ἀνάλογα μὲ τὸ ἂν ὁ κοινὸς πρόγονος εἶναι κοντικὸς ἢ μακρινὸς τους (HN VIII.12 1162α38). Μολονότι ἡ στοργή μεταξὺ μακρινῶν συγγενῶν εἶναι πιὸ ἀδύναμη ἀπὸ ὅ,τι μεταξὺ γονέων καὶ παιδιῶν, ὁ Ἀριστοτέλης ἐπιμένει ὅτι εἶναι καλύτερα νὰ εἶναι κανεὶς βιολογικὸς ἐξάδελφος κάποιου ἀπὸ ὅ,τι γιὸς στὴν πλατωνικὴ οἰκογένεια: «κρεῖττον γὰρ ἴδιον ἀνεψιὸν εἶναι ἢ τὸν τρόπον τοῦτον υἷον» (Πολ. II.3 1262α13). Ἐπειδὴ κάποιος πού εἶναι πλατωνικὸς γιὸς μεγάλου ἀριθμοῦ πολιτῶν δὲν θὰ εἶναι ἀγαπητὸς ἢ «ἰδίος» σὲ κανέναν, τουλάχιστον ὅχι στὸν βαθμὸ πού εἶναι ἓνας βιολογικὸς ἐξάδελφος σὲ μόνον ἓνα ἢ σὲ λίγα πρόσωπα. Αὐτοὶ οἱ λίγοι μὲ τοὺς ὁποίους εἶναι βιολογικὸς ἐξάδελφος θὰ τὸν θεωροῦν ὡς κάτι ἀγαπητὸν ἢ ἴδιον πρὸς αὐτούς, καὶ γι' αὐτὸ εἶναι πιθανὸν νὰ ἀπολαμβάνει ἓνα εἶδος στοργῆς καὶ φροντίδας ἀνώτερης ἀπὸ αὐτὴν πού θὰ ἀπολαμβάνει ἓνας πλατωνικὸς γιὸς ἀπὸ τοὺς πολυἀριθμούς πλατωνικοὺς γονεῖς του.

Πρὸς ὑποστήριξη τοῦ Πλάτωνα, θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ πεῖ ὅτι πολλὲς φιλίες δὲν ἐξαρτῶνται ἀπὸ οἰκογενειακὲς σχέσεις καὶ δὲν χρειάζεται νὰ ἔχουν βιολογικὲς βάσεις. Συνεπῶς, θὰ ἦταν πιθανὸν νὰ πραγματοποιηθεῖ στὸ ἐπίπεδο τῆς πόλης ἓνα εἶδος φιλίας πού –ἂν καὶ δὲν βασιζέται σὲ βιολογικοὺς δεσμούς– θὰ ὀδηγοῦσε στὴν ἀκραία ἐνότητα πού ἐπιδιώκει ὁ Πλάτων γιὰ τὴν ἰδανικὴ του πόλη. Ὁ Ἀριστοτέλης, ὡστόσο, ὁ ὁποῖος εἶναι ἓνας ἀπὸ τοὺς σημαντικότερους ἐρευνητὲς καὶ ἀναλυτὲς τῆς φιλίας, καὶ τοῦ ὁποῖου οἱ σκέψεις συνεχίζονται νὰ βρίσκονται στὸ ἐπίκεντρο τῶν σύγχρονων συζητήσεων γιὰ αὐτὸ τὸ ἀντικείμενο, δὲν πιστεῦσε πῶς μιὰ μὴ οἰκογενειακὴ φιλία, ἀρκετὰ δυνατὴ γιὰ νὰ ἐπιφέρει ἀκραία ἐνότητα στὴν πλατωνικὴ πόλη, εἶναι ἐφικτή. Γνώριζε τὰ διάφορα εἶδη φιλίας καὶ μὲ λεπτομέρεια ἀνέλυσε καθένα ἀπὸ αὐτὰ¹¹, καταλήγοντας στὸ συμπέρασμα πῶς οἱ ἔντονος μὴ οἰκογενειακὲς φιλίες δὲν μποροῦν νὰ ἐπιτευχθοῦν μεταξὺ πολλῶν.

11. Γιὰ τὰ διάφορα εἶδη φιλίας στὸν Ἀριστοτέλη, βλ. J. M. COOPER, *Forms of Friendship in Aristotle*, στί: J. M. COOPER, *Reason and Emotion*, Princeton: Princeton University Press, 1999, σ. 312-325. Γιὰ μιὰ γενικὴ μελέτη γιὰ τὴ φιλία, βλ. L. PANGLE-SMITH, *Aristotle and the Philosophy of Friendship*, Cambridge: Cambridge University Press, 2003. Γιὰ μιὰ συνοπτικὴ μελέτη, βλ. M. PAKALUK, *Friendship*,

Τὰ πιὸ ἐπιθυμητὰ εἶδη μὴ οἰκογενειακῆς φιλίας, αὐτὰ ποὺ ὑπάρχουν μεταξὺ προσώπων ἀνώτερου χαρακτήρα, καὶ τὰ ὁποῖα προσεγγίζουν τὸ ἐπίπεδο τοῦ δεσμοῦ ποὺ ἐνυπάρχει στὶς δυνατότερες οἰκογενειακὰς φιλίες, δὲν θὰ εἶναι δυνατὰ στὸ ἐπίπεδο τῆς πόλης. Ὅπως εἶδαμε πιὸ πρὶν, ὁ Ἀριστοτέλης ὑποστηρίζει ὅτι στὴν περίπτωση τῆς δυνατῆς οἰκογενειακῆς φιλίας (παραδείγματος χάριν, μεταξὺ τῶν γονέων καὶ τῶν παιδιῶν τους καὶ μεταξὺ τῶν ἀδελφῶν) ἕνας γονέας καὶ ἕνας ἀδελφὸς θεωροῦν ἀντίστοιχα ἕνα παιδί καὶ ἕναν ἀδελφὸ ὡς ἕναν ἄλλο ἑαυτό. Ὑποστηρίζει, ὡστόσο, ὅτι κάτι παρόμοιο συμβαίνει καὶ στὴν περίπτωση τῆς πιὸ ἐπιθυμητῆς μὴ οἰκογενειακῆς φιλίας: Ἐνας ἀριστοτελικὰ «σπουδαῖος» ἄνθρωπος σχετίζεται μὲ τὸν φίλο του μὲ τὸν ἴδιο τρόπο ποὺ σχετίζεται μὲ τὸν ἑαυτό του, ἀφοῦ ὁ φίλος εἶναι ἕνας ἄλλος ἑαυτός:

«πρὸς δὲ τὸν φίλον ἔχειν ὡσπερ πρὸς αὐτόν (ἔστι γὰρ ὁ φίλος ἄλλος αὐτός)» (HN IX.4 1166a30), «ὡς δὲ πρὸς ἑαυτόν ἔχει ὁ σπουδαῖος, καὶ πρὸς τὸν φίλον (ἕτερος γὰρ αὐτός ὁ φίλος ἐστίν)» (HN IX.9 1170b6).

Οἱ φιλίες αὐτοῦ τοῦ εἶδους –μεταξὺ προσώπων ποὺ δὲν συνδέονται βιολογικά, ἀλλὰ ἐπιτυγχάνουν παρόμοια ἐπίπεδα στοργῆς μὲ ἐκεῖνα μεταξὺ τῶν πιὸ στενῶν συγγενῶν– δὲν μποροῦν νὰ δημιουργηθοῦν ἀνάμεσα σὲ ἕναν μεγάλο ἀριθμὸ προσώπων, ὅπως ὑποθέτει ὁ Πλάτων (HN VIII.6 1158a10). Ὁ ἀριθμὸς γνήσιων φίλων ποὺ μπορεῖ νὰ ἀποκτήσει κανεὶς δὲν εἶναι ἀκριβῆς, ἀν καὶ ὑπάρχουν ὀρισμένα ὄρια. Ἐνῶ τὸ χαμηλότερο ὄριο εἶναι ἀκριβές –ἕνας φίλος–, τὸ ἀνώτερο ὄριο εἶναι ἀκαθόριστο, ἀλλὰ δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἕνας μεγάλος ἀριθμὸς (HN IX.10 1171a). Εἶναι ἀπαραίτητο γιὰ τὴ φιλία, σύμφωνα μὲ τὸν Ἀριστοτέλη, νὰ ἀφιερῶνει κανεὶς σημαντικὸ χρόνο στοὺς φίλους του –κυριολεκτικὰ νὰ συζεῖ μὲ αὐτούς–, μολοντί δὲν εἶναι δυνατόν νὰ μοιράζεται τὸν ἑαυτό του μὲ πάρα πολλοὺς ἀνθρώπους.

Οἱ φίλοι κάποιου πρέπει νὰ εἶναι φίλοι καὶ μεταξὺ τους, ἀν πρόκειται νὰ συναναστρέφονται, κάτι ποὺ μπορεῖ νὰ ἀποδειχθεῖ δύσκολο γιὰ ἕναν μεγάλου ἀριθμοῦ ἀνθρώπων. Διότι κάθε φίλος πρέπει νὰ συμμετέχει στὶς χαρὲς καὶ στὶς λύπες ὄλων τῶν ἄλλων, καὶ ἐπομένως θὰ πρέπει νὰ χαίρεται

στό: G. ANAGNOSTOPOULOS (ed.), *A Companion to Aristotle*, Malden: Wiley-Blackwell, 2013, σ. 471-482.

μέ έναν φίλο και να θρηνεῖ με κάποιον ἄλλον τὴν ἴδια στιγμή (HN VIII.6 1158α16, IX.10 1171α5). Ὁ Ἀριστοτέλης ὑποστηρίζει ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ ἔχει κανεὶς δυνατὴ φιλία με πολλούς, καθὼς δὲν μπορεῖ νὰ αἰσθάνεται δυνατὴ ἐρωτικὴ ἀγάπη γιὰ πολλούς. Ἐπειδὴ ἡ δυνατὴ ἐρωτικὴ ἀγάπη φαίνεται ὅτι εἶναι μιὰ ὑπερβολικὴ φιλία και τὴν ἔχει κανεὶς μόνο γιὰ ἓνα πρόσωπο (HN VIII.8 1158α11, IX.10 1171α10). Συμπεραίνει ὅτι μιὰ ἔντονη φιλία εἶναι δυνατὴ μόνο με λίγους ἀνθρώπους και ὑποστηρίζει ὅτι τὸ συμπέρασμα του ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ τὶς φιλίες πὺ ὑμνοῦνται στὴν ποίηση και εἶναι γιὰ ζεύγη, ὅπως ἡ φιλία μεταξὺ τοῦ Ἀχιλλέα και τοῦ Πάτροκλου ἢ τοῦ Ὁρέστη και τοῦ Πυλάδῃ (HN IX.10 1171α15). Βέβαια, δέχεται πὺς μπορεῖ σὲ κάποιον νὰ ἀρέσουν πολλοὶ (ἐπειδὴ εἶναι χρήσιμοι ἢ εὐχάριστοι), ἢ μπορεῖ κανεὶς νὰ ἔχει πολιτικὴ φιλία με πολλούς, ὅμως οἱ πολλοὶ εἶναι φίλοι ἀπλῶς ὡς συμπολίτες και τέτοιες φιλίες εἶναι τοῦ ἀδύνατου τύπου (HN VIII.6 1158α18, IX.11 1171α13).

Σύμφωνα με τὸν Ἀριστοτέλη, οὔτε οἱ φιλίες μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς πλατωνικῆς πολιτικῆς (μὴ βιολογικῆς) οἰκογένειας οὔτε οἱ γνήσιες φιλίες μεταξὺ τῶν μὴ βιολογικῶς συνδεόμενων προσώπων ἐνδέχεται νὰ ἐπιφέρουν τὸ εἶδος ἐνότητας πὺ ὁ Πλάτων ἐπιζητᾷ γιὰ τὴν ἰδανικὴ του πόλη. Ὁ πρῶτος τύπος εἶναι πολὺ ἀδύναμος και ὁ δεῦτερος μπορεῖ νὰ ὑπάρχει μόνο μεταξὺ λίγων προσώπων. Ἐπιπροσθέτως, ὁ Πλάτων δὲν θὰ πρέπει νὰ προσμένει πὺς ἡ παιδεία ἀπὸ μόνῃ τῆς θὰ ἐπιτύχει τὸ εἶδος τῆς φιλίας μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς πολιτικῆς του οἰκογένειας. Ἄν οἱ ἀριστοτελικὲς θέσεις εἶναι ὀρθές, τότε κανένα μέλος τῆς πλατωνικῆς οἰκογένειας δὲν θὰ θεωρεῖ κάποιο ἄλλο μέλος ἴδιον και δὲν θὰ ἔχει τοὺς δεσμοὺς φιλίας πὺ ἀπαιτοῦνται γιὰ νὰ ἐπιτευχθεῖ ἡ ἀκραία μορφή πολιτικῆς ἐνότητας στὴν ὁποία ὁ Πλάτων στοχεύει. Οἱ δεσμοὶ φιλίας στὸ πολιτικὸ ἐπίπεδο δὲν μποροῦν νὰ δημιουργηθοῦν με συνταγματικὸ νόμο. Ἐνας τέτοιος νόμος μπορεῖ μὲν νὰ ἀπαγορεύσει τὴ βιολογικὴ οἰκογένεια, ἀλλὰ δὲν μπορεῖ νὰ ἀναδημιουργήσει τὰ εἶδη φιλίας πὺ συνδέουν τὰ μέλη τῆς ἰδιωτικῆς οἰκογένειας, ὅταν οἱ βιολογικοὶ δεσμοὶ ἐξαλειφθοῦν.

Κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη, τὸ πλατωνικὸ σχέδιο δὲν μπορεῖ νὰ ἐπιτύχει: Ἄν μὲν τὸ πέπλο τῆς ἀγνοίας ἐπικρατήσει, τὰ συναισθήματα φιλίας μεταξὺ τῶν μελῶν τῶν ἀξέων τῶν φυλάκων και ἀρχόντων δὲν θὰ εἶναι τόσο δυνατὰ ὥστε νὰ ἐπιτευχθεῖ τὸ εἶδος τῆς πολιτικῆς ἐνότητας πὺ ὁ Πλάτων φιλοδοξεῖ νὰ ὑλοποιήσει. Ἄν δὲ τὸ πλατωνικὸ πέπλο τῆς ἀγνοίας ἀπομακρυνθεῖ (κυρίως λόγω τῶν οἰκογενειακῶν ὁμοιοτήτων ὡς ἀποτελέσματος τῶν βιο-

λογικῶν νόμων), τότε ἡ πλατωνικὴ ἐνότητα θὰ ἀποτύχει, ἐπειδὴ τὸ ἀντικείμενο καὶ τὰ συναισθήματα τῆς φιλίας θὰ γίνουν ἰδιωτικά. Γιὰ τοὺς λόγους αὐτούς, ὁ Ἀριστοτέλης πιστεύει ὅτι ἡ ἰδιωτικὴ οἰκογένεια δὲν θὰ πρέπει νὰ καταργηθεῖ –τουλάχιστον ὄχι γιὰ νὰ ἐπιτευχθεῖ ἡ ἐνότητα τῆς πόλης–, ὅπως προτείνει ὁ Πλάτων.

III. Ἡ βιολογικὴ βάση ὀρισμένων ἠθικῶν καὶ πολιτικῶν θέσεων τοῦ Ἀριστοτέλη

Οἱ θέσεις γιὰ τὴν οἰκογένεια ποὺ ὁ Ἀριστοτέλης ἀναπτύσσει στὶς ἠθικὲς καὶ πολιτικὲς πραγματεῖες του συνδέονται στενὰ μὲ τὴ βιοψυχολογία του, ἐνῶ μερικὲς τελικὰ βασίζονται σὲ αὐτήν. Γιὰ παράδειγμα, ἡ γνωστὴ θέση στὰ *Πολιτικά* του, πὼς ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἐκ φύσεως ζῶον πολιτικόν (*Πολ.* I.2 1253a3, III.6 1278b19), εἶναι μέρος τῆς βιολογικῆς του θεωρίας ποὺ ὑποστηρίζει ὅτι πέραν τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἄλλα ζῶα ἔχουν τὴν πολιτικὴ ἰδιότητα (*Τῶν περὶ τὰ ζῶα ἱστοριῶν*, I.1 488a8). Ἐπιπλέον, ἡ ἀποψη τοῦ Ἀριστοτέλη ὅτι ἡ φιλία μεταξὺ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν εἶναι κάτι φυσικὸ –ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος εἶναι περισσότερο «συνδυαστικόν» ἀπὸ ὅ,τι πολιτικόν ὄν, καὶ ἐπομένως ἡ οἰκογένεια εἶναι «πρότερον καὶ ἀναγκαιότερον» ἀπὸ τὴν πόλη¹², κατ' οὐσίαν βασίζεται σὲ βιολογικὲς παρατηρήσεις καὶ θεωρίες του ἢ εἶναι μέρος αὐτῶν. Σύμφωνα μὲ τὰ παραπάνω, ἡ ὑπαρξὴ καὶ ἡ φύση τῆς ἀνθρώπινης οἰκογένειας ἐξηγεῖται ἀπὸ βιολογικοὺς νόμους, ὅπως ἐξηγοῦνται ἀντίστοιχα φαινόμενα στὰ ἄλλα ζῶα. Καὶ μόνο γι' αὐτό, εἶναι ἀδύνατον, ἢ τουλάχιστον δύσκολο, νὰ καταργηθεῖ ἡ οἰκογένεια.

Στὶς μελέτες ὅμως τοῦ Ἀριστοτέλη γιὰ τὴν ἠθικὴ, τὴν πολιτικὴ, τὴν ψυχολογία καὶ τὴ βιολογία, διαφαίνονται καὶ ἄλλοι λόγοι ποὺ ἀποδεικνύουν πόσο διαφορετικὴ εἶναι ἡ ἀριστοτελικὴ προσέγγιση τοῦ θέματος τῆς οἰκογένειας σὲ σχέση μὲ τὴν πλατωνικὴ. Ὁ Ἀριστοτέλης ὑποστηρίζει ὅτι ἡ ὑπαρξὴ εἶναι αἰρετὴ καὶ ἀγαπητὴ («φιλητὴ») στὸν καθένα, ὅτι ὑπάρχουμε γιὰ ὅσο χρόνο εἴμαστε ζωντανοὶ καὶ ὅτι ἡ ζωὴ καθεαυτὴν εἶναι κάτι καλὸ («ἀγαθόν») καὶ εὐχάριστο (*HN* IX.7 1168a5, IX.9 1170a27), μὲ ἀποτέ-

12. ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ, *HN* VIII.12 1162a16: «ἀνδρὶ δὲ καὶ γυναικὶ φιλία δοκεῖ κατὰ φύσιν ὑπάρχειν· ἄνθρωπος γὰρ τῇ φύσει συνδυαστικόν μᾶλλον ἢ πολιτικόν, ὅσῳ πρότερον καὶ ἀναγκαιότερον οἰκία πόλεως».

λεσμα κανείς να μην επιθυμεί τὸ τέλος τῆς ζωῆς του. Στὸ *Περὶ ζώων γενέσεως*¹³ ἰσχυρίζεται ὅτι, σὲ σχέση μετὰ τὸ εἶδος τῆς διάνοιας γιὰ τὴν ὁποία οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἱκανοί, τὸ νὰ ἔχουμε μόνο τις αἰσθήσεις τῆς ἀφῆς καὶ τῆς γεύσης εἶναι σὰν νὰ μην κατέχουμε τίποτα. Ὡστόσο, σὲ σύγκριση μετὰ τὴν ἀπόλυτη ἀπουσία αἰσθήσεως («ἀναίσθησία»), τὸ νὰ ἔχει κανείς μόνο αὐτὲς τις δύο αἰσθήσεις μοιάζει με ἀνεκτίμητο («ἀγαπητόν») ἀγαθό. Διότι θὰ προτιμούσαμε πολὺ περισσότερο νὰ ἔχουμε τὸ χαμηλότερο ἐπίπεδο αἰσθήσεως καὶ τὴν ἀσήμαντη γνώση ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὴν ἀφή καὶ τὴ γεύση – δηλαδὴ νὰ ζοῦμε– ἀπὸ τὸ νὰ βρισκόμαστε σὲ κατάσταση θανάτου καὶ μὴ ὑπαρξῆς (ΖΓ Ι.23 731β). Ὅμως οὔτε οἱ ἄνθρωποι οὔτε τὰ ἄλλα ζῶα μποροῦν νὰ ξεφύγουν ἀπὸ τὸν θάνατο καὶ τὴ μὴ ὑπαρξή, παρὰ τὴν ἐπιθυμία τους νὰ συνεχίσουν νὰ ὑπάρχουν καὶ νὰ εἶναι αἰώνια. Συνεπῶς, καμία ἀτομικὴ ζωντανὴ ὑπαρξή δὲν ἐξακολουθεῖ νὰ ὑπάρχει ὡς τὸ ἀριθμητικὰ ἴδιον ὄν. Ὁ μόνος τύπος αἰωνιότητος, σύμφωνα μετὰ τὸν Ἀριστοτέλη, εἶναι ἐκεῖνος ποὺ ἀνήκει στὰ εἶδη – τὸ εἶδος ἄνθρωπος γιὰ παράδειγμα θὰ συνεχίσει νὰ ὑπάρχει.

Τὸ ἀρσενικὸ καὶ τὸ θηλυκὸ ἔρχονται σὲ ἐπαφὴ γιὰ τὸν σκοπὸ τῆς ἀναπαραγωγῆς, ἐπειδὴ αὐτὸς εἶναι ἕνας κοινὸς σκοπὸς καὶ γιὰ τὰ δύο (ΖΓ ΙΙ.4 731β32-732α12)¹⁴. Ὁ Ἀριστοτέλης ὑποστηρίζει τὸ ἴδιο στὸ *Περὶ ψυχῆς* (ΙΙ.4 415α28, 416β17), ἐνῶ στὰ *Πολιτικά* του παρατηρεῖ ὅτι ἡ πιὸ βασικὴ μορφή ἀνθρώπινης κοινωνίας εἶναι ἡ οἰκογένεια: "Ἐνα ζεῦγος, ποὺ ἔρχεται σὲ ἐπαφὴ ὄχι σκόπιμα ἀλλὰ ἀπὸ μιὰ παρόρμηση ποὺ εἶναι ὅμοια σὲ ὅλα τὰ ζῶα καὶ τὰ φυτὰ γιὰ χάρι τῆς γένεσης ἢ τῆς διαίωσις τοῦ εἶδους (Πολ. Ι.2 1252α27). Ἡ ὑπαρξή καὶ ὁ σκοπὸς τῆς ἀνθρώπινης οἰκογένειας λοιπὸν ἐξηγοῦνται μέσω ἐνὸς νόμου βιολογίας-ψυχολογίας, ὁ ὁποῖος θεωρεῖ τὴ γένεση ἀπογόνων ἀπὸ γονεῖς ἐνὸς συγκεκριμένου εἶδους ὡς τὸν μόνον δυνατὸ τρόπο ποὺ ἔχουν οἱ γονεῖς γιὰ νὰ συμμετέχουν στὴν αἰωνιότητα τοῦ εἶδους τους.

13. ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ, *Περὶ ζώων γενέσεως* (ΖΓ).

14. Τὶς σκέψεις τοῦ Ἀριστοτέλη σχετικὰ μετὰ τὴ δημιουργία οἰκογένειας ὡς κοινὸ σκοπὸ τοῦ θηλυκοῦ καὶ ἀρσενικοῦ, καὶ τὸν ρόλο ποὺ αὐτὸς ὁ κοινὸς σκοπὸς παίζει στὴ διατροφή καὶ ἀνατροφή τῶν παιδιῶν, ἐξετάζει λεπτομερῶς ὁ J. M. COOPER, *Political community and the highest good*, στί: J. G. LENNOX – R. BOLTON (eds.), *Being, Nature, and Life in Aristotle*, Cambridge: Cambridge University Press, 2010, σ. 212-264.

Θὰ πρέπει νὰ τονιστεῖ ὅτι ἡ βιολογικὴ ἐρμηνεία τῆς γένεσης, ποὺ μόλις ἀναφέρθηκε, δὲν ἐκφράζει ὅλα ὅσα σκεπτόταν ὁ Ἀριστοτέλης. Δὲν μπορεῖ νὰ ἐξηγήσει, γιὰ παράδειγμα, τὸν ἰδιαιτέρο δεσμὸ ποὺ θεωρεῖ πὼς ἔχουν οἱ γονεῖς μὲ τὰ παιδιά τους, καὶ ἐπιπλέον «συνάδει» μὲ τὴ ριζοσπαστικὴ πρόταση τοῦ Πλάτωνα ποὺ ἀπαιτεῖ ἀπὸ κάθε ἐνήλικα νὰ φροντίζει καὶ νὰ ἀγαπᾷ κάθε παιδί τῆς πόλης. Διότι, ἂν ὁ στόχος τῶν γονέων γιὰ τὴ γένεση ἀπογόνων ἦταν ἡ διασφάλιση τῆς συνεχιζόμενης ὑπαρξῆς τοῦ εἴδους ὅπου οἱ ἴδιοι ἀνήκουν, αὐτὸς θὰ μπορούσε νὰ ἐπιτευχθεῖ μὲ τὸ νὰ ἀνατρέφουν ὁποιοδήποτε παιδί ἢ ὅλα τὰ παιδιά, ἀκριβῶς ὅπως προτείνει ὁ Πλάτων. Ἀλλὰ εἶναι προφανές, ἀπὸ ὅ,τι λέει ὁ Ἀριστοτέλης γιὰ τὴ σχέση τῆς ἀγάπης τοῦ ἑαυτοῦ καὶ τῆς ἐπιθυμίας γιὰ ἀπογόνους, πὼς ὁ στόχος τῶν γονέων δὲν εἶναι νὰ ἀφήσουν πίσω τους κάτι ποὺ εἶναι ἀπλῶς μέλος τῆς ἀνθρωπότητος, ἀλλὰ ποὺ εἶναι, μέχρι ἐνὸς σημείου, ὅμοιο μὲ αὐτούς: Στοχεύουν σὲ μιὰ αἰωνιότητα ποὺ εἶναι δυνατότερη ἀπὸ τὴ συνεχιζόμενη ὑπαρξὴ τοῦ εἴδους στὸ ὅποιο ἀνήκουν, ἀποβλέποντας νὰ ἀφήσουν πίσω τους κάτι ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ τους. Στὴ λεπτομερὴ μελέτη του γιὰ τὴ γένεση τῶν ζώων καὶ γιὰ τὰ φαινόμενα τῶν κληρονομικῶν οἰκογενειακῶν ὁμοιοτήτων, ὁ Ἀριστοτέλης ὑποστηρίζει ὅτι πρωταρχικὸς στόχος στὴ γένεση εἶναι νὰ παραχθεῖ ἕνας ἀπόγονος ποὺ θὰ εἶναι ὅμοιος μὲ τοὺς γονεῖς ὡς ἄτομα.

Ὁ Ἀριστοτέλης τονίζει ὅτι αὐτοὶ ποὺ ἐνώνονται γιὰ νὰ σχηματίσουν μιὰ οἰκογένεια γιὰ χάρι τῆς ἀναπαραγωγῆς εἶναι ἄτομα, καθένας μὲ συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, τὰ ὁποῖα εἶναι διαφορετικὰ ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ μοιράζονται μὲ τὰ ὑπόλοιπα μέλη τοῦ ἀνθρώπινου εἴδους. Ὁ Σωκράτης, γιὰ παράδειγμα, ἔχει μιὰ ξεχωριστὴ σωματικὴ ἐμφάνιση καὶ ἰδιαίτερα ψυχικὰ στοιχεῖα: Εἶναι ἄνδρας, ἄνθρωπος καὶ ζῶο· κατὰ τρόπο ἀνάλογο, ἡ Ξανθίπη ἔχει τὴ δική της ταυτότητα. Ὁ Ἀριστοτέλης θεωρεῖ τὰ χαρακτηριστικὰ ποὺ κατέχει κάθε γονιὸς ὡς ἰκανότητες ἢ δυνάμεις τῆς ψυχῆς, οἱ ὁποῖες εἶναι παροῦσες στὴν ἀντίστοιχη συνεισφορὰ ποὺ κάνει καθένας γιὰ τὴ δημιουργία ἐνὸς ἐμβρύου. Ὑποστηρίζει ὅτι ἀνάλογα μὲ τὴν πορεία τῶν ἀναγκαίων γιὰ τὴ δημιουργία τοῦ ἐμβρύου διαδικασιῶν διαφορετικὲς δυνάμεις τῶν γονέων θὰ μεταφερθοῦν στὸν ἀπόγονό τους ἢ θὰ κληρονομηθοῦν ἀπὸ αὐτόν. Σημειώνει ὅτι γενικὰ τὰ ἀρσενικὰ παιδιά μοιάζουν στοὺς πατέρες καὶ τὰ θηλυκὰ στὶς μητέρες τους, ἀλλὰ ὑπάρχουν καὶ ἐξαιρέσεις λόγῳ τῆς φύσης τῆς βιολογικῆς διαδικασίας τῆς γένεσης. Ἔτσι, ὀρισμένα ἀρσενικὰ παιδιά παίρνουν στοιχεῖα ἀπὸ τὶς μητέρες τους καὶ ὀρισμένα θηλυκὰ ἀπὸ τοὺς πατέρες τους. Ἐπίσης, καὶ γιὰ παρόμοιους λόγους, ὀρισμένα

παιδιά παίρνουν στοιχειά από τους προγόνους και των δύο γονιών. Σε όρισμένες περιπτώσεις, ένα παιδί δεν μοιάζει με κανέναν από τους γονείς ή άλλο πρόγονό του, αλλά τουλάχιστον μοιάζει με ανθρώπινο όν (ΖΓ IV.3 767β- 768β15). Τέλος, σε μᾶλλον σπάνιες περιπτώσεις, ένα παιδί αποτυγχάνει να μοιάσει με ανθρώπινο όν και καταλήγει να μοιάζει με τέρας (ΖΓ IV.3 767β6). Με δεδομένη την κυριαρχία τῆς ομοιότητας τῶν ἀπογόνων πρὸς τοὺς γονεῖς τους, ὁ Ἀριστοτέλης φτάνει στὸ σημεῖο νὰ παρατηρήσει ὅτι «ὁποιοσδήποτε δὲν παίρνει ἀπὸ τοὺς γονεῖς του εἶναι κατὰ κάποιον τρόπο ἕνα τερατούργημα, γιατί ἡ φύση σὲ αὐτὲς τὶς περιπτώσεις ἔχει ξεστρατίσει ἀπὸ τὸν γενετικὸ τύπο» (ΖΓ IV.3 767β7)¹⁵.

Ἡ θεωρία τοῦ Ἀριστοτέλη γιὰ τὴ γένεση τῶν ζώων εἶναι ἕνα πολὺ-πλοκο, πρωτότυπο καὶ ἔντονα διορατικὸ ἔργο. Ἡ σπουδαιότητά της ὀδήγησε τὸν Max Delbrück, κάτοχο τοῦ βραβείου Νομπέλ στὴ βιολογία, νὰ προτείνει νὰ ἀπονεμηθεῖ μετὰ θάνατον στὸν Ἀριστοτέλη τὸ βραβεῖο Νομπέλ στὴ βιολογία, ἐπειδὴ «ἀνακάλυψε» τὸ DNA¹⁶.

Τὰ ὅσα λίγα ἐπισήμανα ἀπόψε δείχνουν πὼς ὁ Ἀριστοτέλης εἶδε ξεκάθαρα ὅτι ἡ γενετικὴ πληροφορία περνᾷ ἀπὸ τοὺς γονεῖς στοὺς ἀπογόνους. Εἶναι σημαντικό νὰ προσέξουμε πὼς ὁ Ἀριστοτέλης πιστεύει ὅτι τὰ ἄτομα δὲν ἀποβλέπουν ἀπλῶς νὰ ἀποκτήσουν ἕναν ἀπόγονο χάριν τῆς διασφάλισης τοῦ ἀνθρώπινου εἴδους ἀλλὰ κυρίως γιὰ τὴ διασφάλιση τοῦ μόνου εἴδους αἰωνιότητας ποὺ τοὺς εἶναι διαθέσιμο – νὰ δημιουργήσουν κάτι ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ τους ποὺ νὰ εἶναι σὰν κι αὐτούς. Οἱ οἰκογενειακὲς ὁμοιότητες –τὴν ἀναγκαιότητα καὶ τοὺς αἰτιακοὺς μηχανισμοὺς τῶν ὁποίων ὁ Ἀριστοτέλης ἐπιχειρεῖ νὰ ἐξηγήσει στὴ βιολογικὴ θεωρία του– σχετίζονται μετὰ τὴν πολιτικὴ θεωρία του καὶ ἔχουν μεγάλη σημασία γι' αὐτήν. Τελικά, ἡ κριτικὴ τοῦ Ἀριστοτέλη στὴν πλατωνικὴ πρόταση γιὰ κατάργηση τῆς ἰδιωτικῆς οἰκογένειας καὶ ἀναδημιουργία της σὲ δυνατὴ μορφή στὸ ἐπίπεδο τῆς πόλης βασιζέται στὴ βιοψυχολογία του. Ἐν κατακλείδι, οἱ ἔντονες οἰκογενειακὲς

15. Γιὰ μιὰ λεπτομερὴ μελέτη τῶν ἀπόψεων τοῦ Ἀριστοτέλη σχετικὰ μετὰ τὴ συμβολὴ τοῦ θηλυκοῦ καὶ τοῦ ἀρσενικοῦ, τὴν κληρονομικότητα καὶ τὴν οἰκογενειακὴ ὁμοιότητα στὴ γένεση, βλ. SOPHIA M. CONELL, *Aristotle on female animals: a study of the generation of animals*, New York: Cambridge University Press, 2016.

16. Βλ. MAX DELBRÜCK, *Aristotle-totle-totle*, στὸ: J. MONOD – E. BOREK (eds.), *Of Microbes and Life*, New York: Columbia University Press, 1971, σ. 50-54.

ὁμοιότητες θὰ καταστήσουν ἀδύνατον νὰ ἐπιβάλει κανεὶς ἓνα πέπλο ἀγνοίας καὶ νὰ ἀποκρύψει τὴν ταυτότητα τῶν παιδιῶν ἀπὸ τοὺς γονεῖς. Τὴ στιγμὴ ποὺ οἱ βιολογικοὶ γονεῖς θὰ ἀναγνωρίσουν τὰ δικά τους παιδιά, ἡ προσοχή, ἡ φροντίδα καὶ ἡ στοργὴ τους θὰ ἐστιαστοῦν σὲ αὐτά, ἐπειδὴ θὰ εἶναι «ἀγαπητὰ» καὶ «ἴδια» γι' αὐτούς.

ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΩΝ
ΤΩΝ ΚΕΝΤΡΩΝ ΕΡΕΥΝΗΣ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΕΚΘΕΣΕΙΣ

ΚΕΝΤΡΟΝ ΕΡΕΥΝΗΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

Κατὰ τὸ ἔτος 2016 ἐκδόθηκε ὁ 46ος τόμος τῆς Ἐπετηρίδος τοῦ ΚΕΙΕΔ, ὁ ὁποῖος περιλαμβάνει 9 μελέτες Ἑλλήνων καὶ ξένων ἱστορικῶν τοῦ δικαίου ποὺ πραγματεύονται ζητήματα ὄλων τῶν περιόδων τῆς ἱστορίας τοῦ ἐλληνικοῦ δικαίου. Ἐκδόθηκε ὁ αὐτοτελὴς τόμος τοῦ Παραρτήματος 14 τοῦ 47ου τόμου τῆς Ἐπετηρίδος, μὲ τίτλο *Karl Eduard Zachariä [von Lingen-thal], Ταξίδι στὴν Ἀνατολὴ κατὰ τὰ ἔτη 1837 καὶ 1838* (Εἰσαγωγὴ, μετάφραση, σημειώσεις Σπύρος Ν. Τρωιάνος). Ὁλοκληρώθηκε ἡ ἔκδοση τοῦ 47ου τόμου τῆς Ἐπετηρίδος τοῦ ΚΕΙΕΔ (2017-2018), ὁ ὁποῖος φιλοξενεῖ 8 μελέτες ἐρευνητῶν τοῦ Κέντρου καὶ ἄλλων. Ὑπὸ ἐξέλιξι ἐύρισκεται τὸ συλλογικὸ ἐρευνητικὸ πρόγραμμα «Ἑλληνόφωνοι πληθυσμοὶ ἐκτὸς τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Περίγραμμα τῆς Ἱστορίας τῶν δικαιοῶν θεσμῶν». Μὲ τὴ συμβολὴ ἐρευνητῶν τοῦ Κέντρου προετοιμάζεται ἡ νομικὰ ἐπεξεργασμένη παρουσίαση τῶν ἐλληνόγλωσσων δικαιοπρακτικῶν πηγῶν ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὶς περιοχὰς τῆς πρώιμης Ἀραβικῆς Αἰγύπτου καὶ τοῦ νορμανδικοῦ βασιλείου τῆς Κάτω Ἰταλίας καὶ Σικελίας. Σὲ συνεργασία μὲ ἄλλους φορεῖς τελεῖ ἡ ἔκδοση τοῦ ἔργου τοῦ ἐκλιπόντος ἐπιφανοῦς βυζαντινολόγου André Guillou *Les Régestes des actes grecs de l'Italie du Sud et de Sicile*. Τὸ ΚΕΙΕΔ μετεῖχε ἐνεργὰ στὸ πρόγραμμα «Προβολὴ τοῦ ἔργου τῶν ἐρευνητικῶν κέντρων τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν στὸν Παγκόσμιον Ἰστό», διεξάγοντας ἔλεγχον τοῦ συνόλου τῆς ὕλης ποὺ περιλαμβάνεται στὶς ψηφιοποιηθεῖσες συλλογές τοῦ ΚΕΙΕΔ 11, 12, 12^A, 12^B. Οἱ ἐρευνητὲς τοῦ Κέντρου συμμετεῖχαν μὲ ἐπιστημονικὰς ἀνακοινώσεις σὲ συνέδρια, δημοσίευσαν ἄρθρα στὶς Ἐπετηρίδες τοῦ Κέντρου καὶ παρουσίασαν τὰ πορίσματα τῶν ἐρευνῶν τους σὲ μεταπτυχιακὰ σεμινάρια.

ΚΕΝΤΡΟΝ ΕΡΕΥΝΗΣ
ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

Τὸ ΚΕΕΦ κατὰ τὸ 2016 πραγματοποίησε τρεῖς ἐκδόσεις: 1) Evangelhélou Moutsopoulos, *La conscience Intentionnée*. 2) Φιλοσοφία, Ἐπετηρὶς 46, 2016. 3) Aldo Brancacci, *Οἰκεῖος Λόγος. Ἡ φιλοσοφία τῆς γλώσσας τοῦ Ἀντισθέου*. Πραγματοποιήθηκαν τρία σεμινάρια μὲ τὴ συμμετοχὴ καθηγητῶν, ἐρευνητῶν καὶ μεταπτυχιακῶν φοιτητῶν: α) Μηνιαῖο σεμινάριο φιλοσοφίας στὴ Φιλοσοφικὴ Βιβλιοθήκη («Ἑλλη Λαμπρίδης»), β) Μηνιαῖο σεμινάριο γιὰ τὸν στωικὸ φιλόσοφο Κλεάνθη, μὲ σκοπὸ τὴν ἔκδοση, τὴ μετάφραση καὶ τὸν σχολιασμὸ ὅλων τῶν σωζόμενων ἀποσπασμάτων, καὶ γ) Ἑβδομαδιαῖο σεμινάριο γιὰ τὰ Ἀναλυτικὰ Πρότερα τοῦ Ἀριστοτέλους μὲ στόχο τὴ σχολιασμένη μετάφραση τοῦ ἔργου στὰ νέα ἑλληνικά. Τὸ ΚΕΕΦ προέβη στὶς ἀπαραίτητες διαδικασίες γιὰ τὴν προετοιμασίαν καὶ διεξαγωγὴν τοῦ διεθνοῦς συνεδρίου «Ὁ Ἀριστοτέλης διαχρονικὸς καὶ ἐπιστημονικῶς ἐπίκαιρος», τὸ ὁποῖο διεξήχθη στὴν Ἀνατολικὴ Αἴθουσα τοῦ Μεγάρου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, 14-17 Ἰανουαρίου 2017, μὲ τὴ συνεργασίαν τοῦ Φινλανδικοῦ Ἰνστιτούτου Ἀθηνῶν καὶ τοῦ Κέντρου Ἱστορικῆς Ὀντολογίας καὶ τὴ χορηγίαν τοῦ Ἰδρύματος Σταῦρος Νιάρχος. Ἐπίσης διοργάνωσε –ἀπὸ κοινοῦ μὲ τὴ Βρετανικὴ Σχολὴ Ἀθηνῶν– δύο διαλέξεις τοῦ ἐπίτιμου Καθηγητῆ Φιλοσοφίας τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Cambridge Malcolm Schofield στὴν Ἀθήνα. Οἱ ἐρευνητὲς τοῦ Κέντρου συμμετεῖχαν στὴν προετοιμασίαν τοῦ συνεδρίου γιὰ τὸν Ἀριστοτέλη, καθὼς καὶ τῶν ἄλλων σεμιναρίων ποὺ διεξήγαγε τὸ ΚΕΕΦ.

ΚΕΝΤΡΟΝ ΕΡΕΥΝΗΣ
ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

Ἐκδόθηκε ἀπὸ τὸ ΚΕΕΚ ἡ μονογραφία τοῦ ἐρευνητῆ κ. Νικολάου Καμπέρη *Ἀδιέξοδα καὶ ἀπελπισία στὴν ἐλληνικὴ ὕπαιθρο: οἱ αὐτοκτονίες τῶν ἀγροτῶν. Ἔρευνα στὸν νομὸ Αἰτωλοακαρνανίας 1994-2015*. Διεξάγεται ἡ ἔρευνα «Κρίση θεσμῶν, νέοι καὶ τὸ μέλλον τῆς δημοκρατίας στὴν Ἑλλάδα» μὲ κύριο ἐρευνητὴ τὸν Δρ. Χαράλαμπο Τσέκερη, κοινωνιολόγο, ἐξωτερικὸ συνεργάτη τοῦ Κέντρου. Τὸ ἐρευνητικὸ ἔργο τοῦ ΚΕΕΚ περιλαμβάνει ἕναν κύκλο θεμάτων μὲ γενικὸ τίτλο «Μορφές καὶ μηχανισμοὶ φτώχειας καὶ κοινωνικῆς περιθωριοποίησης στὸν ἀστικὸ καὶ τὸν ἀγροτικὸ χῶρο τῆς σύγχρονης ἐλληνικῆς κοινωνίας»: 1) «Οἱ φτωχοὶ καὶ τὸ κοινωνικὸ ζήτημα: μιὰ σύντομη περιήγηση στὴν ἱστορία». 2) «Οἱ ἀκηδεμόνευτοι ἀνήλικοι μετανάστες στὴν Ἑλλάδα». 3) «Κοινωνικὲς ἐπιπτώσεις τῆς φτώχειας στὴν οἰκογένεια καὶ τὴ σύγχρονη ἐλληνικὴ διάσπορα». 4) «Οἰκονομικὴ κρίση καὶ σύστημα ὑγείας στὸν ἀγροτικὸ χῶρο». Πεδίον ἔρευνας Ν. Αἰτωλοακαρνανίας. 5) «Οἰκονομικὴ κρίση καὶ σύστημα ὑγείας στὸν ἀστικὸ χῶρο». Περιφέρεια Ἀττικῆς. 6) «Οἰκονομικὴ κρίση καὶ μεσαῖα στρώματα: ὕψεις τῆς προσωπικῆς καὶ κοινωνικῆς ὀδύνης καὶ παθογένειας». 7) «Οἰκονομικὴ κρίση, ἰδιωτικὴ ἐκπαίδευση καὶ ὀργανωμένους ἐξωσχολικὲς δραστηριότητες στὴν Ἀθήνα». 8) «Ἡ συγκρότηση νεωτερικῆς ταυτότητας καὶ ἡ διεκδίκηση μιᾶς ἰσότιμης θέσης στὸν σύγχρονο κόσμον. Ἡ μετανάστευση ἀπὸ τὴν Ἀλβανία στὴν Ἑλλάδα». 9) «Ἡ κρίση καὶ ἡ ὀδύνη τοῦ ἑαυτοῦ σὲ σχέση μὲ τὴν κρίση τῶν θεσμῶν στὴ σύγχρονη ἐλληνικὴ κοινωνία: προβληματισμοὶ γιὰ τὴν ἀτομικὴ καὶ συλλογικὴ ταυτότητα». Οἱ ἐρευνητὲς τοῦ Κέντρου ὀργάνωσαν ἐπιμορφωτικὲς συναντήσεις, πῆραν μέρος σὲ συνέδρια καὶ σεμινάρια, καὶ δημοσίευσαν ἄρθρα σὲ διεθνεῖς περιοδικὰ.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟΝ ΚΑΤΑ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ

	Σελ.
ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ. – Πλάτων και Ἀριστοτέλης περί οἰκογένειας. Εἰσιτήριοσ λόγος τοῦ ἀντεπιστέλλοντος μέλους κατὰ τὴν ὑποδοχὴ του στὴν Ἀκαδημία.....	46
ΑΝΔΡΟΥΛΑΚΗΣ Κ. ΝΙΚΟΛΑΟΣ. – Τὸ νικηφόρο «ὄχι» τῆς 28ης Ὀκτωβρίου 1940 καὶ οἱ («κληρονομίαι») τῶν Ἑλλήνων. Ὁμιλία κατὰ τὴν Πανηγυρικὴ Συνεδρία γιὰ τὸν ἑορτασμὸ τῆς ἐπετείου τῆς 28ης Ὀκτωβρίου 1940.....	27
ΒΑΛΤΙΝΟΣ ΘΑΝΑΣΗΣ. – Προσφώνηση τοῦ Προέδρου κατὰ τὴν ὑποδοχὴ τοῦ ἀντεπιστέλλοντος μέλους κ. Γεωργίου Ἀναγνωστόπουλου στὴν Ἀκαδημία.....	43
ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ. – Νεκρολογία γιὰ τὸ ἐπίτιμο μέλος τῆς Ἀκαδημίας Κωνσταντῖνο Στεφανόπουλο.....	41
ΔΙΑΜΑΝΤΟΥΡΟΣ ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ. – Νεκρολογία γιὰ τὸ ἀντεπιστέλλον μέλος τῆς Ἀκαδημίας Παῦλο Τζερμιᾶ.....	19
ΔΙΑΜΑΝΤΟΥΡΟΣ ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ. – Νεκρολογία γιὰ τὸ ἀντεπιστέλλον μέλος τῆς Ἀκαδημίας John Brademas.....	23
ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ. – Παρουσίαση τοῦ ἀντεπιστέλλοντος μέλους κ. Γεωργίου Ἀναγνωστόπουλου κατὰ τὴν ὑποδοχὴ του στὴν Ἀκαδημία.....	44
ΡΟΥΚΟΥΝΑΣ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ. – Παρουσίαση τῶν βιβλίων Ἡ προστασία τῆς ναυτιλίας ἀπὸ διεθνῶς παράνομες πράξεις τοῦ κ. Εὐθυμίου Δ. Παπασταυρίδη καὶ Ἐμπορία ἀνθρώπων: ποινικὴ καταστολὴ καὶ προστασία τῶν δικαιωμάτων τῶν θυμάτων τοῦ κ. Κωνσταντίνου Δ. Μαγλιβέρα.....	9
ΡΟΥΚΟΥΝΑΣ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ. – Νεκρολογία γιὰ τὸ ἀντεπιστέλλον μέλος τῆς Ἀκαδημίας Παναγιώτη Λιάκουρα.....	22
ΣΤΑΘΟΠΟΥΛΟΣ ΜΙΧΑΗΛ-ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ. – Νεκρολογία γιὰ τὸν ἀκαδημαϊκὸ Κωνσταντῖνο Δεσποτόπουλο.....	15
ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΩΝ ΤΩΝ ΚΕΝΤΡΩΝ ΕΡΕΥΝΗΣ	
Κέντρον Ἐρεύνης τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Δικαίου.....	75
Κέντρον Ἐρεύνης τῆς Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας.....	76
Κέντρον Ἐρεύνης τῆς Ἑλληνικῆς Κοινωνίας.....	77

Έκδοτική Παραγωγή

ΕΠΤΑΛΟΦΟΣ Α.Β.Ε.Ε.

Άρδηττού 12-16, 116 36 Άθήνα
Τηλ.: 210.921.7513, 210.921.4820 • Fax: 210.923.7033
www.eptalofos.gr • e-mail: info@eptalofos.gr